माणिकचन्द्र दि० जैन प्रन्थमाला : प्रन्थांक ५०

श्री विजयवर्णिविरिवर्त शृङ्गारार्गावचन्द्रिका

(अपरनाम अलकारसग्रह)

सपादक

डाँ० वामन महादेव कुलकर्णी एम० ए०, पी-एच० डी०

प्रकाशक मारतीय ज्ञानपीठ माणिकचन्द्र दि० जैन ग्रन्थमाला ग्रन्थमाला सम्पादक डॉ॰ हीरालाल जैन, डॉ॰ खा॰ बे॰ उपाध्ये

मकाशक भारतीय ज्ञानपीठ प्रधान कार्यालय ९, अलीपुर पार्क प्लेस, कलकत्ता-२७ प्रकाशन कार्यालय दुर्गाकुण्ड मार्ग, वाराणसी-५ विक्रय कार्यालय ३६२०।२१ नेताजी सुभाष मार्ग, दिल्ली-६

प्रयम संस्करण वीर निर्वाण संवत् २४९५ विक्रम सवत् २०२६ सन् १९६९ मूल्य तीन रुपये

मुद्रक सन्मति मुद्रणालय बाराणसी

MĀNIKACHANDRA D. JAINA GRANTHAMĀLĀ: NO. 50

SRNGĀRĀRNAVACANDRIKĀ

(Alankārasamgraha)

of

VIJAYAVARNĪ

Edited by

Dr. V M. Kulkarni, M. A., Ph. D.

Published by

BHARATIYA JNANAPITHA

Mänikachandra D. Jama Granthamälä General Editors: Dr. H L. Jam and Dr A. N Upadhye

Published by
Bhāratīya Jñānapītha
Head office
9, Alipur Park Place, Calcutta-27
Publication office
Durgakunda Road, Varanasi-5
Sales office
3620127 Netaji Subhas Marg, Delhi-6

First Edition V N S, 2495 V S 2026 A D 1969

CONTENTS

General Editorial	•	V11
Introduction	••••	1-22
1. Critical Apparatus		1
2. The Personal History of Vijayavarnī		2
3 Date of King Kāmirāja		3
4 Vijayavarņī's Poetry		5
5. The Title of the Present Work	6	
6 A Brief Summary of the Contents of		
Śrigārārņavacandrikā		8
7 Sources of Srngārārnavacandrikā		10
8 Acknowledgement		21
Detailed Table of Contents		23-66
Text		1-97
Appendix—A अकाराद्यनुक्रमेण पद्यसुवी	•••	121
Appendix-B-C List of passages in the tex	t-	
derived from earlier Alanika	rs.	
Works	••••	141
Appendix—D Śrigārārņavacandrikā and		
Alamkāra-samgraha.	••	156
Appendix—E विशेषपदानि	•••	160
Appendix—F References	•••	172

General Editorial

It gives us great pleasure to present to Indologists an edition of the Singararnava-candrika, a hither-to unpublished work on Sanskrit poetics Vijayavarni, a disciple of Munindra Vijayakirti, composed this work at the request of King Kāmirāja of Bangavādi (in Karnātaka) who flourished, it is believed, towards the close of the 13th century A. D. The work deals with various aspects of poetics It commemorates the glory of King Kāmirāja by means of the examples with which the author illustrates the different points of poetics. In this respect the work is akin to the Rasagangadhara of Tagannātha. Ekāvalī of Vidyādhara and Pratāparudra-yaśo-bhūsana of Vidyanatha in which all the examples are composed by the authors themselves and contain panegyrics of their patrons

The present edition of the \$rngārārnava-candrikā is based on a single Ms which fell into the hands of Dr. A N Upadhye who entrusted it to Dr. V M Kulkarni for authentically editing it No other Ms is reported from any other source Dr Kulkarni, who is a very keen student of Sanskrit poetics, has spared no pains in presenting the text as faithfully as was possible in the circumstances. He has added a learned and critical Introduction to the text wherein he has discussed various relevant topics, such as the personal history of the

author, his age, his poetry, the title of the work, a summary of its contents and its sources. He has also added at the end various useful Appendices. All this material, so carefully presented, it is hoped, will be of great use to readers in appreciating the contents of this new work on Sanskrit poetics

This Granthamālā has done signal service to the cause of Jaina literature by bringing to light many unpublished works in Sanskrit and Prākrit. We are grateful to Shriman Shanti Prasadaji and to his enlightened wife Smt. Ramaji for so generously shouldering the responsibility of this Granthamālā. It is both an opportunity and a challenge to all earnest workers in the field of Jaina literature. Many small and big works in Sanskrit, Prākrit, Apabhra-mśa etc. still he neglected in old Bhandāras, and we earnestly appeal to our scholars to edit them and present them in a neat form, so that the cultural heritage of our land is properly appreciated. Our thanks are due to Dr. V. M. Kulkarni for his kindly editing this work for our Granthamālā.

Jabalpur Kolhapur H L. Jam A N. Upadhye

प्रधान सम्पादकीय

शृङ्गाराणंव-बन्दिका के इस सम्पादन को भारतीय विद्या के प्रेमियों के समक्ष प्रस्तुत करते हुए हमें बढ़ी प्रसन्तता हो रही है। यह रचना सस्कृत काव्यशास्त्र विषयक है जो अभी तक अप्रकाशित थी। इसके कर्ता मुनीन्द्र विजयकीति के शिष्य विजयवर्णी थे और उन्होंने इसे कर्नाटक प्रदेशीय वगवाडि के कामिराज नामक नरेश की प्रार्थना से बनाया था। ये नरेश १३वीं शती के अन्त में हुए माने जाते हैं। ग्रन्थ में काव्य-शास्त्र विषयक अनेक बातों का समावेश है जिनके उदाहरणों में राजा कामिराज के यश का वर्णन किया गया है। इस सम्बन्ध में यह रचना जगन्नाथकृत रसगंगाधर, विद्याधरकृत एकावली तथा विद्यानाथकृत प्रताप-रद्रयशोभूषण से समानता रखती है क्योंकि उनमें भी समस्त उदाहरण उनके कर्ताओं द्वारा स्वयं रचित हैं और उनमें उनके सरक्षकों का यशोगान भी पाया जाता है।

श्रृङ्गारार्णव-चित्रका का प्रस्तुत सस्करण केवल एक मात्र प्राचीन प्रितिपर वाधारित है जो डॉ॰ आ॰ ने॰ उपाध्ये को हस्तगत हुई थी और जिसे उन्होंने प्रामाणिक रीति से सम्पादन हेतु डॉ॰ व्ही॰ एम॰ कुलकर्णी के सुपूर्व की थी। इसकी अन्य किसी प्राचीन प्रित का कही से अभी तक पता नहीं चल सका है। डॉ॰ कुलकर्णी सस्कृत काव्यशास्त्र के बडे लगनशील अध्येता है और उन्होंने वर्तमान परिस्थितियो मे जहाँ तक सम्भव था वहाँ तक प्रन्थ को उसके यथार्थ स्वरूप में प्रस्तुत करने में कोई कोरक्सर नहीं रखी। उन्होंने प्रन्थ की विद्वसापूर्ण आलोचनात्मक प्रस्तावना भी लिखी है, जिसमे उन्होंने प्रन्थकर्ता का इतिहास, रचनाकाल, काव्यस्वरूप, प्रन्थनाम तथा सक्षिप्त विषय-वर्णन एवं उसके स्रोतो आदि अनेक

उपयोगी विषयों का विवेचन किया है। उन्होंने ग्रन्थ के अन्त में अनेक उपयोगी परिशिष्ट भी जोडे हैं। यह सब सामग्री बडी सावधानी से प्रस्तुत की गयी है और आशा की जाती है कि वह इस काव्यशास्त्र विषयक रचना के विषयों को समझने में पाठकों को बहुत उपयोगी सिद्ध होगी।

प्रस्तुत प्रत्यमालाने सस्कृत और प्राकृत भाषाओं के अने के अप्रकाशित ग्रन्थों को प्रकाश में लाकर जैन साहित्य की स्मरणीय सेवा की है। हम श्रीमान् शान्तिप्रसाद जी और उनकी विदुषों पत्नी श्रीमती रमाजी के बहुत कृतज्ञ है कि उन्होंने इस ग्रन्थमाला के भार को बड़ी उदारतापूर्वक अपने कन्घोपर वहन किया है। उनका यह कार्य जैन साहित्य के क्षेत्र में उत्साह-पूर्ण कार्यकर्ताओं के लिए एक सुअवसर और चुनौतों भी है। सस्कृत, प्राकृत, अपश्रेश आदि भाषाओं में लिखित अनेक छोटो बड़ी रचनाएँ अभी भी प्राचीन भण्डारों में उपेक्षित पड़ी हुई हैं। हमारा अपने विद्वान् बन्धुओं से आग्रहपूर्वक निवेदन है कि वे इन रचनाओं को स्वच्छ रूप में सम्पादित कर प्रस्तुत करें जिससे हमारे देश का सास्कृतिक दाय यथोबित रोति से समझा व सम्मानित किया जा सके। हमारी ग्रन्थमाला हेतु कृपापूर्वक इस ग्रन्थ-को सम्पादित करने के लिए हम डॉ॰ कृलकर्णी के बहुत कृतश्च है।

-होरालाल **जै**न -आ० ने० उपाध्ये

मूलग्रन्थस्य विषयानुक्रमणिका

₹.	वर्णगणफलनिर्णय ।	***	8
₹.	काव्यगतशब्दार्थनिश्चय ।	•	4
₹.	रसभावनिश्चय ।	***,	88
٧.	नायकभेदनिश्चय ।	•••	२५
4	दशगुणनिश्चय ।	•	४३
Ę	रोतिनिश्चय ।	• •	8/3
૭	वृत्तिनिश्चय ।	••	४१
6	शय्यापाकनिश्चय ।	****	५२
९	अलङ्कारनिर्णय ।	****	48
0	दोषगणनिर्णय ।	****	610

INTRODUCTION

1. CRITICAL APPARATUS

Singārārnavacandiikā (SC) of Vijayavarnī is being published for the first time from the only available MS. Di A. N Upadhye to whose efforts I owe this MS. could not get any other MS of Vijayavarni's workperhaps it does not exist. This MS on which the text is based, is in the Jama Siddhanta Bhavana, Arrah. (Bihai) In Prasastisangraha* Pt K Bhujabali Sastri describes it

Manuscript No 231

Śrng irārnavacandrikā

Kha

Author, Vijayavarnī

Subject Alaukāra (poetics)

Language Sanskrit

Length 8 5" (21 6 cm), Breadth 7" (17.8 cm) Good, Manuscript Paper manuscript, No. of lines per folio about 11, No of letters per line 20 to 22

The MS, opens thus.

शृङ्गारार्णवचन्द्रिके अलकार

^{*} Pages 73-76, published by Nirmal Kumar Jaina, Secretary, Jama Siddhanta Bhavana, Arrah 1942

श्री अनन्तनाथाय नम ।। निर्विघ्नमस्तु ।। जयति ससिद्धकाव्यालापपद्माकरेय

and ends with

"श्रत्रणबेलुगुलक्षेत्रनिवासि बि विजयचन्द्रेण जैनक्षत्रियेण इद ग्रय समाप्त लेखीति मगलमहा ॥ श्री ॥

Generally speaking, the condition of the MS is good but, occasionally, we are faced with lacunae in it. Wherever possible I have filled up these gaps. I have corrected scribal errors, and the readings, about which I felt doubtful, I have noted in the footnotes. In some cases I have corrected the readings by referring to the passages in the books used by the author. I have spared no pains in presenting the text of SC as faithfully as was possible in the circumstances.

2. THE PERSONAL HISTORY OF VIJAYAVARNI

Nothing is known about the personal history of Vijayavarnī beyond what he has himselt told us in the prasasti and the puspikā to his work! he was a disciple of Munīndra Vijayakīrti, a devout adherent of the doctrine of Syādvāda, propounded by the great Jinas? In the course of a literary discourse he was once asked

গ্রহিত্ত প্রদানিকর বিদ্যালিক বি

स राजा काव्यमान्त्रीषु सभाजनिवभूषित । अपृच्छद्वद्वितोय नाम्ना कविताशक्तिभासुरस् ॥ I 19

It appears, Vijayavarni was also known as Dvitiya.

by King Kāmirāja of Bangavādī to explain the various aspects of poetics. At the King's request he composed Alimkārasamgraha called Śringārāi navacandi ikā (ŚC).

This work, while elucidating the different topics in poetics, sings the glory of King Kāmirāja through the examples with which he illustrates the different points in the introduction to his work he particularly refers to the poetry of Karnāta poets 'like Gunavarman. This reference would lead us to believe that he had himself studied thier poetry. A perusal of this SC would reveal that he had studied the standard works on poetics namely, those of Dandī, Bhoja, Dhanañjaya, Mammata and the like. Vijayavarnī was in personal association with King Kāmirāja. Naturally, his date depends on that of King Kāmirāja.

3 DATE OF KING KAMIRAJA

In his Piasasti the author gives the geneology of his patron, and according to Pt Bhujabali Sastri and Dr Nemicandra Sastri, our author's information does not conflict with historical facts. Viranarasimha ruled at Bangavādī (1157 A.D.). He had a brother called

³ Vide footnote No 1, supra

गुणवर्मीदिकर्नाटकवीनां सूक्तिसचय ।
 बाणीबिलास देवास्ते रसिकानन्ददायिनीम् । I 7

Pāndyarāja Cindrasekhara, the son of Vīranarasimha, ruled at Bangavādī (1157 A.D.), He had a brother called Pāndyarāja Candrasekhara, the son of Vīranarasimha, came to the throne in A D 1208, and his younger brother Pāndyappa, in A D 1224 Vītthalādevī, their sister, was appointed regent in A D 1239. Then her son, called Kāmirāji, came to the throne in A D 12646.

Our author wrote his SC at the request of this King Kāmurāji (name is spelt as Kumarāyā, Kāmurīya and Kāmurāya in the MS). Vijiyavarnī must have, therefore, composed his SC in the last quarter of the thirteenth century (A.D.)

A comparative study of the nearly common of corresponding passages between SC and Prataparudrayasobhūsma(PRI), and \$C and Alamkīrasamgraha, however, raises doubts regarding the date of composition of Vijayavarini's work. Dr. Kane assigns PRY to the first quarter of the fourteenth century. Pandit Balkrishnamirti assigns Amitānandayogin to the thirteenth

⁵ Vide infra, Sources of SC

⁶ Vide Prasasti samgraha (pp 76-78) edited by Pt K Bhujbali Sastri, Arrah, 1942 and 'दो अनुकार प्रन्थोकी पाण्डुनिष्याँ by Dr Nemicandra Sastri in Jaina-Siddhānta Bhāskara, Part XXIII, Kirana I, Dec 1963

century, whereas C. Kuhnan Raja assigns him to the beginning of the second half of the fourteenth century. The date of Amrtanandayogin remains thus uncertain. A comparative study instituted by me leads me to believe that Vijayavaini has much common with PRY and Alamkarasamgraha for the treatment of a few topics. In the present state of our knowledge the question of Vijayavarni's date evades definite determination, and it is but right to keep it open till definite and conclusive evidence comes forth

4 VIJAYAVARNI'S POETRY

In the introduction to his SC Vijayavarnī refers to himself as Kaviśaktibhāsura'? and as 'Kavīśvara'8 and to his own work in glowing terms? For his Kārikās he is deeply indebted to authoritative works on poetics and he expressly states, on a few occasions, that he has followed 'Pūrva-śīstra'. The illustrations and introductory stanzas are, however, his own. A few of these illustrations would appear to have been modelled on those found in his authorities. Considering his verses it is difficult to admit his claim to high poetic power or to the title 'Kavīśvara'. His poetry is rather

⁷ I 19

⁸ I 26

⁹ I 23-28

pedestrian and highly conventional. There is hardly anything which enlivens his SC. His slokas are easy to understand. At handling elaborate metres he is not so adept. He is guilty at a number of places of the metrical defect called yatibhanga. He profusely uses expletives. Occasionally we come across similies which are striking 10, but the work, as a whole, has value rather for its subject-matter than for its literary merit.

5 THE TITLE OF THE PRESENT WORK

In the course of his introduction 11 to the present work the author tells us that at the request of King Kāmirāja he composed Alamkāia-samgraha called ŚC. The colophon 12 refers to the title as "Śringārārnava-candrikā-nāmni alamkāra-samgrahe". From these references it is crystal clear that the author gives 'Alamkāia-sangraha' as the general name to the work and ŚC as the distinguishing appelation. The name 'Alamkāra-sangraha' consists of two words. (1) alamkāra and. (2) sangraha. The word alamkāra stands here

¹⁰ III I, IX 62

¹¹ इत्य नृत्रप्रार्थितेन मयालङ्कारसम्बद्ध ।
क्रियते सूरिणा नामना शुङ्कारार्णवचन्द्रिका ॥ I 22

¹² Vide colophon at the end of Chapters I, II. IX and X
विजयवर्णिविरचिते शुङ्गारार्णवचनिद्रकानाध्नि अलङ्कारसमहे

obviously not in its restricted sense of figures of speech but in its wider sense denoting all such factors as word and sense that should find place in poetry, rasa, bhāva, guṇa, vrtti, rīti, śayyā, pāka alamkāras and dosas (which poet should avoid in his composition), in short, Sanskrit poetics Samgraha primarily means a collection but here it signifies a compendium¹³ or a brief exposition. Alamkāra-samgraha therefore means 'A compendium or a brief exposition of Sanskrit poetics¹⁴', and metaphorically, the work dealing with it

According to some, sangraha comprises three parts, namely, uddeśa (simple enumeration), laksana (definition) and parīksā (examination or exposition) The present work contains all the three.

The title SC is made up of three words 1 Śrngāra, 2 arnava and 3 candrikā. The word śrngāra denotes one of the eight or nine rasas bearing that name, arnava means an ocean, and candrikā moonlight. The whole title, therefore, means 'Moonlight to the ocean of Srngāra¹⁵. The word candrikā¹⁶ at the end

¹³ सप्रह सचित्र प्रहण स्वोकार मंचयनिम्ह्यर्थ । अथवा संसेपेण स्वरूप-कथनमः।

¹⁴ अलड्काराणां सग्रह सझेपेण स्वरूपकथनिष्टमर्थ ।

¹⁵ शृङ्गारोऽर्णव एव तत्य चन्द्रिका प्रकाशिका इत्यर्थ।

of compounds means elucidation or throwing light on the subject treated. The author compares his work with candrikā—moonlight, which is so very lovely and delightful, and thereby suggests that it is a delight to read and study his work which is (implicitly claimed to be) so lucid in its method of composition and style

The title may also be explained as "The work imparting special knowledge about poetics covering srngara-rasa and allied topics" 17

The work does not prominently treat of śrigara nor the author has anything new to say regarding śrigara as Bhoja had in his Śrigaraprakaśa. The reason why śrigara finds a place in the title is probably this Śrigara iasa is regarded as the prince (queen?) among sentiments (rasaraja). When this very essential and vital topic of poetics is mentioned in the title, it automatically follows that other, comparatively less important, topics of poetics are implied by it or covered under it

6 A BRIEF SUMMARY OF THE CONCENTS OF SC

The work opens with a homage to Lord Jina, and goes on to describe some of the predecessors of King

¹⁷ शृङ्गारोऽर्णव एव तस्य चिन्त्रकेव (उच्छ्नयती-वर्धयन्ती) चिन्द्रका।

शृङ्गररसादि साहित्यशास्त्रविषयक विशिष्ट ज्ञानं कोधयन्तीत्वर्थ ।

Kāmırāja, the patron. The first chapter 18, mainly deals with consequences ascribed to initial letters of any composition and to the metrical feet employed in it

The second chapter 19 enumerates seven groups of poets and deals with fourfold sense and fourfold power of word.

The third chapter²⁰ deals with Rasa, Bhāva and their varieties with illustrations of each and every type

The fourth chapter²¹ is a study of the types of hero and heroine and their friends and inessengers and their rivals

The fifth chapter² treats of ten Gunas.

The sixth chapter 23 makes a study of Rīti and its kinds

The seventh chapter²⁴ deals with Vrtti and its varieties.

The eighth chapter 25, which is the shortest of all, deals with the concepts sayyā of and pāka

¹⁸ Chapter I (vv 1-63) Varnaganaphala-nırnaya

¹⁹ Chapter II (vv 1-42) Kāvyagata sabdārtha niścaya

²⁰ Chapter III (vv 1-130) Rasabhāvamscaya

²¹ Chapter IV (vv 1-163) Nāyakabhedaniścaya

^{22,} Chapter V (vv 1-31): Daśagunaniścaya

²³ Chapter VI (vv 1-17) Ritiniscaya

²⁴ Chapter VII (vv 1-16). Vřttiniscaya

²⁵ Chapter VIII (vv 1-10) Sayyā-pāka-niścaya

The ninth chapter 26, which is the longest of all deals with Arthalankaras

Lastly, the tenth chapter²⁷ treats of Dosas in a poetic composition and also of circumstances when they cease to be so

7 SOURCES OF THE SC

A striking feature of this work is that all the examples given as illustrations of the different points, are composed by Vijayavarnī himself and go to glorify King Kāmirāja. In this respect it resembles Vidyādhara's Ekāvalī (1285—1325 AD) Vidyānātha's PRY (1300—1325 AD)

As the work is composed in the decadent period of Sanskrit literature and as it deals with a scientific subject, poetics, on which authoritative treatises of masterminds were already in existence, it would not be fair on one's part to expect any originality or contribution to poetics from Vijayavarnī. Occasionally, he clearly states that his descriptions are in accordance with earlier authorities²⁸. A perusal of his work reveals

²⁶ Chapter IX (vv 1-310) Alaukāraniscaya

²⁷ Chapter X (vv 1-197) Dosaguna-niścaya

²⁸ अत अतो कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् । प्रवशास्त्रानुसारेण भावभेदिविशेषितम् ॥ 111 2 अतोगुणा प्रकीरर्थन्ते पूर्वशास्त्रानुसारत । कामिराय नराधीश श्रूयता भवताधुना ॥ V 3 अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या आक्षेपाणां विच्थूग्णे । मया शासाक्रसारेण दिग्माशं सप्रदर्शितम् ॥ 1 X 174

that he had carefully studied the authorities on poetics The matter relating to the predictive character of the mitial letters and metrical feet, which the author treats of in Chapter I, is generally described in works on metrics Some early works on metrics are irretrievably lost but a few passages from such works are preserved in the works of later writers where they are quoted, perhaps directly from the original sources but mostly they appear at second hand, quoted from some writer who quotes them Thus some ślokas are quoted by Nārāyapabhatta in his commentary on Vritaratnakara with the introductory taduktam Bhāmahena²⁹ remark These ślokas inform us of Varna-phala and Guna-phala. It is very doubtful if this Bhamaha is the same man who wrote Kāvyālankāra' Nārāyanabhatta also quotes some passages describing the deities of Ganas and auspicious or mauspicious character of the initial Ganas with the introductory remark

अन्यैस्तु देवताफलस्बरूपाण्येषामुक्तानि-

It is the authors of Alankarsangraha and SC who have introduced this topic in works on poetics. In Chapter II the author gives a sevenfold classification of poets based on their taste of aptitude for a particular type of literary composition. This classification is

²⁹ Vide appendix-C

somewhat different from the eightfold classification of poets given for the first time by Rājašekhara in his Kāvyamīmamsā³⁰. Whereas Rājašekhara names the groups of poets and adds stanzas to illustrate the type of literary composition of each one of them, Vijayavarnī gives a definition of each one of the groups of poets but does not illustrate the types of their literary composition—ŚC and Alankārasangraha, however, agree in their classification and definition of groups of poets leading to the conclusion that one of them must have borrowed from the other³¹

In the same chapter the author treats of the fourfold sense of words 1 Mukhyārtha with its four kinds ((i) Jāti(ii) Kriyā(iii) Guna and (iv) Dravya) 2 Laksyārtha 3 Gaunārtha and 4 Vyaugyārtha, and the fourfold power of words 1 Abhidhā 2 Laksanā (with its three kinds (i) Jahatī (ii) Ajahatī and (iii) Jahatyajahatī) 3 Gaunī and 4 Vyaūjanā It is the Mīmāmsakas who look upon Gaunī as a separate power of words^{3 2} This whole discussion is, generally speaking, based on Kāvyaprakāśa (Ullāsas II and III)

- 30 Vide appendix-C
- 31 Vide Appendix-D
- 32 गोणीवृत्तिर्नक्षणाता भिन्नेति प्रभाकरा । Ratnāpana (p 44) Vidyānātha, however, emphatically says गोणवृत्ति-रिष लक्षणाप्रभेद एव । Pratāprudrayasobhūsana (pp 44-45)

In Chapter III the au hor deals with Rava and Bhava and their divisions He treats of nine Sthayibhavas, nine Rasas, Vibhavas (Alambana and Uddīpana), Anubhāvas, eight Sāttvika bhāvas and thirty three Vyabhicari (Sañcari) bhavas, and such details about Rasas as the primary and the derivative Rasas, (their inter relations), their harmonies and conflicts, their colours (Vaina) and their presiding deities (Adhidevata) He clearly acknowledges his indebtedness to ancient or earlier authorities on the subject 3 A study of his definitions of technical terms relating to Rasa-Bhava and the like corroborates his statement Two points, however, deserve special mention his description of the different inctors relating to Santa-Rasa is typically Jama³⁴ and is original, another remarkable point is that the author mentions Para-Brahma as the presiding deity of Srngiia In his celebrated commentary 35 on Natyaśastra Abhinavagupta writes

बीरो महेन्द्रदेव स्यात् बुद्ध शान्तोऽब्जजोऽद्भृत । इति शान्तवादिन केचित् पठन्ति । रुद्धो जिन परोपकारैकपर प्रबुद्धो वा ।

From this statement it is clear that the author had not Abhinava-bharatí before him but some other text where

³³ अत कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम् । पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदिवशेषितम्॥ —SC III 3

³⁴ III 109-112.

³⁵ Abhinavabhāratī Vol I p 299

Para-Brahman has been mentioned as its presiding deity No early work on Alamkāraśāstra which would be regarded as standard and well-known makes any reference to Para-Brahman as its presiding deity Raghavan states that "the Alankarasarvasva of Harsopadhyaya (?), written for one Gopaladeva, makes the supreme spirit Para-Brahman as the Devata of Santa³⁶ We, however, do not know the exact date of this work which would have enabled us to determine the interrelation between these two works Alamkarasangraha of Amrtanandayogin speaks of Para-Brahman as the presiding deity of Santa-iasa There is a close agree ment between SC of Vijayavarnī and Alamkārasamgiaha of Amrtanandayogin in their treatment of some common topics from poetics³⁷ The dates of these two works as proposed by scholars 38 do not, however, permit us

³⁶ The Number of Rasas (p. 50) The Adyar Library, Adyar, 1940

³⁷ See Appendix-D

³⁸ For the date of Vijayavarni vide pages 2 and 3 supra. For the date of Amrtanandayogin, vide Introduction to Alamkara-sangraha (pp iv to vi) edited by Pandita Balakrishnamurti, Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati (1950) and Introduction to Alamkarasangraha (pp XXXVIII-XLIII) edited by V. Krishnamacharya and K. Rämachandra Sarma (The Adyar-Library Series-No. 70, 1949).

to state categorically that Vijayavarnī has drawn upon Amrtānandayogin's work.

In Chapter IV the author deals with characters. the hero, the heroine and their types, the enemies of the hero and tho Dūtī. A comparative study of this chapter and the second Prakāśa of Daśarūpaka reveals that Vijayavarnī is heavily indebted to Dhanamjaya in his treatment of the characters³⁹ He differs with Dhanamjaya on three points

- 1 Dhanamjaya speaks of three friends (Sahāyas) of the hero⁴⁰ 1 Pīthamarda (patākānāyaka), 2 Vita, and 3 Vidūsaka Vijayavarnī adds the fourth Nāgarika⁴¹ to the list
- 2 Dhananijaya mentions three types of heroines⁴²:
 1 Svīyā (= Svastri or Svakíyā), 2 Anyā (= Anyastrī or Parakíyā) and 3 Sādhāranastrī (Sādhāranā).

Vijayavainī makes them four 43 by adding one more type, viz Anūdhā He, however, says that according to one view, Anūdhā is parakīyā only and hence there are three types of heroines only

³⁹ Vide Appendix-C

⁴⁰ Dasarūpaka II, vv 8-9 (ab)

^{41.} SC IV vv 29-32

⁴² Daśarūpaka II, v15 (ab) and vv20 (cd)-22 (ab)

^{43.} ŚC IV, vv 43-59.

In Dhanamaya's view if absence is due to death the love sentiment cannot be present44. Vijavavarni advocates the view that Kai unatmaka-vipralambha can be present if one of the two, t the lover and hisbeloved) passes away and the other laments his or her death 45 Now, Vidyanatha 48 also speaks of four Sahavas of the hero but his list has Ceta and no Nagarika. Rudiata⁴⁷ and Dhanamaya⁴⁸ speak of two types of Parakīyā or Anyastrī Kanyakā and Anyodhā varni mentions Parakiya and Anudha (= Kanyaka) separately and makes four types of heromes Of course. he is fully aware of the views of Rudrata and Dhanampaya that Anūdhā (= Kanyakā), too, is regarded as not one's own (Parakiyā) Finally, in setting forth the four kinds of Vipralambhasrngara he has followed Rudrata49

⁴⁴ Dasarūpaka IV, vv 50-51 (ab) and vv 57-68

⁴⁵ SC IV, v 103 and v 110

⁴⁶ Prataparudrayasobhūsana, Kāvyaprakarana, v 40

⁴⁷ परकीया तु होधा कन्योढा चेति ते हि जायेते।

[—] Kāvyālamkāra XII-30 (ab)

[—] Dasarūpaka II-20 (c)
49 अथ विप्रलम्भनामा शृङ्गारोऽय चतु विधो भवति ।
प्रथमानुरागमानप्रवासकरुणारमकरवेन ॥

⁻Kāvyālamkāra XIV-1

करुण स निव्रत्मम्भो बनान्यतरी स्रियेद् नायकयो । यदि ना मृतक्र प्यासन्नान्यस्तद्वगत प्रस्पेद् ॥

⁻Kavyalamkara XIV-34

In Chapter V the author treats of Gunas A careful and comparative study of the definitions of these ten Gunas with those given in the Kāvyādarsa reveals that Vijayavarņī closely followed Dandī⁵⁰, and occasionally Vāmana⁵¹ Vijayavarnī paraphrases Daṇdī's definitions⁵².

In Chapter VI the author treats of Rīti and its four kinds 1 Vaidarbhī 2 Gaudī, 3. Pāñcālī, and 4 Lātī.

- 50 Vıjayavarni's statement :
 एते दशगुणा प्रेक्ता दश प्राणाश्च भाषिता । —V-5(ab)
 Unmıstakably reminds us of Dandi's
 इति कैदर्भमार्गस्य प्राणा दश गुणा स्मृता ।—Kavyādarśa 42 (ab)
- 51 Cf अथवा पदमन्धस्योजज्ञ्बलस्य कान्तिरुच्यते।—V-16 (ab)
 and औजज्ज्बस्य कान्ति । ३१२५
 मन्त्रस्याजज्ज्बलस्य नाम यदसौ कान्तिरित ।
 - —Kāvyālamkāra-Sūtravṛtti
- 52. I give here only two examples.
 - (1) Cf श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणां कोमलात्मनाम् । वर्णानां रचनान्यास सौकुमार्यं निरूप्यते । —- V 6
 - and, अनिष्ठुराक्षरप्रायं झुकुमारमिहेच्यते । बन्धशैथिन्यदोषोऽपि दर्शित सर्वकोमले ॥ सुकुमारतयैवेतदारोहति सर्ता मन ।
 - -Kāvyādarsa I 69-71
 - (11) Cf प्रयुक्तो लौकिकार्योऽपि सथा भवति सुन्दर । सा कान्त्रिरुदिता सिद्ध कलागमविद्यारदे ।—V. 15
 - and कान्तं सर्वजगरकान्तं सौकिकार्थानतिक्रमात् । तस्य वार्ताभिषानेषु वर्णनास्यपि दृश्यते ॥
 - -Kavyadarsa 1. 85

It is Rudrata^{5 3} who for the first time added Lātī to the three well known Ritis set forth by Vāmana, Agnipurāṇa^{5 4} and Jayadeva's Candrāloka^{5 5} too speak of these four Ritis In Bhoja's Sarasvatikanṭhābharana^{5 6} the Ritis number six with the addition of Āvantikā and Māgadhī

The definition of Riti given by the author is in agreement with the one set forth by Vidyānātha in his PRY⁵⁷. Vidyānātha, however, speaks of three Ritis only, omitting Lātī as has been done by Mammata.

⁵³ Rudrata II 3-6 Vāmana distinguishes Rītis on the basis of qualities (Guṇas) present whereas Rudrata distinguishes them on the basis of the use of compounds Vijayavarni clearly says that Ritis are based on the qualities possessed by words. In his definitions of Ritis, however, he follows these two principles

⁵⁴ Chapter 340, vv I-4 Dr Raghavan corrects the text of the fourth stanza (vide Some Concepts of Alamkāra Sāstra, p 180, f n 1)

⁵⁵ Mayūkha VI 21-22

⁵⁶ Pariccheda II, Kārikās 2-3

⁵⁷ Cf रोतिर्नाम गुणाशिलष्टपदसघटना मता। —PRY p 63 and माधुर्यादिगुणोपेतपदाना घटनारिमका।

⁻⁻⁻Srngārārnavacandrikā VI-3 Vidyānātha's definition is, however, based on Vāmana's Sūtras I, 2, 7-8

The definitions of the four Ritis as laid down in SC^{58} and Alamkarasaugraha are in close agreement. The definitions of the three Ritis are partly in agreement with those of Vamana⁵⁸.

In Chapter VII the author treats of six Vrttis—

1. Kaisikī, 2. Ārabhatī, 3 Bhāratī, 4. Sāttvatī, 5. Madhyamā Kaisikī and 6 Madhyamā Ārabhatī. These six Vrttis are first dealt with by Bhoja in his Sarasvatīkanthābharana, but as Šabdālamkāras (Chapter II. 34-38) and after him by Vidyānātha in his PRY (Kāvyaprakarana, pp 57-63) Vijayavarni's treatment of this topic bears remarkable resemblance to that of Vidyānātha's 60

In chapter VIII we find an exposition of the conception of Śayyā and Pāka. No doubt, the conception of Pāka is found in Vāmana's Kāvyālamkārasūtra-vrtti and Rājasekhara's Kāvyamīmāmsā, but the striking thing is that the definitions of Śayyā and Pāka as given by Vijayavarņī are in close agreement with the corresponding ones in Vidyānātha's PRY 61

⁵⁸ Chapter VI, vv 5-7, 9 11 and 13 and Chapter V vv 9-12.

⁵⁹ Kāvyālamkārasūtravrtti 1-2 11-13.

^{60.} Vide Appendix-C

⁶¹ If it were accepted that Vijayavarni modelled his definitions of Sayyā and Pāka on those of Vidyānātha

पदानामानुगुण्य वान्योन्यमित्रत्वमुच्यते । यत् सा शय्या कलाशास्त्रनिपुर्णीवद्रषा वरं ॥

-VIII 2

Cf या पदाना परान्योन्यमैत्री शय्येति कथ्यते । अत्र पदिविनमयासिह्ण्पुत्वाद् बन्धस्य पदानुगुष्यरूपा शय्या ।

--PRY p 67

आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक् प्रतीतिर्यतोऽजिन । स द्राक्षापाक इत्युक्तो बहिरन्त स्फुरद्रस ॥ आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक्प्रतीतिर्यतो न हि । स नालिकेरपाक स्यादन्तर्गण्ड (१ गूंढ) रसोदय ॥ VIII. 6-7.

द्राक्षापाक स कथितो बहिरन्त स्फुरद्रस । स नारिकेलपाक, स्यादन्तर्गूडरसोदय ।।

PRY pp 67-69

In Chapter IX the author gives an exposition of 47 Arthalamkāras Of these, he defines the first 33 Arthālamkāras, including 33 divisions of Upamā and 30 divisions of Rūpaka, after Dandī's Kāvyādarsa⁶² The rest of the Arthālamkāras are possibly defined by the author keeping in view Rudrata's Āryās dealing with them

we would have to reconsider the date of comoposition of SC

⁶² Vide Appendix-C

In Chapter X the author treats of Kāvyadosas viz; Pada-dosas, Vākya-dosas, Artha-dosas and Rasa-dosas, and also describes the circumstances in which the Dosas cease to be so His treatment of Kāvya-dosas clearly reveals his considerable indebtedness to Mamma-ta⁶³ who treats of the Dosas in his Kāvyaprakāśa (Ullāsa VII) Mammata has utilised earlier writers on this topic and added new Dosas which he himself has discovered Vijayavarnī follows Mammata's classification of Dosas in toto.

8 ACKNOWLEDGEMENT

In conclusion, I acknowledge my deep indebtedness to Dr A N Upadhye, M A., D. Litt, Dean, Faculty of Arts, Shivaji University, Kolhapur, at whose suggestion this work of editing SC from a single manuscript was entrusted to me It is he who gave me the Ms and requested me to edit this work. He has all along been taking kindly interest in the progress of my work and its publication. I can never adequately express in words what I owe to Pandit Balacharya Khuperkar Shastri who has taken keen interest in this work and made valuable suggestions for emending the text as

⁶³ Vide Appendix-C

correctly as possible. It was, indeed, my proud privilege to spend hours together with him discussing matters relating to Sanskrit poetics in general and the text in particular I offer my warmest thanks to my friend Professor G S. Bedagkar, who kindly went through the Introduction and made valuable suggestions to improve it. However, for whatever imperfections still left in the work, I am entirely responsible

The Author acknowledges his indebtedness to the Shivaji University, Kolhapur, for the grant-in-aid received by him from the University, towards the cost of Publication of this book.

Rajaram College, KOLHAPUR, August 25, 1966.

V M KULKARNI

DETAILED TABLE OF CONTENTS

Chapter I

Varna-Gana-Phala-Nirnaya

[A Study of (Initial) Letters and Metrical Feet and their Promise]

Verses

- 1 Homage to Lord Jina
- 2-3 Homage to Sarada and Sarasvati.
- 4-5 Homage to Vijayakīrti, the author's Guru.
 - 6 Victory to Good Men
 - 7 Tributes to Karnātaka Poets like Gunavarman.
- 8-18 A brief description of Kadamba Kings.

 Vīranarasimha, Pāndyarāja—his brother,
 Rājasekhara, the son of Vīranarasimha,
 Kāmirāja, the Maternal nephew of Pāndyavanga and contemporary of the author who
 ruled over Vanga (Banga)-bhūmi with
 its Capital at Vanga (Banga)-vātī
- 19-21 Kāmirāja requested the author when meeting in a Literary Club to explain the nature of poetry and allied topics

श्रृङ्कारार्णवचन्द्रिका

- 22-28 At the King's request the author composed this work called Śrngararnava-Candrika.
- 29-32 Kāvya (Literature) and its kinds.

 Padya (Verse), Gadya (Prose) and Miśra (Mixed), these three varieties are then defined and subdivided into nine divisions on the basis of their being Uttama, Madhyama or Jaghanya These three terms are then defined
 - 33 The poem should begin with a prayer, paying homage or in addition invoking a blessing, or an indication of the subject-matter.
 - 34-35 The present composition begins with varna-gana-suddhi, which contributes to the good of the poet and the hero. Its absence would bring disastrous consequences to the poet as well as the hero
 - 36-45 Initial alphabets and what they promise
- 46-47 A poem should not begin with any conjunct except Ksa for a suddha letter when conjuned with another letter turns asuddha and brings evil consequences
- 48-62 (Initial) metrical feet and what they promise, the nature of a long and a short

syllable, of the eight-fold metrical feet to be employed in Varnavrttas, and five metrical feet, each consisting of four matras to be employed in Matravrttas and assigning of the Devatas to each and every one of the metrical feet

63 Conclusion. "May the fame of King Kāmirāja shine bright."

Chapter II

Kavya-zata-sabdartha-niscaya

- [A Study of Words and Senses that constitute Poetry]
 - 1-2 Alternative definitions of a poet
 - 3-7 Seven Types of Poets and their definitions
 - 3 defines a Raucika poet
 - 4 defines a Vacika poet as well as an Artha
 - 5 defines a Śilpika poet as well as a Mārdavānuga one.
 - 6-7 define a Viveki poet as well as a Bhūsanārthī one.
 - 8-9 The Sense of Sentences composed by poets is fourfold

- 1. Mukhyārtha, 2 Laksyārtha, 3. Gaunārtha; and 4. Vyangyārtha.
- 10-12 definition of Mukhyārtha, its fourfold classification based on 1 Jāti, 2. Kriyā; 3. Guna, and 4 Dravya, and illustrations.
- 13-21 Definition of Laksyārtha, Laksanā and its three varieties
 1 Jahallakṣanā, 2. Ajahallaksanā and 3. Jahatyajahatī, and their illustrations.
- 22-23 Definition of Gaunartha and its illustrations.
- 24-25 Definition of Vyangyartha or Dhvani and its illustration
 - 26 Informs us that Śabda-saktı is fourfold:
 1 Abhidhā, 2 Laksanā, 3. Gaunī, and 4.
 Vyañjanā
- 27-31 deal with the causes (Niyamakas) of the apprehension of a particular meaning when there is no determination or decision regarding the meaning of a word. These are
 - 1 Samyogah (Conjunction), 2. Viprayogah (Disjunction), 3. Virodhitā (Antagonism or Hostility), 4 Sāhacaryam (Association); 5. Kāla (Time); 6. Arthah (Purpose or Motive), 7. Prakaranam (Context);

- 8 Lingarh (Special attribute or Characteristic), 9, Šabdāntarasannidhih (Proximity of another word), 10, Sāmarthyarh (Capability or Power); 11 Aucityarh (Propriety or Fitness); 12, Vyaktih (Gender); 13, Desah (Place), 14, Svarādayah (Accent and others)
- 32-40 (ab) illustrate first thirteen causes (Niyāmakas).
- 40(cd)-41 Gānasvara is of no avail in poetry although it helps in determining the sense of a word in Vedas Ādi (in-Svarādi) includes Cestādi its illustrations should be found by the wise
 - 42 Conclusion "May the valour of Kings Viranrsimharaya ever shine in all its glory"

Chapter-III

Rasa-bhava-niscaya

[A Study of Rasas and Bhavas]

- 1 A poem though having flawless syllables and metrical feet, words and senses, is not liked if it be devoid of Rasa
- 2 Hence the author undertakes in this Chapter an exposition of Rasas and Bhāvas.

श्रृङ्गारार्णवचन्द्रिका

- 3 Definition of Sthayibhava.
- 4 Sthāyibhāva is ninefold 1 Rati, 2 Hāsa, 3 Śoka, 4 Kopa, 5 Utsāha, 6. Bhaya, 7 Jugupsā, 8. Vismaya, and 9 Śama
- 5 Definition of Rasa
- 6-7 Rasa is nine-fold 1 Srngāra, 2 Hāsya,
 3 Karuna, 4 Raudra, 5. Vīra, 6 Bhayā
 naka, 7 Bībhatsa, 8 Adbhuta, & 9 Sānta.
 - 8 Definition of Singara-rasa.
 - 9 Definition of other Rasas
 - 10 In the case of poetic compositions Rasa is experienced by appreciative readers or hearers only
 - 11 In the case of dramatic compositions it is experienced by spectators
 - 12 Definition (or etymological explanation) of Bhāva.
 - 13 Bhāva is four-fold, 1 Vibhāva, 2 Anubhāva, 3 Sāttvika, and 4 Vyabhicāii
 - 14. Definition of Vibhāva which is two-fold: Alambana and Uddīpana
 - 15 Definition of Alambana and Uddīpana Vibhāvas
 - 16 Definition of Anubhāvas.
 - 17 Definition of Sattvika-bhavas

- 18 Sāttvika-bhāvas are eight-fold 1. Sveda;
 - 2. Kampana (= Vepathu) 3 Romāñca;
 - 4 Laya (= Pralaya), 5 Stambha, 6 Vivarnatá (= Vaivarnya), 7. Vikárasvaratá
 - (= Svarabheda, Vaisvarya) and 8. Asru
- 19 Definition of Vyabhicari-bhavas.
- 20-22 List of thirty-three Sancari (= Vyabhicari) bhāvas
 - 1. Sankā, 2 Glāni, 3 Nirveda, 4 Jādya,
 - 5 Harsa, 6 Dhrti, 7 Srama, 8 Damva,
 - 9. Augrya, 10. Trāsa, 11. Cintā, 12 Irsvā.
 - 13 Amarsa, 14 Garva, 15 Mada
 - 16. Smrti, 17. Marana, 18. Supti, 19 Nidra,
 - 20 Avabodha, 21 Viidā, 22 Visāda
 - 23 Vyadhi, 24. Apasmara, 25. Capalya,
 - 26.Mati 27. Moha 28. Autsukya 29. Ava-
 - hittha 30 Alasya, 31, Vega, 32, Tarka, and 33. Unmāda,
 - 23 In an actor Rasa is imagined to be present. but in a spectator it is really present.
 - 24 In this world Rasikas enjoy Rasas in accordance with their own Karman.
 - 25 Having described the different factors, in a general way, of the different Rasas the author now proposes to describe particularly the factors relating to Srngara-rasa.

म्युक्ताराणंबचन्द्रिका

- 26-35 Various factors relating to Sragara-rasa are set forth in detail
 - 36 Srngāra is two-fold 1. Sambhoga & 2. Vipralambha
- 37-38 Definition of Sambhoga-Śrugāra and its illustration
 - 39 Sambhoga-Śrngára is two-fold 1 Pracchanna and 2 Prakása, their definitions
 - 40 Vipralambha-Śrngāra is four-fold 1. Pūrvā-nurāga, 2 Māna, 3. Pravāsa, and 4 Karuna.
 - 41 Sambhoga and Vipralambha have reference to lovers in union and lovers in separation respectively.
- 42-43 Ten Kāmāvasthās 1. Nayana-prīti, 2 Manasah sakti, 3. Samkalpa, 4. Jāgara, 5. Tanutā, 6 Visaya-dvesa, 7 Lajjāvināsana, 8. Moha, 9. Mūrechana, and 10 Marana
- 44-45 Definition of Caksuh-priti (=Nayanapriti) and its illustration.
- 46-47 Definition of "Manasah sakti" and its illustration
- 48-49 Definition of Samkalpa and its illustration.
- 50-51 Definition of Jagara
- 52-53 Definition of Fanuta and its illustration

- 54-55 Demution of Visaya-dveşa and its illustra-
- 56-57 Definition of Trapanasa (= Lajjanasa) and its illustration.
- 58-59 Definition of Moha and its illustration.
- 60-61 Definition of Mürccha and its illustration.
- 62-63 Definition of Marana and its illustration,
 - 64 Definition of Hasya-rasa.
- 65-68 Factors relating to Hāsya-rasa are set forth in detail.
- 69-70 Hasya-rasa is three-fold: Uttama, Madhyama and Jaghanya: Smita and Hasita belong to Uttama category, Vihasita and Upahasita to Madhyama category, and Apahasita and Atihasita to Jaghanya category
- 71-72 (ab) Definitions of these types of Hasya
- 72 (cd)-73 Illustration of Hāsya-rasa
- 74-75 (ab) Definition of Karuna-rasa which is two-fold: born of Istanāsa, and 2 Amstāpti
- 75(cd)-77 Factors relating to Karuna-rasa are set forth in detail.
 - 78-79 Illustrations of two-fold Karuṇa-rasa
 - 80 Definition of Raudra-rasa; its two types 1. Born of Mātsarya (jealousy) and 2. Born of Dveşa (Hatred)

- 81-83 Factors relating to Raudra-rasa are set forth in detail.
- 84-85 Illustrations of two-fold Raudra-rasa.
- 86-87 (ab) Definition of Vīra-rasa and its three types · 1 Dānavīra, 2. Dayāvīra and 3. Yuddha-vīra
- 87(cd)-v90 Factors relating to Vīra-rası are particularly set forth.
 - 91-93 Illustrate the three types of Vira-rasa.
 - 94 Definition of Bhayanaka-rasa.
 - 95-97 Factors relating to Bhayanaka-rasa.
 - 98 Illustration of Bhayanaka-rasa
 - 99 Definition of Bibhatsa-rasa and its two types, based on factors causing 1, Jugupsā and 2 Vairāgya.
 - 100-103 Factors relating to Bibhatsa-rasa.
 - 103-104 Illustrations of the two-fold Bibhatsa-rasa.
 - 105 Definition of Adbhuta-rasa.
 - 106-107 Factors relating to Adbhuta-rasa.
 - 108 Illustration of Adbhuta-rasa
 - 109 Definition of Santa-rasa
 - 110-112 Factors relating to Santa rasa
 - 113 Illustration of Santa-rasa
 - 114 The author states he has finished defining and describing (and illustrating) Rasa, its

Kinds, and different factors relating to different Rasas

- 115-116 Now, the author directs the King to listen to his exposition of "The Colours of Rasas", "The Presiding Derties of Rasas", The Cause and effect, relations between the primary and secondary Rasas, Antagonism between the Rasas and Absence of Antagonism between some Rasas
 - 117 Mentions the colour and deity of Śrngārarasa
 - 118 Mentions the colour and the deity of Hāsyarasa
 - 119 Mentions the colour and the deity of Karuna-Rasa
 - 120 Mentions the colour and the deity of Raudra-
 - 121 Mentions the colour and the deity of Vira-
 - 122 Mentions the colour and the deity of Bhayanaka-rasa
 - 123 Mentions the colour and the derty of Bibhatsa-rasa
 - 1.24 Mentions the colour and the deity of Adbhuta-rase.

- 125 Mentions the colour and the deity of Santa-
- 126 States that Hāsya, Karuna, Adbhuta, and Bhayānaka Rasas are produced from Śrngāra, Raudra-Vīra and Bībhatsa respectively
- 127 Santa-rasa is not produced from any other Rasa, No other Rasa is to be found in this World.
- 128-129 Bībhatsa-, Vīra-, Adbhuta and Karuna-Rasas are opposed to Śrngāra-Bhayānaka-, Raudra-and Hāsya-Rasas, respectively Śānta-rasa is neither favourable nor opposed to any ther Rasa
 - 130 Conclusion 'May the fame of King Nrsimha ever shine bright"

Chapter IV

Nayaka-bheda-niscava

- [A Study of the Types of Hero-and of Heroine]
 - 1-2 Since Rasas and Bhavas are impossible to be met with in this world in the absence of Netr or Nayaka (and Nayika) the author attempts in this Chapter an exposition of the Types of Hero and of Heroine giving their definitions and characteristics

- 3-4 Enumeration of the qualities of a Hero
- 5-6 A person possessed of these qualities is called a Hero He is of four types
 1 Dhīrodātta, 2 Dhīra-lalita, 3 Dhīra-Sānta, and 4. Dhīroddhata.
- 7- 8 Difinition of Dhirodatta and his illustration.
- 9-10 Definition of Dhīra-lalita and his illustration
- 11-12 Definition of Dhīra-Śānta and his illustra-
- 13-14 Definition of Dhiroddhata and his illustration
 - 15 These four types of Hero could give rise to any of the nine Rasas in accordance with their state of mind
- 16-17 Every one of these four types of hero could be again, four-fold (this classification is based on the attitude of the heroes to women in love) 1 anukūla, 2 satha, 3 dhrsta, and 4 daksina
- 18-19 Definition of Anuküla and his illustration
- 20-21 Definition of Satha and his illustration
- 22-23 Definition of Dhrsta and his illustration
- 24-26 Definition of Daksina and his two illustrations
- 27-28 These four types are applicable to each class of hero in love, there are sixteen possible kinds of hero, and further, each of these may be a high-class, middle class or inferior

म्युक्तारा**र्यवस्**रिवसा

- person Thus, in all, there may be fortyeight types of hero in love
- 29 enumerates four upanāyakas who help these heroes,
 1 Vidūsaka,
 2 Pītha-marda,
 3 Vita and 4. Nāgarika.
- 30 defines Vidüşaka
- 31 defines Pithamarda
- 32 defines Vita and Nāgarika
- 33 defines a Pratinayaka (the enemy of the hero)
- 34-35 enumerate a set of eight special excellences springing from their character (Sāttvika) which these heroes possess in their youth They are 1. Tejas, 2. Vilāsa, 3. Mādhurya, 4 Šobhā, 5. Sthairya, 6 Gabhīratā (= Gāmbhīrya), 7 Audāi ya, and 8 Lalita
 - 36 defines Tejas.
 - 37 defines Vilāsa
 - 38 defines Mādhurya
 - 39 defines Sobhā and Sthiratva (= Sthairya)
 - 40 defines Gambhīrya.
 - 41 defines Audārya,
 - 42 defines Lalita
 - 43 The author now proposes to define and treat of the Types of Herome
 - 44 Definition of heroine and her four types

- 45 These (four types of herome) are:

 1 Svakiyā, 2. Parakîyā, 3. Anūḍhā and
 4 Sādhāraṇa, according to some Anūḍhā
 is Parakiyā only, hence there are only three
 types of heroine.
- 46 Definition of Svakiyā and Anyā.
- 47-48 Description of Svíyā (= Svakīyā) and her excellences
 - 49 Illustration of Sviya
 - 50 Definition of Anudha.
 - 51 Illustration of Anudha,
- 52-53 According to some Parakīyā should be treated as Anūdhā for there is very little difference between the two. Anūdhā, who is herself fallen in love, desires the company of her hero, Parakīyā approaches the hero at the behest of her Sakhī. According to some others, however, there is absolutely no difference between the two
- 54-55 "Parakiyā is a woman, may be married or unmarried, who is not the mistress of herself. An amour with a married woman may not form the subject of the dominant sentiment in the play but that with a maiden may occur as an element in the principal or the secondary action"

- 56 Illustration of Princesses cherishing love for Rāyavanga.
- 57 defines Sādhārana Nāyikā
- 58 She should accept the rich as lover and avoid the poor
- 59 Illustration of such Nayikas
- 60 The hero's wife may be 1 mugdhā (mexperienced), 2 madhyā (partly experienced) and 3 pragalbhā (fully experienced and bold)
- 61-62 define and illustrate Mugdhā
- 63-64 define and illustrate Madhya
- 65-66 define and illustrate Pragalbhā
 - 67 enumerates three types of Madhyā Nayıkā
- 68-69 Definition and illustration of Dhīrā Madhyā
- 70-71 Definition and illustration of Adhira Madhya
 - 72 The heroine who is fully experienced and bold is again of three kinds 1. dhīrā, 2 adhirā, and 3 dhīrādhīrā
- 73-74 Definition of Pragalbhā-dhīrā
- 75-76 Illustrations of Pragalbhā-dhīrā.
- 77-78 Definition and illustration of adhirā-pragal**b**hā
- 79-80 Definition and illustration of dhīrādhīiāpragalbhā,

- 81 Madhyā who is of three types is, again, classified into lyesthā (Senior) and Kanisthā (Junior); thus Madhyā is of six kinds.
- 82 Similarly, Pragalbhā too, is of six kinds.
- 83 Illustration of Jyestha and Kanistha
- 84-86 After having defined heroines and their types the author now treats of the heroine's eight different relations to her lover 1 Svādhīnapatikā, 2 Vāsikasajjikā (vāsakasajjā), 3 Kalahāntarītā, 4 Vipralabdhā; 5. Virahotkanthitā, 6 Prositabhartīkā, 7 Khandītā and 8 Abhisārikā.
- 87-88 Definition and illustration of Svadhinapatika.
- 89-90 Definition and illustration of Vāsikasajjikā (= Vāsakasajjā).
- 91-92 Definition and illustration of Kalahantarita.
- 93-94 Definition and illustration of Vipralabdhā.
- 95-96 Definition and illustration of Virahotkanthitā
- 97-98 Definition and illustration of Prositabhartrka
- 99-100 Definition and illustration of Khandita.
- 101-102 Definition and illustration of Abhisarika
- 103-104 Vipralambha-śrngāra and its four kinds.
 1 pūrvānurāga 2 māna; 3 pravāsa and
 4 karuna.

- 105 Definition of Pürvānurāga
- 106 Definition of mana and of Pravasa,
- 107 Definition of Karuna
- 108 Māna and Pravāsa (vipralambha) srngāra have reference to Khanditā and Prositapriyā.
- 109 Pūrvānutāg (vipialambha) srngāra has reference to kalahāntaritā vipralabdhā and virabotkanthitā
- 110 Karunatmaka (vipralambha)—srngara refers to a woman mourning the death of her husband, or to any one in bereavement
- 111 The herome's (female) messenger may be a finend (sakhī), a slave (dāsi), a nun (linginī), a neighboui (prativesini), a foster-sister (dhātreyī), an artist (silpikā) or a workwoman (kāru) or self
- 112 Illustration of a messenger
- 113 The heromes described above, possess twenty excellences, springing from their character, when they are in the prime of youth
- 114-116 These excellences are 1. bhāva, 2 hāva, 3 helā, 4 sobhā, 5 kāntı, 6 dīptıkā (= dīptı), 7 madhuratva (= mādhurya), prāgalbhya (= pragalbhatā), 9 vadānyatā = (= audārya), 10 dharya, 11 līlā,

- 12, vikāsa, 13. vicchitti, 14 vibhrama, 15 kilakificita, 16.moţţāyıta, 17. kuţtamıta, 18 bibboka, 19 lalıta and 20 vibrta.
- 117 of these twenty, the first three are physical; the next seven are adamkrtis, and the remaining ten are svabhavika (svabhavaja).
- 118-120 Definition (and description) of bhāva and its illustration
- 121-122 Definition of have and its illustration
- 123-124 Definition of helā and its illustration
- 125-126 Definition of sobhā and its illustration
- 127-128 Definition of kanti and its illustration
- 129-130 Definition of dipti and its illustration
- 131-132 Definition of madhurya and its illustration.
- 133-134 Definition of pragalbhatá and its illustration.
- 135-136 Definition of audārya and its illustration.
- 137-138 Definition of dhairya and its illustration
- 139-140 Definition of Iïla and its illustration
- 141-142 Definition of vilāsa and its illustration
- 143-144 Definition of vicchitti and its illustration
- 145-146 Definition of vibhrama and its illustration.
- 147-148 Definition of kilakincita and its illustration
- 149-152 Alternative definitions of moțtăyita and its illustrations
- 153-154 Definition of kuttainita and its illustration
- 155-156 Definition of bibboka and its illustration

- 157-158 Definition of lalita and its illustration.
- 159-160 Definition of vihrta and its illustration
 - 161 The hero's good qualities like modesty, etc and a set of eight special excellences have been described. The author refrains from quoting examples but suggests that the wise should find them out for themselves
 - 162 The author states excellences like bhava, hava, and so on, are described with reference to heroines, however, illustrations of these excellences may suitably be found even in clever heroes
 - 163 Conclusion The author pays tributes to King Vīranrsiinha for his eminence as a noble and exalted hero

CHAPTER V

Dasa-guna-niscaya

A Study of Ten Gunas]

1-3 A poetic composition, devoid of Gunas, is worthless The author, therefore, following the authoritative works on poetics describes these Gunas and requests King Kāmirāja to listen to his exposition.

- 4-5 There are ten Guṇas which are proclaimed as the Ten Prāṇas (of poetic styles)
 1 Sukumāratva (= Saukumārya), 2 Audārya, 3 Ślesa, 4. Kānti, 5. Prasannatā (= Prasāda), 6 Samādhi, 7 Ojas, 8 Mādhurya, 9 Arthavyakti, and 10 Sāmyaka (= Samatā)
- 6-7 Definition of Saukumārya and its illustration
- 8-10 Alternative definitions of Audārya and its illustration
- 11-12 Definition of Slesa and its illustration
- 13-14 Alternative definition of Slesa and its illustration
- 15-17 Alternative definitions of Känti and its illustration
- 18-19 Definition of Prasannata (= Prasada) and its illustration
- 20-22 Alternative definition of Samadhi and its illustration
- 23-24 Definition of Ojas and its illustration
- 25-26 Definition of Madhurya and its illustration.
- 27-28 Definition of Arthavyaktı and its illustration
- 29-30 Definition of Samata and its illustration
 - 31 Conclusion "May the King Rāyavangendra, find delight in works of Mahākavis, bright with these Gunas."

CHAPTER VI

Riti-niscaya

[A Study of Riti]

- 1 Poetry devoid of Rīti is not approved of by
- 2 Hence the author defines (and describes) Riti and its kinds and urges the King to listen to them attentively
- 3-5 Set forth the nature and definition of Riti, and its four kinds 1 vaidarbhi, 2 gaudikā (= gaudi), 3 lātī and 4 pāšīcālī
- b-8 Definition of Vaidarbhi and its illustration
- 9-10 Definition and illustration of Gaudi.
- 11-12 Definition and illustration of Pañcali
- 13-14 Definition and illustration of Lați
 - 15 Śrngāra-, Karuna, Sānta, and Hāsya- these Rasas are imbued with sweetness The remaining five Rasas are marked by Ojasvigour
 - 16 All the nine Rasas are possessed of the quality called "lucidity". The poet skilled as he is, should employ the remaining seven Gunas according to need.
 - 17 Conclusion: "May the King-the royal

DETAILED TANKE OF CONTENTS

Swan—sport in the lake of kāvya dotted by groups of lotuses.

CHAPTER VII

Vrtti-niscaya

Nature of Vrtti-Manner or Style]

- 1-2 Readers do not like poetry if it is devoid of Vrth Vrth is, therefore, defined and its varieties too, are explained and illustrated.
 - 3 Defines Vrtti and enumerates its varieties
 1. kaisiki, 2 ārabhatī, 3. bhāratī and
 4. sāttavatī
 - 4 defines kaisiki.
 - 5 defines ārabhatī.
 - 6 defines bhāratī
 - 7 defines sāttvatī,
- 8-9 Nature of Rasas
 - 10 illustrates kaisikī
 - 11 illustrates ārabhatī
 - 12 iliustrates bhāratī.
 - 13 illustrates sattvatī.
 - 14 Madhyamā Kaiśikī is suited to all Rasas
 - 15 Madhyamā ārabhaţī is sinted to all Rasas The author then brings out the difference between Vaidarbhī and other Rītis on the

one hand and Kaisiki and others on the other hand, and defines four kinds of Sandarbha

16 Conclusion "May the fame of King Nādanjanātha endure for long

CHAPTER VIII

Sayya-paka-niscaya

[Nature of Śayyā and Pāka]

- 1-3 Sayyā
 - VI Śayyā is essential to any literary work
 - V2 defines sayyā as "Mutual Suitability of Words" or "The maitri of Words."
 - V3 Illustrates Sayyā.
- 4-9 Pāka
 - 4 A poetic composition devoid of pāka is not liked by any one
 - 5 defines Pâka as "profundity of fourfold meaning-sense, and speaks of two kinds of pâka 1. Urakṣā and 2. Nālikera
 - 6 defines Drāksā-pāka
 - 7 defines Nālikera-pāka.
 - 8 illustrates Dráksā pāka
 - 9 illustrates Nālikera-pāka.
 - 10 Conclusion

CHAPTER IX

Alamkara-nirnaya

[The Nature of Almkaras]

- A poem devoid of Alamkāras does not look graceful
- 2-5 Alamkāras are the source of poetic charm, are of two kinds depending on sabda and artha (Sound and Sense, Word and Sense) Šabdālamkāras are fourfold. Yamaka, 2. Citra, 3. Vakrokti, 4 Anuprāsa, Arthālamkāras are, however, manifold such as Svabhāvokti
 - 6 request to King Śrīrāyavanga to listen to alarhkāras
 - 7 Leaves aside sabdālalamkārs and defines
- 8-13 enumerate 47 arthálamkáras
- 14-22 Svabhavokti or jati with its varieties and illustrations
 - 14 Svabhāvokti
 - 15 Jāti (Sakriya or Niskriya Vastu)
- 16-17 Sakrıya
 - 18 Nışkrıya

- 19-22 fourfold jāti besed on jāti, Kriyā, Guna and Dravya.
- 23-64 Upamā
 - 23 Upamā
 - 24 Dharmopamā
 - 25 Vastūpamā
 - 26 Viparyāsopamā
 - 27 Anyonyopamā
 - 28 Niyamopamā
 - 29 Anvyamopamā
 - 30 Samuccayopamā
 - 31 Atısayopamā
 - 32 Utpreksopamā
 - 33 Adbhutopamā
 - 34 Mohopamā
 - 35 Samsayopamā
 - 36 Nirnayopamā
 - 37 Ślesopamā
 - 38 Samtānopamā
 - 39 Nindopamā
 - 40 Prasamsopamā
 - 41 Acıkhyāsopamā
 - 42 Virodhopamã
 - 43 Pratisedhopamā
 - 44 Caţūpamā
 - 45 Tatyākhyānopamā

- 46 Asādhāranopamā
- 47 Abhūtopamā
- 48 Asambhāvitopamā
- 49 Bahūpamā
- 50 Vikriyopamā
- 51 Mālopamā
- 52 Ekevasabdā Vakyārthopamā
- 53 Anekevasabdā Vākyārthopamā
- J4 Prativastūpamā
- 55 Tulyayogopamā
- 56 Hetūpamā
- 57-61(ab) Upamādosas
- 61(cd)-62 declare that Upamā occurs when there is intention on the part of the Speaker to refer to Dharma only
 - 63-64 enumerate or list words which are expressive or suggestive of Upamā
 - 65-86 Rūpaka
 - 65 Definition of Rupaka
 - 66 Samastarūpaka
 - 67 Vyasta-rūpaka
 - 68 Samasta-Vyasta-rūpaka,
 - 69 Sakala rūpaka
 - 70 Avayava-rūpaka
 - 71 Avayavı-ı üpaka

- 72 Ekavayava-rupaka (Dvyavayava-rupaka, tryavayava-rupaka)
- 73 Yukta-rūpaka
- 74 Ayukta-rūpaka
- 75 Visama-rūpaka
- 76 Savisesana-rūpaka
- 77 Viruddha-rūpaka
- 78 Hetu-rūpaka
- 79 Upamā-rūpaka
- 80 Vyatıreka-rūpaka
- 81 Āksepa-rūpaka
- 82 Samādhāna-rūpaka
- 83 Rūpaka-rūpaka
- 84 Tattvāpahnuti-rūpaka
- 85-86 The author states that 33 divisions of Upamā and 20 divisions of Rūpaka have been described. The divisions of these two Alamkāras are infinite. Only a few of them are illustrated here.
- 87-90 Avitti
 - 87 Avriti and its three varieties
 - 88 Arthávrtti
 - 89 Padavrtti
 - 90 Ubhayavrttı
- 91-97 Hetu
 - 91 Definition of Hetu

- 92 Hetu-alamkāra is manifold being based on the statement of Kāraņa or Jāāpaka-hetu
- 93 Nirvartyakárakavisava-hetu
- 94 Abhāvarūpa-nirvartyavişaya-hetu
- 95 Vikārya-viņaya-kāraka-hetu
- 96 Prāpyavisaya-kāraka-hetu
- 97 Jñāpaka-hetu
- 98-118 Dipaka
 - 98 Definition of Dipaka
 - 99 Adıvartı-jatıpada-dîpaka
 - 100 Adıvartı-Krıyapada-dipaka
 - 101 Adıvartı-gunapada-dipaka
 - 102 Adıvartı-dravyapada-dipaka
 - 103 Adıvartı-Samjñāpada-dıpaka
 - 104 Madhyavartı-jatıpada-dīpaka
 - 105 Madhyavartı-Krıyāpada-dīpaka
 - 106 Madhyavarti-gunapada-dipaka
 - 107 Madhyavartı-dravyapada-dipaka
 - 108 Madhyavartı-Samiñāpada-dipaka
 - 109 Antyavartı-jätipada-dipaka
 - 110 Antyavartı-Krıyapada-dipaka
 - 111 Antyavartı-gunapada-dīpaka
 - 112 Antyavartı-dravyapada-dipaka
 - 113 Antyavartı-SarhjāApada-dīpaka
 - 114 Mālādīpaka
 - 115 Viruddhartha-dipaka

- 116 Ślistārtha-dīpaka
- 117 Ekārtha-dīpaka
- 118 Antyakrıyā-dīpaka The author states that this variety is illustrated here, once more, on account of "Bhāva-Camatkāra"
- 119-126 Utpreksá
 - 119 Definition of Utpreksā
 - 120 Words expressive of Utpieksā
 - 121 Vácya-and Pratīyamāna-Utpreksā, Vācya-Utpreksā-defined
 - 122 Pratiyamāna-Utpreksā-defined
 - 123 alludes to 56 and 46 divisions of Vacyotpreksā and Pratīyamānotpreksā respectively
 - 124 Their illustrations should be known from other works. Here only the two primary and main divisions are described
 - 125 illustrates Vacyotpreksa
 - 126 gives another illustration of Vacyotpreksa, the author states that following his predecessors he too does not give any illustration of Pratiyamanotpreksa
- 127-137 Arthantaranyasa
 - 127 Definition of Aithantaranyasa
 - 128 Visvavyāpi-arthantaranyāsa
 - 129 also an example of Visvavyāpi-arthāntaranyāsa

- 130 Viśesastha-arthantaranyasa.
- 131 Ślista-arthantaranyāsa.
- 132 Viruddha-arthantaranyasa.
- 133 Ayukta-arthantaranyasa.
- 134 Yukta-arthantaranyasa.
- 135 Yuktāyukta-arthantaranyasa
- 136 Viparyaya-arthantaranyasa.
- 137 States that there are other divisions also of this Arthantaranyasa, their examples should be known from other works.
- 138-146 Vyatıreka
 - 138 Definition of Vyatireka
 - 139 Eka-vyatıreka,
 - 140 Ubhaya-vyatıreka
 - 141 Sāksepa-vyatīreka
 - 142 Sahetu-vyatireka
 - 143 Adhikyopeta-bheda-laksana-vyatireka.
 - 144 Sadrsa-vyatireka
 - 145 Another illustration of Sadréa-vyatireka.
 - 146 Sajāti-vyatīreka
- 147-149 Vibhāvanā
 - 147 Definition of Vibhavana
 - 148 Kārapāntarakalpanā-vibhāvanā
 - 149 Svabhāva vibhāvanā
- 150-174 Aksepa
 - 150 Definition of Aksepa (Three Divisions)

- 151 Atitāksepa.
- 152 Vartamānāksepa
- 153 Anagataksepa.
- 154 Dharmāksepa
- 155 Dharmyāksepa.
- 156 Karanaksepa
- 157 Karyāksepa
- 158 Anumaksepa
- 159 Prabhutvāksepa.
- 160 Anādarāksepa
- 161 Āsīrvacanāksepa
- 162 Sācivyāksepa.
- 163 Yatnaksepa
- 164 Paravasāksepa
- 165 Upāyāksepa
- 166 Rosāksepa
- 167 Anukrosāksepa,
- 168 Anusayaksepa
- 169 Ślistāksepa
- 170 Samsayāksepa.
- 171 Arthäntaraksepa
- 172 Hetvāksepa
- 173 Dharmāksepa is again illustrated on account of "Bhāva-Camatkāra".
- 174 Other divisions of Aksepa should be known (from other works) by the wise.

- 175-179 Atisayokti,
 - 175 Definition of Atisayokti
 - 176 illustrates Atisayokti
 - 177 Samśayātisayokti.
 - 178 Niscayātiśayokti
 - 179 Adbhutātīsayokti or Virodhātīsayokti.
- 180-181 Süksma
 - 180 Definition of Sūksma.
 - 181 illustrates Sūksma.
- 182-185 Samāsoktı-
 - 182 Definition of Samāsokti.
 - 183 Samānavisesana-bhinna-viseşya samāsokti
 - 184 Bhinnabhinna-visesana-samāsokti,
 - 185 Apūrva-samāsokti. This Alamkāra should be described by another name, viz, Anyāpadeśa
- 186-188 Lava (Lesa or Nindā stuti).
 - 186 Definition of Lava
 - 187 Vacogopana-leśa,
 - 188 Cestāprakāsana-lesa
- 189-191 Krama
 - 189 Definition of Krama,
 - 190 Illustrates Krama.
 - 191 Another example of Krama
- 192-194 Udātta
 - 192 Definition of Udatta.

- 193 Illustrates Buddhı mahattva-Udatta
- 194 Illustrates Aiśvaryamahattva
- 195-200 Apahnava (= Apahnuti)
 - 195 Definition of Apahnava
 - 196 Svarūpāpahnava
 - 197 Another example of Svarūpāpahnava
 - 198 Still another example of Svarūpāpahnava.
 - 199 Visayāpahnava
 - 200 States that upamāpahnava has already been described under Upamā, and that the wise should detect from among stanzas other divisions
- 201-202 Preyas
 - 201 Definition of Preyas
 - 202 illustrates Preyas.
- 203 207 Virodha.
 - 203 Definition of Virodha.
 - 204-206 illustrate Śabdakrtavirodha.
 - 207 illustrates Arthakrta-virodha,
- 208-220 Rasavat
 - 208 Definition of Rasavat
 - 209 Śrngārākhya
 - 210 Yuddhavira-rasākhya
 - 211 Dānavīra-rasākhya
 - 212 Dharmavīra-rasākhya.
 - 213 Karunākhya

- 214 Bībhatsākhya
- 215 Hāsyākhya
- 216 Adbhutakhya
- 217 Bhayanakakhya.
- 218 Raudrākhya.
- 219 Śāntarasākhya
- 220 Speech attains to the state of Rasa on account of these nine Rasas, according to others, however, eight Rasas excluding Santa.
- 221-222 Urjasvi
 - 221 Definition of Urjasvī
 - 222 illustrates Urjasvi.
- 223-225 Aprastuta-prasamsā.
 - 223 Definition of Aprastuta-prasamsā
- 224-225 illustrate Aprastuta-prasamsā.
- 226-232 Visesokti
 - 226 Definition of Visesokti
 - 227 Gunavaikalya-visesokti
 - 228 Jātīvaikalya-visesokti.
 - 229 Kriyāvaikalya-viśesokti.
 - 230 Dravyavaikalya-visesokti.
 - 231 Hetu-viseşoktı.
 - 232 States that there are other divisions of Viśeşokti The wise should conceive of them.

प्र<u>क</u>्षारार्णवचन्द्रिका

- 233-237 Tulyayogitā.
 - 233 Definition of Tulyayogitā.
 - 234 Two divisions of Tulyayogitā based on Stuti and Nindā
 - 235 Stutipara-tulyayogitā.
 - 236 One more illustration of Stutiparatulyayogită
 - 237 Nındāpara-tulyayogitā
 - 238-239 Paryāyokta
 - 238 Definition of Paryayokta
 - 239 illustrates Paryāyokta.
 - 240-244 Sabokti
 - 240 Definition of Sahokti
 - 241 Gunasahabhāvakathana-Sahokti
 - 242 Kriyāsahabhāvakathana-Sahokti
 - 243 gives an alternative definition of Sahokti
 - 244 illustrates Sahokti as defined in v243 and designates it Karyakarana-sahajanma-Kathana-Sahokti
 - 245-247 Parivrtti (two divisions)
 - 245 Definition of Parivrtti
 - 246 Sadrsārtha parivrtti
 - 247 Visadrśārtha-parivrtti
 - 248-249 Samāhita (= Samādhi)
 - 248 Definition of Samahita
 - 249 illustrates Samāhita

- 250-260 Ślista (= Ślesa)
 - 251 Abhinnapada-Ślista (= Śleşa)
 - 252 Bhinnapada-Ślusta (= Ślesa)
 - 253 States that Sleşa accompanying Vyatıreka and other Alamkāras has already been shown. A few other Ślesas are described hereafter.
 - 254 Kriyaika-abhinna-slesa (= Abhinnakriyāślesa)
 - 255 Aviruddha Kriyāslesa
 - 256 Viruddhakriyāślesa
 - 257 Sanıyama slesa
 - 258 Niyamanisedhaslesa
 - 259 Aviruddha ślesa
 - 260 Upamā-ślesa
- 261-263 Nidarsana (= Nidarsanā)
 - 261 defines Nidarsana (two kinds)
 - 262 Praśasta-nidarsana
 - 263 Apraśasta-nidarśana
- 264 267 Vyājastuti
 - 264 defines Vyājastuti
 - 265 illustrates Vyājastuti
 - 266 Ślista Vyājastuti
 - 267 States that Vyāpastuti has infinite varieties.
- 268-270 Āśīh
 - 268 defines Asih

269-270 illustrate Asih

271-273 Samuccaya

271 defines Samuccaya

272 Atyutkrsta samuccaya

273 Atyapakrsta Samuccaya

274-275 Vakroktı

274 defines Vakroktı

275 illustrates Vakrokti

276-279 Anumana (three divisions)

276 defines Anumana

277 Vartamāna-Sādhya-gocara

278 Atīta-sādhya-gocara

279 Bhávi-sádhya-gocara

280-281 Visama

280 defines Visama

281 illustrates Visama

282-283 Avasara

282 defines Avasara

283 illustrates Avasara

284-285 Prativastūpamā

284 defines Prativastūpamā.

285 illustrates Prativastupamā. The author adds a remark "according to some this Alamkāra is included in Upamā".

286-287 Sāra

286 defines Sāra

- 287 illustrates Sāra
- 288-289 Bhrantiman
 - 288 defines Bhrantiman
 - 289 illustrates Bhrāntimān. The author remarks that this Alamkāra is, according to some, the same as Mohopamā.
- 290-293 Samsaya
 - 290 defines Samsaya,
- 291-292 illustrate Sainsaya.
 - 293 Defines Niścayānta Samśaya. The author remarks that, according to some, Samśaya and Niscayānta-Samsaya are the same as Samśayopamā and Nirnayopamā respectively.
- 294-295 Ekāvalī
 - 294 defines Ekāvalī
 - 295 illustrates Ekāvali.
- 296-297 Parikara.
 - 296 Defines Parikara.
 - 297 illustrates Parikara.
- 298-300 Parisamkhya
 - 298 defines Parisamkhyā.
 - 299-300 illustrate Parisamkhyā. The author remarks that it is, according to some, the same as Saniyama-slesa.
- 301-304 Prasnottara (three kinds)
 - 301 defines Presnottara

- 302 Vyakta-Prasnottara
- 303 Vyaktapraśna-Güdhottara.
- 304 Vyaktagūdhottara-Praśnottara.
- 805-308 Samkara.
 - 305 defines Samkara.
 - 306-307 illustrate Samkara.
 - 308 states that Samkara is two-fold 1 When there exists the relation of "the principal and the subordinate" and 2. When there is "the state of equal prominence" between the Alamkaras constituting Samkara
- 309-310 Conclusion
 - 309 The author states how he has completed this compendium of Alamkaras although their scope is vast
 - 310 The author expresses his benediction that the fame of King Nrsimha (Kāmirāja) should continue to live through his Kāvya

CHAPTER X

Nature of Dosas and the Circumstances in which they turn out to be Gunas

- 1 A poem free from Dosas leads to fame.
- 2-4 enumerate 15 Pada-dosas.

1 1 1

- 5-33 define and illustrate these Padadosas.
 - 5-6 Asamartha
 - 7 Śrutikatu.
 - 8-9 Nırarthaka,
- 10-11 Avācaka
 - 12 Cyutasamskrtı
- 13-14 Aprayukta.
- 15-16 Grāmya
- 17-20 Aślīla (three kinds).
- 21-22 Neyārtha
 - 23 Klista
- 24-25 Sandigdha
- 26-27 Anucitartha
- 28-29 Avimrsta-vidheyāmśa.
- 30-31 Viruddhamatikrt,
- 32-33 Apratīta.
 - 34 points out how these Dosas pertain also to parts of a word
- 35-39 illustrate a few of these Dosas pertaining to parts of a word
- 40-43 enumerate 22 Vākya-doşas.
- 44-45 Upahatalupta-visarga
- 46-50 Hatavrtta
- 51-52 Garbhita
- 53-54 Samkīrna
- 55-56 Nyūnapada

57-58	Kathitapada
59- 60	Prasiddhi-hata
61-63	Akrama
64-68	Visandhi
69-70	Pratikūla-varna
71-72	Asthānastha-pada
73-74	Asthānastha-samāsa
75-76	Adhikapada
77-78	Rasa- cyuta
79-80	Samāpta-punarātta
81-82	Anabhihita-vácya
83-84	Aprastutārtha
85-86	Amata-p ³ rārtha
87-88	Ardhantaraika-vacaka
89-91	Bhagna-prakrama
92-94	Abhavanmata-voga
95-96	Patatprakarsa
97-100	enumerate 21 Artha-doşas
101-142	define and illustrate these Artha-dosas
101-102	Apusta
103 104	Kasta
105-107	(ab) Sandigdha
107(cd)-1	08 Vyāhata
109-110	Grāmya
111-112	Duskrama

113-114 Vyarthikṛta

' {

- 115-116 Ahetu
- 117-118 Punarukta
- 119-120 Aslīla
- 121-122 Sākānksa
- 123-124 Prasiddhi-Viruddha
- 125-126 Vidyā-viruddha
- 127-128 Ukta-viruddha
- 129-130 Saniyama
- 131-132 Aniyama

٤

- 133-134 Visesa-parivrtta
- 135-136 Avisesa-parivrtta
- 137-138 Vidhyanuvāda-vivrtta
- 139-140 lyakta-punahsvikrta'
- 141-L12 Sahacarabhinna
- 143-166 illustrate, and explain how, in certain circumstances Pada-dosas, Vakya-dosas and Artha-dosas turn out to be Gunas The circumstances in which Srutikata, Asamartha, Klista, Neyārtha, Nirarthaka, Aslīla, Sandigdha Apratīta, Nyūnapada, Adhikapada Punarukta Nirhetu (Ahetu) these Dosas cease to be so and, in fact, turn out to be Gunas
- 167-176 Under the word Prasiddhi (occurring in the Prasiddhi-viruddha dosa) are included other things also which are not found in

nature but are Prasiddha according to Kayi-samaya (poetic conventions)

- 177-180 enumerate Rasa-dosas
- 181-186 Rasabhasa and Bhavabhasa
- 187-190 illustrate Svasabdagrahana
 - 191 illustrates Kasta-Kalpanā
 - 192 illustrates Pratikūlavibhāvādi-grahana
 - 193 The author here directs that the reader should refer to the poetic compositions for Rasa-Dosas (those illustrated here and others mentioned in vv178-179 (viz, Punah punah diptih, Ākāśa (= Akānda) prathana Ākāsa (= Akānda) Cheda Angasya ativistrtih, Angino ananusandhānam Prakrtiviparyayah Anangasyābhidhānam.
- 194-197 in conclusion, the author addresses King Kāmirāja in glowing terms and wishes him well

श्रीग्रनन्तनाथायं नमः। निविद्यनमस्तु।

वर्णगणफलनिर्णयो नाम

प्रथमः परिच्छेदः

बयित सिसद्धकाव्यालापपद्माकरेऽयं वरगुणयुतजीवन्मुक्तिपुस (प्रियो य । सुमधुमधु) रवाणीसारिनक्वाणरम्यो जिनपितकलहसइचारुसंनीति पहमा ॥ १ ॥ अमन्दानन्दसदोहपीयूषरसदायिनीम् । स्तवीमि शारदा दि(व्या) ज्ञानैकफलशालिनीम् ॥ २ ॥ समन्तभद्रादिमहाकवीश्वरै

कृतप्रबन्धोज्ज्वलसत्सरोवरे । लसद्रसालकृतिनीरपङ्कृजे

सरस्वती कीडित भावबन्धुरे ॥ ३ ॥ श्रीमिद्वजय कीर्तीन्दो सूक्तिसदोहको मुदी । ४ ॥ भित्रियचित्तसतापं हत्वानन्द दद्यात्परम् ॥ ४ ॥ श्रीमिद्वजयकीर्त्याख्यगुरुराजपदाम्बुजम् । भदीयचित्तकासारे स्थेयात् सशुद्धधीजले ॥ ५ ॥ मलयानिलसकाशो गुणसौरभवर्षक । संतापहुज्जनानन्द सुजनो जीवताच्चिरम् ॥ ६ ॥

रै. वस्य, र बातपाक, ३ कीर्तीन्द्रो , ४. मदीय च स्म, ५. ददात्, ६ देवता ।

गुणवर्मादिकर्नाटकवीना सुक्तिसचय । वाणीविलास देयात्ते रसिकानन्ददायिनम् ॥ ७ ॥ राजनीतिमहाशास्त्रनिरूपितफलप्रदाम्। नानातटाककासारनदीवनविभूषिताम् ॥ ८॥ सदे (व) प्रसकाशनानानगरभास्राम्। जिनराजमहाधर्मश्रावकोत्तमराजिताम् ॥ ९ ॥ अष्टादशमहाश्रेणीभूषिता श्रीमतीतराम् । पश्चिमार्णवपर्यन्ता दशा सर्वमुखप्रदाम् ॥ १० ॥ श्रीमद्भरतराजेन्द्रनामचक्रधरोपम । श्रीवीरनरसिहास्यबड्गभू(मी) श्वरो महान् ॥ ११ ॥ पालयत्यमला वड्गवाटीपुरसमन्विताम्। कादम्बवशजनितानेकभूमीशपालिताम् ॥ १२ ॥ तस्यानुजो गुणाधीश पाण्डचबड्गनरेश्वर । सत्येन रामचन्द्रोऽभूद्धर्मेण भरतेश्वर ॥ १३ ॥ रत्नत्रयमहाधर्मरक्षको राजशेखर । महाकविजन ^४स्तूयमानसत्कीतिं(ना)यक ।। १४ ।। मोऽपि श्रीपाण्डचबड्गोऽय जिनपादाब्जषट्पद । अनुक्रमागता भूमि पूर्वोक्ता रक्षति स्म वै।। १५।। तस्य श्रीपाण्डचबड्गस्य भागिनेयो गुणार्णव । विट्रलाम्बामहादेवीपुत्रो राजेन्द्रपूजित ॥ १६॥ [']श्रीकामिराजबड्गोऽभून्नाम्ना नृपतिकुञ्जर । वैरिसदोहगन्धेभ घटा(क)ण्ठीरवोपम ।। १७॥

१ देयाते. २ वङ्गबाडी I have sanskritised as बङ्गवाटी, ३ गुणादी पाण्डच , ४ स्तूय मानसरकीति यक , ५ कामिराय I have 'sanskritised as कामिराज throughout the text. ६ चटा ठिरवो।

क्रमागतामिमा भूमि पश्चिमाम्बोधिभूषिताम् । ेश्रीकामिराजबङ्गेन्द्रः पालयत्यमलश्रियम् ॥ १८ ॥ ैस राजा काव्यगोष्ठीषु सभाजनविभूषित.। अपृच्छद्द्वितयं नाम्ना कविताशक्तिभासुरम् ॥ १९ ॥ काव्यस्य लक्षणं कि वा वर्णशुद्धिञ्च (को)दृशी। रसभावौ कथभूतौ वेतृभेदाइच कोदृशाः । २०॥ कीद्रयलकृती रीतिः कोद्रम्वृत्तिश्च कीद्शी। कीद्रग्दोषो गुण कीद्रक् पृच्छति स्मेति मा नृप ॥ २१॥ इत्थ नृपप्रार्थितेन मयालकारसग्रह । क्रियते सूरिणा नाम्ना शृड्गाराणंवचन्द्रिका ॥ २२ ॥ अदोष संगुणो रीतिवृत्तिशय्यारसान्वित । सालकार, सपाकश्च शब्दार्थरचनोत्तम ॥ २३॥ समुद्रनगरीशैलसुधाकरदिवाकर-। (षड)र्तुजलकेलीना वर्णनाभिरलकृतः ॥ २४ ॥ ["]सभोगविप्रलम्भाभ्या मधुपानै कुमारकै (^२ रतोत्सवै.) । विवाहैर्मन्त्रदूताभ्या प्रयत्नेन विभूषित ॥ २५॥ सग्रामनायकैश्वर्यवर्णनाभिविभूषित । मनोज्ञभावसदर्भ कवीश्वरनिरूपित ।। २६॥ धर्मार्थकाममोक्षाख्यसत्फलाना प्रकाशकः। ॥ २७ ॥ महानु ैविधुप्रबन्धसज्ञोऽय बुधै. काव्य प्रकीतितम् । रसभावज्ञलोकामा प्रमोदाय प्रकल्पते ॥ २८॥

१ श्रीकामीकाम, २, स राजा का 'गोष्ठीषु । ३. ते त्रिभेदाश्य, ४ किंदृग्दोषो गु णा किंदृक्पृच्छति, ५. Could the line be इ समोग विप्रलम्भाम्या कुमारोदयवर्णनैः ? ६. विचुप्रवस्त्रो यं।

तत काव्य त्रिविध प्रोक्त पद्य गद्य च मिश्रितम्। उक्तादिच्छन्दसा बद्ध पद्यकाव्य निरूपितम् ॥ २९ ॥ गद्यकाव्य तु वाक्याना मूलालकृतमीरितम्(?समुच्चय इतीरितम्)। गद्यपद्योभय प्रोक्त मिश्रकाव्य बुधोत्तमै ॥ ३०॥ उत्तम मध्यम प्रोक्त जघन्य त्रिविध पून । प्रत्येकमिति तत् काव्य नवधा सप्रवर्तते ।। ३१ ।। उत्तम ध्वनिभिव्यंक्तमव्यक्त मध्यम मतम्। ध्वन्यर्थशून्य काव्य तु जघन्य परिकीर्तितम् ॥ ३२ ॥ आशीरलकृत वस्तुनिर्देशपरिभूषितम्। नमस्कृतिसमेत वा तत् काव्यमुखमुच्यते ॥ ३३ ॥ एतत्काव्यमुखे वर्णगणशुद्धि प्रकीत्यंते । तया कवेर्नायकस्य जाघटीति महाशुभम् ॥ ३४॥ तदभावेऽनिष्टफल कविनायकयोभंवेत्। तस्माद्वर्णगणाना तु शुद्धिरुक्ता बुधैर्यथा ॥ ३५ ॥ अकारादिक्षकारान्ता वर्णास्तेषु शुभावहा । केचित् केचिदनिष्टाख्य वितरन्ति फल नृणाम् ।। ३६ ।। ददात्यवर्ण सप्रीतिमिवर्णो मुदमुद्वहेत्। कुर्यादुवर्णो द्रविण तत स्वरचतुष्ट्रयम् ॥ ३७ ॥ अपल्यानिफल दद्यादेच सुखफलावहा । ड प्रविन्द्विसर्गास्तु पदादौ सभवन्ति नो ॥ ३८ ॥ कखगघारच लक्ष्मी ते वितरन्ति फलोत्तमाम्। दत्ते चकारोऽपस्याति छकार प्रीतिसौस्यद ॥ ३९॥ मित्रलाभ जकारोऽय^२ विधत्ते भीभृतिद्वयम् । झ करोति टठौ खेददु खे हे कुरुत क्रमात्।। ४०।।

१ ° खादेब, २ विदत्ते भिम्ला ।

शोभाकरो डकारोऽयमशोभाफलदस्तु ह ।
णकारो भ्रमणं दत्ते तकार सुखदायक ॥ ४१ ॥
थेथो युद्धदो दधौ सौस्यफली नस्तु प्रतापद ।
पो भय फस्तु सतोष (? फस्त्वसतोष) बो मृत्यु
क्लेशन तु भ ॥ ४२ ॥

दाह क्रमान्मकारो विधत्ते श्रीकरस्तु य । दाहकृद्रेफवर्णस्तु लेवौ व्यसनदायकौ ।। ४३ ।। 'शस्तनोति सुखं षस्तु 'खेद सस्तु सुखं क्रमात्। दाहदो हस्तु कवर्णो ददाति व्यसन फलम् ॥ ४४ ॥ क्षस्तु सर्वसमृद्धीडचफलदानिक्रयान्वित । सम (^२ सर्वे)वर्णफल प्रोक्तमेव प्रत्येकत क्रमात् ॥ ४५ ॥ मुखे काव्यस्य वर्णाना सयोगस्त्यज्यता बुधै । शुद्धवर्णोऽन्यवर्णेन 'युक्तो दु फलदो भवेत् ।। ४६ ।। विषतामेति कर्पूर तैलयुक्त यथा भुवि। क्षकारस्तु प्रयोक्तव्य ैकाव्यादौ सत्फलावह ।। ४७ ।। वर्णाना शुद्धिरित्युक्ता गणशुद्धि प्रकीर्त्यते । दीर्घोऽनुस्वारयुक्तो वा विसर्गान्त स्वरस्तथा ॥ ४८ ॥ द्वित्वाक्षरसमेतो वा परतो गुरुरुच्यते । इतरो लघुरुक्तोऽय स्वर छन्दोविशारदै ॥ ४९ ॥ स्वरो लघुरिप प्रोक्तो विकल्पेन गुरुर्बुधै । पादान्ते यदि वर्तेत पद्याना द्विविघात्मनाम् ॥ ५० ॥ गुरुणा लघुना ताभ्या व्याप्ता वा गदिता गणा । अष्ट वा पञ्च वा तेषा प्रत्येकं रूक्षण यथा ॥ ५१ ॥

१ छोयुद्दो ददो, २ अतौ व्यसनदायका, ३. शस्तु हॅित, ४. भेद, ५ युक्त दु फलादो, ६ काम्यदो ।

त्रिग्हर्भगण प्रोक्तस्त्रिलघुर्नगणो मत । यगणो लघुमानादौ तगणोऽन्त्यलघुर्मत ॥ ५२ ॥ रगणो लघुमान्मध्ये जगणो मध्यसद्गुरु । सगणोऽन्त्यगुरु प्रोक्तो भगणो गुरुरादित ॥ ५३ ॥ अष्टावेते गणा प्रोक्ता प्रत्येक त्रित्रिवर्णका । वर्णवृत्ते प्रयोक्तव्या कवितानिपुणैर्बुधै ॥ ५४ ॥ चतुर्मात्रागणा पञ्च प्रत्येक गदिता बुधै । मात्रावृत्ते तु ते ज्ञेयास्तेषा लक्षणमुच्यते ॥ ५५ ॥ द्विगुरुर्भगण प्रोक्तो नगणस्च चतुर्लघु । भगणो जगणो यश्च सगणो वर्णवृत्तवत् ॥ ५६ ॥ यरतास्तू न सन्त्यत्र पञ्चमात्रात्मकत्वत । क्वचित् सन्ति ब्रिशेषोक्ते सभवादिति बुध्यताम् ॥ ५७ ॥ यगणो जलरूपोऽय धनकृद्रगणोऽनल । भयदाहकरस्तस्तु गगन श्रीकरो मत ॥५८॥ भगण 'सुखकृत्सौम्यो जो अभानू रोगदायक । वायव्य संगणी दत्ते क्षयरूप फल सदा ॥५९॥ शुभदो मगणो भूमिर्नगणी गौर्धनप्रद । एव गणफल प्रोक्त शुभाशुभविभेदत ॥६०॥ देवतावाचिशब्दाना भद्राद्यर्थप्रकाशिनाम्। शब्दाना निरवद्यत्व काव्यादौ गणवर्णत ॥६१॥ गणवर्णफल प्रोक्त समान कविभि कृते। काव्ये सर्वत्र बोद्धव्य गद्यपद्योभयात्मके ॥६२॥

१ तु वद्ज्ञेया°, २ सुखकृत्साम्यो, ३ मानो।

एव रम्यकवीश्वरे कृतिमुखे निर्दिष्टनिर्दोषके— वंर्णेश्चारुगणोत्करैविलसिते काव्ये सरोजाकरे। श्रीमद्वीरकृषिहराधनृषते कीर्तिस्त्यदीयामला सत्यत्यागगुणोद्भवा विजयता सा राजहसीसमा।।६३॥

इति परमजिनेन्द्रवतनवन्दिरिविनिर्गतस्याद्वादवन्द्रिकाचकोरिवजयकोतिमुनोन्द्रचरणाव्जवञ्चरीकविजयविकिविरिविते श्रीवीरनरिसिहकामिराजव ज्ञनरेन्द्रधारिबन्द्रसिनभकौतिप्रकाशके श्रृङ्कारार्णवचन्द्रिकानाम्नि अलङ्कारसम्बहे वणगणप्रलनिर्णयो नाम प्रथम परिच्छेद ।
श्री ॥ श्री जिनायं नम ॥

इति वर्णगणफलनिर्णयो नाम प्रथम परिच्छैद ।

काव्यगतशब्दार्थनिश्ययो नाम

द्वितीय. परिच्छेद

प्रतिभाशक्तिसपन्नो व्युत्पत्त्यभ्यासभूषित । अष्टादशस्थलार्थाना वर्णनानिपुण कवि ॥१॥ अथवा शक्तिनेपुष्यकविशिक्षात्रयान्वित । रसभावपरिज्ञानगुणाढ्य कविरुच्यते ॥२॥ त्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्थो वा तावत्पुन पुन । येन यावद्रुचि स्वस्य रौचिक स कविर्भवेत् ॥३॥ शब्दडम्बरमात्रार्थी वाचिक कविरुच्यते। अर्थवैचित्र्यमात्रार्थी सोऽयमार्थं कविर्भवेत् ॥४॥ शब्दार्थद्वयचित्रार्थी शिल्पिक कविरुच्यते। शब्दार्थमृदुताकारी ैमार्दवानुगनादभाक् ॥५॥ वाच्यवाचकसबन्धिगुणदोषविदा वर । महाकवीना मार्गज्ञो नानाशास्त्रार्थकोविद ॥६॥ विवेकीति कवि प्रोक्तो दिव्यालकारयोजने। तत्परो भूषणार्थीति नाम्ना कविरुदाहुत ।।७।। इति सप्तविधा प्रोक्ता कवय कविपुद्भवै । कविप्रयुक्तवाक्याना चतुर्घार्थ प्रवर्तते ॥८॥ मुख्योऽर्थो लक्ष्यनामापि गौणाख्यो व्यङ्गचनामक । महाकवीन्द्रे सत्काव्ये प्रयुक्तोऽर्थश्चतुर्विघ ॥९॥

१ येन यावद्रुचि स्वस्य स कवी रौचिको भवेत् । २ मूर्द्धवानुगना-दुभाक् ।

साक्षात् संकेतिबषयो मुख्योऽर्थ प्रणिगद्यते । जाति क्रिया गुणो द्रव्यमिति सोऽपि चतुर्विष ।।१०।। अश्व-गो-गज-वृक्षादि-शब्दा जातिप्रकाशकाः। क्रियाभिधायिका याति गच्छतीत्यादयो मता ॥११॥ शक्लकृष्णहरिद्रक्तेकिमीरादिर्गणो भवेत्। दण्डिक्ण्डलिचेत्रादि-द्रव्यमित्यभिधीयते।।१२।। मुख्यार्थे बाधिते मुख्यसबन्ध्यर्थोऽपि लक्ष्यते । अन्यार्थत्वेन य सोऽय लक्षणेत्यभिषीयते ॥१३॥ लक्ष्यवाचकशब्दस्य लक्षणाशक्तयस्त्रिधा। जहत्यजहती स्वार्थं जहत्यजहतीति च ।।१४।। यत्र स्वार्थं परित्यज्य शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते । तत्सबन्धयुते प्रोक्ता सा जहल्लक्षणा बुधै ॥१५॥ ैकौमुद वर्धयत्यत्र राजा नीतिविदा वर । घोषो वसति गङ्गायामित्युदाहरण मतम् ॥१६॥ अपरित्यज्य मुख्यार्थ शब्दोऽन्यत्र प्रवर्तते । तत्सबन्धयुते यत्र सा जहल्लक्षणेतरा ॥१७॥ प्रविशन्ति महादुर्गं कुन्ताश्चापानि शक्तय । खेटखड्गाश्च रक्षार्थमित्युदाहरण स्मृतम् ॥१८॥ शब्दो जहाति मुख्यार्थं न जहात्यपि यत्र सा । जहत्यजहती प्रोक्ता लक्षणा कविकुञ्जरै ॥१९॥ वजन्ति शिबिका मार्गे वजन्ति च्छित्रणोऽपि च। व्रजन्त्यान्दोलिका प्रोक्तमित्युदाहरण बुधै ॥२०॥ ैशिबिका-दोलिका-च्छत्रशब्दै स्वार्थप्रकाशके । अन्येषा शिबिकान्दोलच्छत्रित्विमह लक्ष्यते ॥२१॥

१ किमाइ०, २. मुख्यार्थत्वेन, ३ कामुद, ४ शापानि ५. शिविकां, दोलिका छत्रोन्।

मुख्यबाधे निमित्ते च फले चारोप्यते बुधै । योऽधींऽभेदेन भेदेन स गौणो विदुषा मत' ॥२२॥ सिंहो नृपतिरित्यत्र गौणोऽभेदेन समत । राजा सिंह इव प्रोक्तो भेदो गौणो बुधोत्तमै ।।२३।। मुख्यार्थाल्लक्ष्यतो गौणाद्भिन्नो योऽर्थः प्रतीयते । सं व्यङ्ग्यो ध्वनिरित्युक्तः कलाशास्त्रविशारदेः ॥२४॥ कौमुद वर्धयत्यत्र राजेत्युक्ते प्रतीयते । प्रजोपकारिता राज सा व्यड्ग्य इति बुध्यताम् ॥२५॥ अभिधा लक्षणा गौणी व्यञ्जना च चतुर्विधा । शब्दाना शक्तिरित्युक्ता पुरातनकवीश्वरै ।।२६।। अभिधाशक्तिमाश्रित्य नानार्थान् व्यञ्जयन्ति ये। शब्दास्ते नियतार्थेषु नियम्यन्ति नियामकै ।।२७।। नियमाकरणे काव्येऽनिष्टार्थाना प्रतीतित । असदर्धप्रसगास्यदोषदृष्टा कृतिर्भवेत् ॥२८॥ ते के नियामका अध्विमिति प्रश्ने नियामका । सयोगादय इत्युक्ता गुणशालिकवीश्वरै ॥२९॥ सयोगविप्रयोगौ विरोधितासाहचर्यकालाइच । अर्थ प्रकरण लिङ्ग शब्दान्तरसनिधिश्च सामर्थ्यम् ॥३०॥ औचित्यव्यक्तिदेशाश्च गदितास्तु स्वरादय । कविप्रयुक्तशब्दानामर्थभेदप्रकाशका ॥३१॥ सचक्रो हरिरित्यत्र चक्रयोगात् प्रतीयते । अचको हरिरित्यत्र तद्वियोगाच्च माधव ॥ ३२॥ राजा कमल्लिवरोधीत्युक्ते चन्द्रो विरोधतो ज्ञात । अर्क कुमुद्दविरोधीत्युक्ते तत एव कारणाद् भानु ।।३३।। जिब्णुभीमाविति श्रोक्ते साहचर्यात् सरस्परम् । पार्थपार्थाग्रजौ ज्ञातौ कवितानिपुणैर्बुधै ॥३४॥

भातीन्दीवरमित्युक्ते कालोऽर्यस्य प्रकाशक । दिवसे यदि नीरेज रात्रौ चेदुत्पलं स्मृतम् ॥३५॥ सप्ताङ्गभासुरोः राजित्यर्भी नृपतिबोसनः। अर्जुन समरे पार्थज्ञानं प्रकृरणादभूत् ॥३६॥ नर कपिध्वज इति लिङ्गात् पार्थोऽवगम्यते। इन्द्र श्रचीश इत्यन्यश्रन्दाद्वासवनिरुन्यः ॥३७॥ नीलकण्ठो नरीनति शक्तिवर्धर्त्बोधिका । े अत्रास्ते नृपतिर्ज्ञातमोनित्यात् सिहविष्टरम् ॥३८॥ अब्जोऽब्ज राजतीत्युक्ते चन्द्रोऽम्भोज प्रतीयते । पुनपुसकलिङ्गाख्यव्यक्तिभ्या कविकुञ्जरैः ॥ ३९ ॥ गगते राजते राजा देशाच्चन्द्रो विनिश्चित.। गानस्वरादिरथंस्य गमकोऽपि न काव्यमुक् ।। ४० ।। आदिशब्देन चेष्टादिगृह्यतेऽर्थप्रकाशकः। उदाहरणमेतस्य ज्ञातव्य बुद्धिशालिभिः ॥ ४१ ॥ एव शब्दगतार्थनिश्चययुते धींमत्कवीन्द्रै. कृते काव्यव्योम्नि तिरस्कृतारिगुणतारालिप्रभे निर्मले। भो भो बीरनृसिंहरायनृपते ते सत्प्रतापो रिव कूर्वन्वैरिनिकायकैरवगणम्लानि सदा वर्तताम् ॥ ४२ ॥

वित परमजिनेन्द्रवदनचन्दिरविनिर्गतस्याद्व।दचन्द्रिकाचकोरविजय-कीर्तिमुनीन्द्रचरणार्वजचञ्चरोकविजयविणिविरचिते श्रीवीर-नरसिहकामिराजवङ्गनरेन्द्रशरिबन्दुसनिभकीर्तिप्रकाशके शृद्धारार्णवचन्द्रिकानाम्नि अलकारसप्रहे कान्यगत-शब्दार्थनिश्चयो नाम द्वितीय परिच्छेद । कान्यगतशब्दार्थनिश्चयो नाम द्वितीय परिच्छेद ।

१. अत्रासे नूपतिज्ञात्, २. घींबान् 🚓 🔻

रसमावनिश्चयो नाम

वृतीयः परिच्छेदः

निरवद्यवर्णगणयुतमपि काव्यं निर्मलार्थशब्दयुतम् । निर्लवणशाकमिव तन्न रोचते नीरसं सता मनसे ॥ १ ॥ अत कारणतोऽस्माभिरुच्यते रसलक्षणम्। पूर्वशास्त्रानुसारेण भावभेदविशेषितम् ॥ २ ॥ चित्तस्य वृत्तिमेदो य परिणामापरास्यक । स्थिरत्व प्राप्तवान् सोऽय स्थायिभावो निगद्यते ।। ३ ॥ रतिहासशोककोपोत्साहभयाख्यस्तथा जुगुप्साख्य । विस्मयशमाभिध स स्थायिभावो हि नवभेद ॥ ४॥ विभावैरनुभावैश्च सात्त्विकेर्व्यभिचारिभि । बुध्यमानैस्तु सुव्यक्त स्थायिभावो रसो भवेत् ॥ ५ ॥ एव लक्षणयुक्तोऽय रसो नवविध समृत । श्रृङ्गारो हास्यनामा च करुणाख्योऽपि रौद्रक ॥ ६ ॥ वीरो भयानको यश्च बीभत्सोऽद्भुत इत्यपि। शान्तनामा च ते सर्वे रसभेदा निरूपिता ॥ ७॥ भावैश्चत्भि पूर्वोक्तैर्व्यज्यमाना रतिर्यदा। तदा कवीन्द्रे शृङ्जाररस इत्यभिधीयते ॥ ८॥ एवमन्ये स्थायिभावा भावैर्व्यक्ता रसा स्मृता । स्वर्णं विह्नयुत याति रसभाव यथा भृवि ॥ ९ ॥ काव्येषु ते विभावाद्या श्रूयमाणा रस नृणाम्। श्रोत्णा पोषयन्त्यत्र रसमावार्थवेदिनाम् ॥ १० ॥

दृश्यमाना नाटकेषु ते भावा जनयन्त्यलम् । प्रेक्षकाणा रस सर्व नाटचशास्त्रार्थवेदिनाम् ॥ ११ । भुज्यमानाश्च भोक्तृणा ते रस पोषयन्त्यलम् । भावयन्ति रस ये च ते भावा गदिता बुधैः ॥ १२ ॥ भावाश्चतुर्विधा प्रोक्ता कवितागुणशालिभिः। विभावा अनुभावाश्च सात्त्विका व्यभिचारिण ।।१३॥ भावयन्ति विशेषेण ये रस ते विभावका । आलम्बोद्दीपनस्येन ते विभावा द्विघा मताः ॥१४॥ आलम्ब्य य रसोत्पत्ति सोऽयमालम्बनो मतः। उद्दीप्यते रसो येन स चोद्दीपनसज्ञक ॥१५॥ भावका रसमृत्पन्न 'चित्तस्थ भावयन्ति ये । भावेस्ते गदितास्सद्भिरनुभावाक्शरीरजा ॥१६॥ रसिकाना मनोवृत्ति सत्त्वमित्यभिधीयते। सत्त्वसजनिता भावा सात्त्विका परिकीर्तिता ॥१७॥ स्वेदकम्पनरोमाञ्चलयस्तम्भविवर्णता । विकारस्वरता चाश्रु प्रणीत सात्त्विकाष्टकम् ॥१८॥ स्थायिभावार्णवे भावा सचरन्त्यूमिसनिभा । ये तेष्वनियता भावा व्यभिचार्यभिधानका ।।१९।। सशङ्कौ ग्लानिनिर्वेदौ जाडयहर्षौ धृतिश्रमो । दैन्यौग्र्यत्रासचिन्तेष्यीमर्षेगर्वमदा स्मृति ॥२०॥ मरण सुप्तिनिद्रावबोधब्रीडाविषादका । व्याध्यपस्मारचापल्यमतिमोहौत्सुक्यास्तथा ॥२१॥ अवहित्थालस्यवेगौ तर्कोन्मादौ कवीस्वरै । एते सचारिभावा हि त्रयस्त्रिशस्त्रकीर्तिताः ॥२२॥

१ चितस्य सा भवंति मैं: ।

दृश्यत्वाद् रसभावाना नटे काल्पनिको रसः । सामाजिके तात्त्विकस्तु रसो निजरसस्मृतेः ॥२३॥ भुवने रसिका लोका रसान् स्वाभाविकानलम् । भुञ्जते निजकर्मानुसारेण बहुधा सदा ॥२४॥ रसानामिति सर्वेषा सामग्री गदिता मया। शृङ्गाररससामग्री विशेषेण निरूप्यते ॥२५॥ आलम्बनविभावोऽत्र शृङ्गारास्यरसे स्मृत'। कान्ताया कामुको लोके कामुकस्य तु कामिनो ॥२६॥ वसन्तोद्यानकासारशुकध्वनिपिकस्वरा । शिखिताण्डवजीमूतध्विनहसिवकूजनम् ॥२७॥ चक्रवाकरतिक्रीडाचञ्चरीकालिगुञ्जनम् । मलयानिलसचारश्चन्द्रतापविलासनम् ॥२७॥ इन्द्रगोपस्य पतन चन्दनादिविलेपनम् । उद्दीपनविभावोऽत्र शृङ्गारे ज्ञायता बुधै ॥२९॥ अनुभावास्तु शृङ्गारे कामुकस्याङ्गसभवा । कामुकीकायजाता वा विकारा परिकीर्तिता ॥३०॥ ेअपाङ्गलोकन प्रीतिकरसूक्तिवलासनम् । भूलताक्षेपण कर्णपूरोत्पलविवाहनम् ॥३१॥ रशनाबन्धन वामचरणाघातन स्मितम् । नीवीविस् सन नाभिजघनोरुविमर्शनम् ॥३२॥ आलिङ्गन कुचद्रन्द्वविमर्देनरतिक्रिये। एतेऽनुभावा कथ्यन्ते शृङ्गारे कविकुञ्जरै ।।३३॥ कान्ताकामुकयोरत्र दर्शने स्पर्शनेऽथवा । सात्त्विका स्वेदरोमाञ्चवैवर्ण्यस्तम्भनादय ॥३४॥

१ असागलोकन, २ मञ्जरै । , ,

योज्या मंचारिभावाश्च श्रुक्तारेऽत्र विशारदे ।
ग्लानिनर्वेदनिद्रावबोधशक्कामदादयः ॥३५॥
सामग्रीमवलम्ब्येमा जातः श्रुक्तारनामकः ।
सभोगो विप्रलम्भश्च द्विविधो रस उच्यते ॥३६॥
कान्ताकामुकयो सूक्तिविलासस्पर्शनादिभिः ।
मिथ सबन्धरूपोऽत्र सभोगः कथ्यते वृधे ॥ ३७॥

अस्योदाहरणम्--

जातीकन्दुकताडन सरसहु कारस्वरोल्लासन काञ्चीभूषणबन्धन कृतककोपाविद्धकेशग्रह । भ्रविक्षेपणवर्जन कपटरम्याक्रोशन शासन

श्रीरायक्षितिपस्य मोहनकर कान्ताकृत चेष्टितम्।। ३८॥ प्रच्छन्नो वा प्रकाशो वा सभोगो द्विविधो मत । प्रकाशो गणिकास्त्रीणामन्यस्त्रीणा परो भवेत्।। ३९॥ पूर्वानुरागो मानात्मा प्रवासः करुणाभिष्य । चतुर्धा विप्रलम्भ स्याद् वक्ष्यते तन्निदर्शनम्।। ४०॥ सभोगविप्रलम्भो तो कान्ताकामुकयोरिह । सयुक्तायुक्तयोर्वाच्यो यथासस्य बुधोत्तमे.।। ४१॥ कान्ताया कामुकस्यापि रत्युत्कर्षण भाविता । अवस्था दश वर्तन्ते तासामुद्देशलक्षणे ॥ ४२॥ नयनप्रीति सक्ति मनस सकल्पजागरौ तनुता। विषयद्वेषो लज्जाविनाशन मोहमूच्छंने मरणम्॥ ४३॥ रमणी रमणो यत्र रमणी रमण भृशस्। द्रष्टुमिच्छति सा प्रोक्ता चक्षु प्रीतिद्वेशा बुधै, ॥ ४४॥ कादम्बनाथ रमणी रतिनाथवश्या सौधायवितमणिनिर्मितविष्टरस्था।

बाह्यालिभूमिगतजातितुरङ्गमाग्रा-

रमण्या रमणस्यापि यत्र चिन्ता पुनः पुनः । प्रतिकृत्यादिना तेन सा मन सक्तिरुच्यते ॥ ४६॥ कादम्बक्षितिनाथ कामवशगाराम गता कामिनी

दृष्ट्वा पल्लवमञ्जरी सरसिजं नीलोत्पल मल्लिकाम् । भृङ्गी कोमलचारकीरवचन सत्कोकिलाना स्वर

त्वापुष्पास्त्रसम मुहुर्मुहुरल सिचन्त्य लीनाभवत् ॥ ४७ ॥ मनोरथयुतस्वान्ते कान्ताया कामुकस्य वा । प्राप्तिसकल्पन यत्र स सकल्पो मत सताम् ॥ ४८ ॥ कादम्बनाथमदन निजिचत्तगेहे

कृत्वा मनोजधरणीश्वरराज्यलक्ष्मी । आलिज्जन मधुरचुम्बनमङ्घ्रिघात

सकल्प्य भावरतिमेति वियुक्तकान्ता ॥ ४९ ॥ यत्र कान्तस्य कान्ताया अलाभे तस्य चिन्तनम् । तस्या वा चिन्तन नित्य स जागर इति स्मृत ॥ ५० ॥ कादम्बक्षितिनायकस्य विरहे तिच्चन्तया नायिका

सयुक्ता दरनिद्रयापि रहिना चन्द्रातपे पीडिता। कीरोक्त्या कलकष्ठमोहनरवैर्भृङ्गीकदम्बस्वनै-

ह्यानै शिखिना विलासघैटनैर्जागिति मोमुद्यते ॥ ५१ ॥ पत्युर्वा नायिकाया वा प्राप्त्यभावात्क्वशोकृता । यत्र ज्वरेण कामस्य तनु स्यात्तनुता मता ॥ ५२ ॥ आयल्लके नृपतिकुञ्जररायबङ्ग

कामज्वरेण कुशता मृगलोचनागात्।

१. बटने ।

चान्द्री कलेव रमणी तव सा विभाति नीरेजनालगततन्तुरिवाथवालम् ॥ ५३ ॥ यत्र न क्षमते स्त्री वा पतिर्वा कामवर्धनम् । भाव न रोचते ताभ्या विषयद्वेषक स हि ॥ ५४ ॥ कामाग्निप्रशमार्थमालिनिकरेरानीयमान सती

चूताशोकलसत्प्रवालनिचय दृष्ट्वा भयं गच्छति । बुद्ध्या मन्मथबाणजालमिति सा चान्द्री मरीचि मनो-

भ्रान्त्याकायजमिल्लकाश्चर इति श्रीरायपुष्पायुध ॥५५॥ अदृष्ट्वा गौरव यत्र मान त्यजित नायिका । नायको वा त्रपानाश कथितो रसिकै स च ॥ ५६॥ मन्दानिलेन मकरन्दरसेन मत्त-

भृङ्गीस्वरेण शुककोकिलनि स्वतेन । चन्द्रातपेन शिखिताण्डवडम्बरेण

त्वा यात् मिच्छिति सती विमदा नृपेन्द्र ॥ ५७ ॥ यत्र पत्यु स्त्रिया वा वा चित्तोनमादो भ्रमादसौ । मोह इत्युच्यते सिद्ध कलाशास्त्रविशारदै ॥ ५८ ॥ चन्द्रातप पिवति चुम्बति पल्लवालि

चन्द्रोदये निजपदेन निजाकृति सा । सताडयत्युरुगुण सहकारभूज

हिल्ड्यत्यहो तव सती भ्रमतो नरेन्द्र ॥ ५९ ॥ यत्र कामस्य सतापात् कामिनी रमणोऽथवा । न जानाति कमप्यर्थ सा मूर्च्छा गदिता बुधै ॥ ६० ॥ पुष्पास्त्रबाणपतन क्षमते न सोढ्र

या सा सती तव वियोगवंशात् प्रयान्ती । मूर्च्छा पटे लिखितमन्मथकामिनीव भात्यद्य ता मदनराज नुपेन्द्र रक्ष ॥ ६१ ॥ म्नियते यत्र रमणी रमणो वाप्यलाभत । द्वयोरन्यतरस्यात्र मरण तत् प्रकीतितम् ॥ ६२ ॥ कादम्बनाथ तव पूण्यफल किमन्न तस्या पुरातनमुकर्मफल किमत्र। कामस्य बाणनिवहो दशमीमवस्था ता नायिका नयति नो खलु रक्ष रक्ष ॥ ६३ ॥ ज्ञातभावचतुष्केण नीयते व्यक्तरूपताम् । हासाख्यस्थायिभावो यो हास्यनामा रसो मत ।। ६४।। आलम्बनविभावोऽत्र रसे हास्ये मतो बुधै । विदूषकजनो निन्द्यपदार्थनिवहोऽथवा ॥ ६५ ॥ विदूषकस्य भाषा वा तदाकारस्य विक्रिया। उद्दीपनविभावोऽत्र निन्द्यदोषगणोऽथवा ।। ६६ ।। चक्षुर्विकाशो देहस्य चलनादी रसाच्च ये। रसभोक्तृनरे प्रोक्ता अनुभावा विशारदै ॥ ६७॥ विस्वरत्वाश्रुवैवर्ण्यस्वेदादि सात्त्विको मत । औत्सुक्यगर्हचापल्यश्रमा सचारिणो मता ॥ ६८ ॥ उत्तमो मध्यमो लोके जघन्यस्त्रिविधो मत । हास्यनामरमस्तत्र स्मित हसितमुत्तमे ।। ६९ ।। ततो विहसित मध्ये तथोपहसित मतम्। ^रअन्त्येऽवहसित चात्र रसेऽतिहसित मतम् ॥ ७० ॥ विकसितगण्ड त्वीषल्लक्ष्यदन्त मृदुस्वनम् । शिर कम्प साश्रुकम्प विक्षिप्ताशेषदेहकम् ॥ ७१ ॥ एतेषा लक्षण प्रोक्त यथासख्यमित परम्। उदाहरणमेलस्य रसस्य प्रोच्यते मया ।। ७२ ।।

१. रसादये । २ अन्त्येन हसित ।

श्रीरायक्षितिनायकस्य समरे ता वैजयन्ती परे दृष्ट्वाभीतिवशात् पतन्ति कतिचिद्धावन्ति मूर्च्छन्ति च। ता दृष्ट्वा स्मयते हसन्ति विहसन्त्यन्ये परे चेतरे

केचिच्चोपहसन्ति चावहसमं कुर्वन्ति हास परम् ॥ ७३ ॥ शोकाख्यस्थायिभावो यो व्यक्तो भावचतुष्कतः । करुणाख्यरस सोऽत्र प्रोच्यते किवपुगवे ॥ ७४ ॥ इष्टानिष्टिबनाशाप्तिजातत्वात् करुणो द्विधा । नष्ट वानिष्ट्यक्त वा वस्त्वालम्बनमुच्यते ॥ ७५ ॥ स्वजनाक्रन्दनं बन्धुदर्शनादि निरूप्यते । ७६ ॥ उद्दीपनोऽनुभावस्तु नि श्वामरुदितादिक ॥ ७६ ॥ विस्वरत्वाश्वपीतादि सान्त्विको व्यभिचारिण । विषादबाध्यदीनत्वमृतिचिन्तादयः स्मृता ॥ ७७ ॥ कादम्बक्षितिपेन भोकरमहासम्रामभूमौ हत

श्रुत्वा वैरिगण तदीयविनता शोकाब्धिपार गता । हारालम्बिमनोज्ञमौक्तिकगण नीरेजरागव्रज

रायक्ष्मापतिकीर्तिविक्रमसम मुञ्चन्ति दिड्मण्डले ।।७८।। रायक्ष्मापतिना भयकरमहायुद्धे विषक्षत्रज

जित्वानीय सम्प्रड्खल जडिमम कारागृहे बन्धितम् । श्रुत्वा तद्वनिता परा शुचिमता केशाविल स्यामला

श्रीरायस्य कृपाणविल्लिसदृशी मुञ्चिन्ति मूर्च्छन्ति च।।७९॥ कोधाख्यस्थायिभावोऽय व्यक्तो भावचतुष्टयात् । रौद्र सोऽपि रसो द्वेधा मात्सर्यद्वेषजन्मत ॥ ८०॥ आलम्बनिवमावोऽस्य मात्मर्यद्वेषगोचर । उद्दीपनस्तु तद्भाषा तच्चेष्टादिक उच्यते ॥ ८१॥

१ हतादि ।

अनुभावस्तु विक्षेपो भ्रुवा लोचनरक्तता ।
ऊरुहस्तोष्ठचलनप्रमुख परिकीर्तित ॥ ८२ ॥
सात्त्विक स्वेदरोमाञ्चविस्वरत्वादिको मत ।
संचारी द्वेषगर्वोग्रभावादि प्रणिगद्यते ॥ ८३ ॥
श्रीरायक्ष्मापशक्ति पट्तरसमरे भूरिदोर्दण्डचार्वी

ज्ञात्वा वेरिक्षितीशा अपि निजहृदयोपात्तमात्सर्यदोषा । अस्माक साम्यभाजो निह निह भुवने कर्णपार्थादयो वा मूले तिष्ठन्तु के वा समरघुरसहा गर्वमेन वदन्ति ॥८४॥ घोरश्रीयुद्धर ङ्गे समरदुरसह वैरिभूपालवर्ग

दृष्ट्वा कादम्बनाथो दिशि दिशि विकिरन् कोपविह्नस्फुलिङ्गम् । कल्पान्तश्राद्धदेव प्रकटितमहिमा शत्रुभूमीक्वराणा

सहार साधु कृत्वा विलसित भुवने युद्धरङ्गित्रिणेत्र ॥ ८५॥ उत्साहस्थायिभावोऽत्र व्यक्तो वाररसो मन । भावश्चतुभि ग रम त्रिविध पुनरुच्यते ॥ ८६॥ दानवीरदयावीरयुद्धवीरप्रकारभाक् । सत्पात्र दीनपुरुषो वैरिलोको यथाक्रमम् ॥ ८७॥ आलम्बनिवभावस्तू हीपन क्रमतो मत । दानस्तवनदीनोक्तियुद्धभेरिस्वरादिक ॥ ८८॥ अनुभाव क्रमाच्चित्तप्रसित्त शस्त्रमग्रह । सान्त्विको रोमहर्षाद सचारी प्रोच्यतेऽधुना ॥ ८९॥ गर्वहर्षमहाकोधदृत्यादिबंहुभेदभाक् । बुध्यता कविनाप्रौढिगुणभाग्भि कवीश्वरै ॥ ९०॥ यदानाद्धनदा भवन्ति किनिचन् केचिच्च कर्णा परे

जायन्ते सुरनायकास्त्रिभुवन व्याप्नोति कीर्ति परा।
कल्पानोकहकर्णरामनृपतीन् हिस्वा यशस्कामिनी
य भूप श्रयते स रायनृपति श्रीदानवीरो मुवि॥ ९१॥

दोनानाथजनान् विलोक्य हृदये दु खाग्निदग्धान् बहुन् कारुण्यामृतभासुर परिलसद्दानेन पीनेन वै। रक्ष रक्षमतीव याति न हि यस्तृप्ति परा चेतसि श्रीरायक्षितिनायक स भुवने कारुण्यजीरो भवेत्।। ९२।। य दृष्ट्वा प्रलयान्तभैरविमम दोर्दण्डचण्ड नृप वैरिक्ष्मापगणा भयज्वरिमता धावन्ति मूर्च्छन्ति च । नीर यान्ति तरुं श्रयन्ति तृणकं चुम्बन्ति वल्मोकक चारोहन्ति स रायबङ्गनृपित सग्रामवीरो भुवि ॥ ९३ ॥ भयाख्यस्थायिभावोऽत्र व्यक्तो भावचतुष्टयात्। भयानकरसस्तस्यालम्बभाव प्ररूपित ॥ ९४॥ निर्घातव्याघ्रसर्पारिभल्लूकेभहरिव्रज । []]उद्दीपनो घनस्तस्य गर्जनादि प्रकीर्तित[ः]।। ९५ ।। अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यस्वेदकम्पादिको मत । स एव सात्त्विको भाव सवारी तु प्रकीर्त्यते ॥ ९६ ॥ सभ्रमत्रासमोहोरुदीनभावादिभेदभाक्। एते चतुर्विधा भावा योज्या काव्यविशारदै ॥ ९७ ॥ युद्धे रायनरेन्द्रहस्तकलित खङ्गोरुकालोरग दृष्ट्वा भीतिवशादिपक्षधरणीनाथा प्रकम्प गता । धावन्तो गिरिगह्वरास्थितमहाघोरान्धकार श्रिता-स्तास्तत्रापि भय नयन्ति वनिता दिव्याङ्गसत्कान्तय ॥ ९८ ॥ जुगुप्सास्थायिभावोऽय व्यक्तो बीभत्सनामक । रसो जुगुप्स्यवैराग्यहेतुजन्मा द्विधा मत ॥ ९९ ॥ आलम्बनविभावोऽत्र जुगुप्स्योऽर्थो मन प्रियः। उद्दीपनस्तु दुर्गन्बदृष्टदोषादिको मत ।। १०० ॥

१ उद्दोपन हन⁰।

अनुभावोऽस्य वक्त्रस्य नासिकायाश्च क्णनम् । वेगप्रभृतिक चोक्त पुरुकादिस्तु सात्त्विक ॥ १०१॥ निर्वेगोद्वेगकोपादि सचारी परिकीर्त्यते । इति भावचतुष्क तु योज्य सत्कविकुञ्जरै ॥ १०२॥ श्रीरायक्षितिपेन घोरसमरे जित्वा विनि कासिता

देशाद् वैरिनृपा निजेष्टरमणीयुक्ताश्चरन्तोऽनिशम् । सर्वाङ्गत्रणपूर्यजर्जीरतकाष्टाङ्गा जुगुप्स्या जना-

वर्तस्तेऽ गितका दरिद्रमनुजा भिक्षाटने तत्परा ॥१०३॥ श्रीरायबगभ्यितिर्जितशात्रवगणस्य कष्ट व । दृष्टवते लोकेऽसौ जनाय कि रोचते सपत् ॥ १०४॥ विस्मयस्थायिभावस्तु भावैवर्गक्तोऽद्भुतो मत । जनचेतश्चमत्कारि वस्त्वालम्बनमुच्यते ॥ १०५॥ अहोवचनित्यादिर्भावस्तूद्दीपनो मत । अनुभावस्तु दृष्ट्यास्यकपोलस्फुरणादिक ॥ १०६॥ रोमाञ्चस्वेदभावादि सान्तिक परिकीर्तित । हर्षसभ्रमभावादि सचारी तु निगचते ॥ १०७॥ श्रीरायिक्तित्स्य राजसदन तत्रादभुता सत्सभा

तत्र स्थापितविष्टर रुचिकर तत्र स्थित भूपितम् । तद्देह तदनूनभूषणगण तत्कान्तिजास्य पर

तद्व्याप्ति जनता विलोक्य परमा चित्रीयते सततम् ॥१०८॥ शमास्यस्थायिभावोऽय विभावादिचतुष्ट्यात् । व्यक्त शान्तरम प्रोक्तो गुणशालिकवीव्वरं ॥ १०९ ॥ आलम्बनिवभावस्तु पञ्चाना परमेष्ठिनाम् । स्वरूप निजरूप वा निश्चयव्यवहारत ॥ ११० ॥ उद्दीपनास्तु म्याद्वादवेदिमभापणादय । सर्वत्र समभावादिरनुभाव प्रकीतिन ॥ १११ ॥

पुलकस्तम्भभावादि सारिवकः परिकीर्तित । सचारिभावो निर्वेदधृतिमस्यादिको मतः॥ ११२॥ श्रीरायक्षितिनाथपालितमहादेशे कवीन्द्रस्त्रते

योगीन्द्रा जिनतत्त्वबोधमहिता सम्यक्त्वरत्नाकराः। रागद्वेषविमुक्तशान्तमनसञ्चारित्रपूज्याङ्गका-

ध्यायन्त परमात्मतत्त्वममल थाम्यन्ति सौख्यास्पदम्॥११३। रसलक्षणमत्रोक्त रसभेदोऽपि निश्चितः। स्थायिभाबादिसामग्री रसाना कथिता मया ॥ ११४ ॥ इत पर रसाना तु वर्णस्तदधिदेवता। कार्यकारणभावश्च विरोघोऽप्यविरोधिता ॥ ११५ ॥ निरूप्यते जगत्ख्यात कादम्बाम्बुधिचन्दिर । श्रुणु राय महीनाथ काव्यगोष्ठिविशारद ॥ ११६ ॥ स्यादिन्दीवरवर्णस्तु रसश्चङ्गारनायक । तस्याधिदेवता लोके वास्देव प्रकीर्त्यते ॥ ११७ ॥ सुधाधवलवर्ण स्याद्रसो हास्याभिधानक । लोकेऽधिदेवता तस्य विघ्नराजो निरूपित ।।११८।। कषायवर्णता याति करुणाख्यो रसो भवि। तस्याधिदेवता प्रोक्ता श्राद्धदेव कवीश्वरै ॥११९॥ जपाकुसुमवद् रक्तवर्णी रौद्रो रसो मत । तस्याधिदेवता लोके रुद्रनामा निरूप्यते ॥१२०॥ गौरवर्णेन बाभाति लोके वीररसोऽनिशम्। तस्याधिदेवता लोके शतमन्यु प्ररूप्यते ।।१२१।। भयानकरसोऽप्यत्र धूम्रवर्ण प्रकथ्यते । तस्याधिदेवता लोके महाकालोऽनुमन्यते ॥१२२॥ रसो बीभत्सनामा च नीलजीमूतसनिभ । तस्याधिदेवता लोके नन्दिनामा निबुध्यताम् ॥१२३॥

अद्भुतास्यरसो लोके हेमवर्णेन राजते। तस्याधिदेवता स्रोके विघाता प्रणिगद्यते ॥१२४॥ शान्तनामरसो लोके शुद्धस्फटिकवर्णभाक्। तस्याधिदेवता लोके परब्रह्म प्रकाश्यते ॥१२५॥ श्रुङ्गाराज्जनम हास्यस्य करुणो रौद्रजनमभाक् । अद्भूतो जायते वीराद् बीभत्साच्च भयानक ॥१२६॥ इतरस्माद्रसाज्जन्म नास्ति शान्तस्य शान्तता। इतरो वा रसो लोके जायते न कदाचन ॥१२७॥ शृङ्गारस्य विरोधी हि बीभत्स कथ्यते बुधै । भयानकविरोधी तु लोके वीररसो भवेत्।।१२८॥ अद्भृतो रौद्रवैरी तु करुणो हास्यबाधक । शान्तस्य केनचिन्नास्ति मित्रत्व वा विरोधिता ॥१२९॥ नानाभावमनोज्ञभावविलसत्तारावलीराजिते नानारम्यरसौघचारुतरसज्ज्योत्स्नावलीभासिते । सत्काव्ये गगने नृसिहनृपते कादम्बवशाम्बुधे भो भो धीर भवान मनोज ^रविलसत्कीर्तिश्च ते वर्धतात्।।१३०॥

इति रसभावनिःचानामा तृतीय परिच्छेद ।

१ विवरसो। २ °विलसत्कीर्ती च रुद्रायता।

नायकमेदनिश्चयो नाम

चतुर्धः परिच्छेदः

गुण्यभावे गुणो नास्ति यद्वश्चेतुरसंभवे। रसभावा जगत्यत्र सभवन्ति कदापि न ॥१॥ यतस्ततो नायकस्य नायिकायाश्च लक्षणम्। तद्भेदाश्च निरूप्यन्ते तन्निश्चयफलाथिनाम् ॥२॥ जनानुराम प्रियवादिभावो वाग्मित्वशौचे विनयः स्मृतिश्च। कुलीनतास्थेर्यदृढत्वमाना माधुर्यशौर्ये नवयौवन च ॥३॥ उत्साहो दक्षता बुद्धिस्त्यागस्तेज कला मित । धर्मशास्त्रार्थकारित्वं प्रज्ञा नेतृगुणा इमे ॥४॥ एतद्गुणविशिष्टोऽयं नायक कथ्यते बुधै । स नायक पुन प्रोक्तश्चातुर्विध्ययुतो भवेत् ॥५॥ धीरोदात्तस्तथा धीरलालितो धीरशान्तक । धीरोद्धत इति ख्याताश्चत्वारो नायका भवि ॥६॥ क्षमासामथ्यंगामभीयंदयागुणविराजित । आत्मश्लाघामानशून्यो धीरोदात्तो मत सताम् ॥७॥ राजसर्वज्ञकल्पोऽय रायबङ्गमहीपति । महासमुद्रदेशीयो भूमिदेश्यो विराजते ॥८॥ भोगे कलाया लोलो यश्चिन्तातीतसुखोदय । मन्त्र्यपितात्मसिद्धिश्च स्याद्धीरललितो मृदु ।।९॥ श्रीरायबद्धारमणो निजकामिनीना-मालोकनं दृढतर परिरम्भण च।

वाणीविलासमधरामृतचारुपान

कुर्वन् महारुचिरसौधतले सदास्ते ॥१०॥ विवेकशौचसौभाग्यसुप्रसन्नत्वभूषित । विलासरसिको धीरशान्त इत्युच्यते बुधै ॥११॥ कादम्बनाथ परिपालितरम्यराज्ये

केचिद् विलासरसिकास्सुभगा प्रसन्ना । नित्य विवेकगुणभासुरमूर्तयस्ते

स्वेष्टाञ्जनासु कमनीयतरा रमन्ते ॥१२॥ मायामात्सर्यचण्डत्वचलचित्तसमन्वित । आत्मस्तुतिपरो मानी धीरोद्धत इतीरित ॥१३॥ सप्ताम्भोनिधिपानक कुलगिरिव्रातस्य सचालन

दिग्दन्तिव्रजकम्पन गगनतारानीकनिस्फालनम् । एषामात्मविलासन प्रकटित तेऽमी वय दुर्दमा

इत्येव वदतो रिपूञ्जयित तान् श्रीरायभूमीश्वर ॥१४॥ चत्वारो नायका एते रसेषु नवसु क्रमात् । अवस्थाभेदत सर्वे वर्तन्ते गुणशालिन ॥१५॥ एपा चतुर्णा नेतॄणा धीरोदात्तादिभेदिनाम् । शृङ्गाराख्यारसे प्रोक्ता प्रत्येक चतुरात्मता ॥१६॥ अनुकूल शठो घृष्टो दक्षिणो नायका मता । शृङ्गाराख्यरसे सिद्भिञ्चत्वारो गुणराजिता ॥१७॥ एकस्या नायिकाया य सक्तचित्तो न बुध्यते । अन्यस्त्रीमगम सोऽत्रानुकूलो नायको मत ॥१८॥ विचिकलकुसुमाना सौरभे मग्नभृङ्गः

परकुसुमेपराग याति नैवात्र तहत्।

१ तास्त्रीराय, २ मदूरी।

सुरतमधुरकेल्यां नायिकायाः प्रसक्तो न हि परवनिताना सगम याति राय' ॥१९॥ एकस्या रागशून्योऽपि सराग इव भासते । सलापादिविशेषेण य सोऽपि शठ उच्यते ॥२०॥ कादम्बनाथ वचनं सुदयासम ते ज्योत्स्नासमानमवलोकनचेष्टितं च। तन्मल्लिकादिवरदानमिद च चित्त कार्यं न दृष्टमिति विक्त वधू शठं त्वाम् ॥२१॥ दृष्ट्वान्यकामिनीसङ्गचिह्नोऽपि वितथ वदेत्। वैयात्येन स धृष्टः स्यान्नायक कथितो बुधै ॥२२॥ नमनवचनदम्भो मास्तु मास्तु त्वदीय कपटमिदमनेक दृष्टमत्यन्तदृष्टम्। तव सकलशरीरेऽन्याङ्गनासगचिह्न सर सर वरकान्ता रायबङ्ग ब्रवीति ॥२३॥ एका द्वनालोलचित्त समभावेन वर्तते। अन्याङ्गनासु स प्रोक्तो दक्षिणो नायको बुधै ॥२४॥ ेत्रुटित दुर्बोध च पद्यस्यास्य चरणद्वय यथा पादटिप्पण्या लिखितम् कर्पराणि वितीर्य चारुरमणीवृन्दाय दूतीजना श्रीरायो नृषकुञ्जर प्रहितवान् साहित्यरत्नाकर ॥२५॥ इदमपि दक्षिणनायकनिदर्शनम्-नीरेज वरमल्लिका किसलय चूतस्य नीलोत्पलं कड्केलिस्थितपल्लव निजमहामाहात्म्यससूचकम्।

१ वित्र, २ रोरागापरमादिवर्णविक्रसन्नामानि समुदर्यकान्ताममहा-त्कस्तूरिरागाक्षर ।

दत्वालीजनपञ्चकस्य हि करे कान्ताजनेभ्यो मुदा श्रीरायो वरदक्षिण प्रहितवान् श्रुङ्गारदुग्धाम्बुधि ॥२६॥ धीरोदात्तादिनेनॄणा श्रृङ्गारे षोडगात्मनाम् । उत्तमादिविभेदेन प्रत्येक त्रिविधात्मता ॥२७॥ श्रुङ्गाराख्यरसे नेतृभेदा लोके निरूपिता । अष्टसख्योत्तराञ्चत्वारिशत्सख्या कवीश्वरै ॥२८॥ एतेषा नायकाना तु सहाया उपनायका । विदूषक पीठमदीं विटो नागरिको मता ॥२९॥ नायकस्य प्रसगे च नानाहासकरो मत । विदूषक सना ^{*}लोकव्यवहारादिविच्च य ॥३०॥ नायकोक्तेषु कार्येषु पटुर्नायकसद्गुणात् । किचिन्न्यूनगुण प्रोक्त पीठमर्दो बुधोत्तमै ॥ ३१॥ नायकाना चित्रवृत्तेरानुक्ल्यपरो विट । नानाकलाप्रौढियुक्तो मतो नागरिको बुधै ।। ३२ ।। ³लुब्धाधीरोद्धता ये च स्तब्धा पापपरायणा । ते पुनर्नायकाभासा पुरुषा प्रतिनायका ॥ ३३ ॥ पूर्वोक्ताना नायकाना यौवने तु गुणाष्ट्रकम् । सत्त्वसजानमित्युक्तमधुना तन्निरूप्यते ॥ ३४ ॥ तेजो विलासो माधुर्य शोभा स्थैर्य गभीरता। औदार्य लिलत चेति गुणाष्टकमिति स्मृतम् ॥ ३५ ॥ प्राणाभावेऽपि पुरुषो धिक्कारादिपराभवम् । क्षमते जातु नो यत्तत्तेज प्रोक्त विशारदै ॥ ३६॥

१ प्रसङ्गेह, २ व्यवहारादि विघ, ३ लुब्धादिरोद्धता ऐच स्तव्या, ४ तेषु ननियकामासा ।

सधेर्यं गमन दृष्टि सधैर्या स्मित्भाषणम्। विलामास्यगुर्णे प्रोक्तं गुणोद्भासिकवीश्वरै ॥ ३७ ॥ महत्यपि च संक्षोभे सूक्ष्मा चर्चा करोति यत्। तन्माधुर्य गुण पुसा बुध्यता बुधसत्तमे ॥ ३७ ॥ शोभाया दक्षता शौर्य स्पर्धा नीचैर्गुणाधिकै । उद्योगाच्चलनाभाव स्थिरत्वं विघ्नकोटिभि ॥ ३९॥ यत्प्रभाववशात् पुसि विकृतिनं कदाचन । तद्गाम्भीर्य सतामिष्ट जगत्त्रयमनोहरम् ॥ ४०॥ यत्प्राणानिप तद्वापि प्रियोक्त्या सज्जनानलम् । सत्करोति तदौदार्यं लोकोत्तरगुणो मतम् ॥ ४१ ॥ श्रृङ्गाराकृतिचेष्टा तु सहजा कोमला बुधै । लिलतास्यगुणो लोके कथ्यते गुणशालिम ॥ ४२॥ लक्षण नायकाना हि प्रतिपाद्याघुना पुन । नायिकालक्षण तासा भेदोऽपि च निरूप्यते ॥ ४३ ॥ सामान्यनायकप्रोक्तविनयादिगुणान्विता । नारी तु नायिका प्रोक्ता सापि नारी चतुर्विधा ।। ४४ ॥ स्वकीया परकीयाप्यनुढा साधारणा स्मता। अनुढा परकीयैव इत्येकेषा मते त्रिधा ॥ ४५ ॥ धर्मार्थकामयुक्ताना स्वकीया नायिका नृणाम्। अन्यास्तु नायिका लोके मता केवलकामिनाम् ॥ ४६ ॥ ेत्रिवर्णनायकेनेय देवतागुरुसाक्षिका। उपात्ता नायिका स्वीया सदाचारक्षमायुता ॥ ४७ ॥ शीलाजंवधेर्यशौर्यलज्जायुक्ता पतित्रता । त्रिवर्गसाधिका लोके स्वकीया ललनोत्तमा ॥ ४८ ॥

१. त्रिवर्ति । २ शोस्त्रार्जवातितरा शीर्य ।

कादम्बेश्वररायिक्तां (?) रुपद्माकरें
हसी वीरनृसिंहरायकृतसद्धर्माम्बुधे कीमुदी।
राज्ञी पट्टकृताभिषेकमहिता कन्दर्पकान्तोपमा
कान्ता शीलवती सती मधुरवाक् श्यामासमा राजते।।४९॥
अनुरागवता केनचित् पुसा स्वीकृता तु या।
स्वयमप्यनुरक्ता च सानूढा नायिका मता॥ ५०॥
यथा दुष्यन्तनृपतेर्नायिका तु अकुन्तला।
तथा लोकानुसारेण सानूढा परिकीतिता॥ ५१॥
परकीयाप्यनूढेव ज्ञातव्या विद्यते तयो।
ईपद्भेद स्वय रक्तानूढा नायकमिन्छिति।। ५२॥
परकीया सिखीवाचा याति नायकसिनिधम्।
इति केचिद्वदन्त्येके न हि भेदस्त्योरिति।। ५३॥

तद्यथा—

परेण परिणीता च परकीया मता पुन ।
अनूढा कन्यका चापि परकीया प्रकीर्तिता ॥ ५४ ॥
परेण परिणीता तु नास्ति मुख्यरसे क्वचित् ।
अनूढा कन्यका प्रोक्ता गौणमुख्यरसे यथा ॥ ५५ ॥
परपरिणीता नायिका मुख्यरसे उदाहर्तृमयोग्या । अनूढा
कन्यका तु गौणमुख्ये च रसे उदाहर्तृ योग्येत्यर्थ ।
मनसिजनृपरूप रायबङ्ग सुष्ठािष्ठ्य
तदमलगणराश्याकर्णनाद् राजकन्या ।
मदनकदनवाणै पीडिता कामयन्ते
नुतरितसमरूपा दिव्यलावण्यभाज ॥ ५६ ॥

१ काय समा राजते। २ सनिवाचा।

कलात्रीदियुता घेयंराजिता दम्मपण्डिता । वेग्या साधारणा प्रोक्ता नायिका विदुषा वरै ॥ ५७ ॥ दातैव नायकस्तस्या न हि कश्चित् परो भुवि। रक्तेव सदने पुसि निर्धनं वर्जयेन्नरम् ॥ ५८ ॥ कादम्बनाथन्प चारुमेहासमृद्ध-

वेश्याजना रतिसमानमनोज्ञरूपा । कामैन्द्रजालिककृताद्भुतमोहविद्या-

कल्पा विभान्ति कुसुमास्त्र शरौघदेश्याः ॥ ५९ ॥ स्वकीया नायिका मुग्धा मध्या लोके तथा मता। प्रगल्भेति त्रिया सिद्धस्तासां लक्षणमुच्यते ॥ ६० ॥ नवीनयौवना नारी नवमन्मथविक्रिया । वका सुरतलीलाया मुग्धा किंचिद् रुषा युता ॥ ६१ ॥ आस्य नापि ददाति चुम्बनविधौ स्वाङ्गं निजालिङ्गने

नो घत्ते नवमन्मथग्रहयुता लज्जाभरात् कुप्यति । क्षेत्रारम्भसमानयौवनयुता कन्या नवोढा सती

रायक्ष्मापितनायकस्य जनयत्युल्लासन चेतसि ॥ ६२ ॥ उत्पन्नयौवनोद्भूतकामा मध्या च नायिका। रतिकियापरवशा न जानाति किमप्यसौ ॥ ६३ ॥ चुम्बन्त परिरम्भण दृढतर कुर्वन्तमङ्गोद्भव

श्रीराय निजनायक परमसतोष नयन्ती सती। श्रु द्वाराम्बुधिकौमुदी रतिसुखाम्भोधौ निमग्ना परं

नो जानाति सुखातिरेकवशगा केलि उपरा कामपि ॥६४॥ अत्यन्तयौवनात्यन्तकामा नायकवक्षसि । लीनेव सुरतारम्भे प्रगल्भा पारतन्त्र्यमाक् ॥ ६५ ॥

१. महासर्वेदयाजनारति । २ शवाघ । ३ केशि ।

श्लिष्यन्त स्मररायनायकवर स्पृष्ट्वा प्रगल्भा सती मोहोद्रेकवशात् पर परवशा केलीवधौ राजते । लक्ष्मीर्वेक्षसि वा स्मरेशलिखित तज्जीव(? सज्जीव)चित्र रते श्रृङ्गाराम्बुधिजार्तानश्चलतरा श्रीकल्पवल्लीव सा ॥६६॥ धीरात्वधीरा लोके हि धीराधीरेति सा मता ।

धीरात्वधीरा लोके हि धीराधीरेति सा मता।
त्रिविधा नायिका मध्या गुणशालिकवीश्वरे ॥ ६७ ॥
उपहासंयुता या च वक्रवाचा स्वनायकम् ।
सेदयेत्सापराध सा मध्या धीरा प्ररूप्यते ॥ ६८ ॥
श्रीराय ते नर्भास वक्षास कौमुदीय

भाले वरे मकरिका वरवज्रमस्ति । तत्पुष्यमत्र महदस्ति तथा फल च

तत्रोव तिष्ठ न तु मा स्पृश याहि याहि ॥ ६९ ॥ सापराध निजेश या वचसा कर्कशेन हि । रुदती मेदयेत् सा त्वधीरा मध्या मता यथा ॥ ७० ॥ श्रीराय निजगेहमागतिमम दृष्ट्वा सतीत्यक्रवी-

न्नाथात्रागमन नवीनिमदेमाश्चर्य च पुण्य मम । मौक्तिक विचिकिलसुगन्धवज्य त्वया

धन्याह सुक्रती त्वमेव भुवने नेत्राश्रुवारान्विता ॥ ७१ ॥ प्रगल्भा नायिका त्रेधा धीराधीरे पुनस्तथा । धीराधीरेति कथिता नेतृनिश्चयकोविदै ॥ ७२ ॥ कृतापराध सुरते नायक दु खयेद रुषा । या च या वादरेणास्ते सावहित्था सकोपना ॥ ७३ ॥ तादृश प्रति भर्तार सावशा वा प्ररूप्यते । प्रगल्भधीरा भुवने कामसिद्धान्तवेदिभि ॥ ७४ ॥

१ °युजा।

कोपालिङ्गितलोलकेन बचसा मर्गस्पृशा मालती-मालाघातनलीलया निजपति भौति नयन्ती सती । श्रीराय निजकामिनी तममलं हार गृहे नागसे (? गृहेऽनागत) कोपं भावजपूज्यराज्यसदन(?) चित्तेऽकरोत्कोविदा ॥ ७५ ॥ श्रीराये गृहमागते हरिलसत्पीठ प्रदाय स्वय ताम्बूल हरिचन्दन विविक्लं कर्प्रसारोच्चयम्। सा कान्ता चतुरङ्गचारकलया केलीविधि कुर्वती नानालीजनसंनिधी गतरित कोप कृतार्थ व्यधात्।। ७६।। निजेश तर्जनं कृत्वा सताडयति या वध् । अधीरा सा प्रगल्भा च नायिका परिकोर्तिता।। ७७।। कीपान्नायिकया निजेशनृपति श्रीरायबङ्गो गृही मालत्या कृतमालया श्रुतिगते श्रीकर्णपूरेरपि। वामेनाड्घितलेन रोधनयुजा सताडथमानो हसन् शान्तस्तोषपर कृती सुकृतिनामग्रेसरो जायते ॥ ७८ ॥ वक्रवाच सोपहासा या बूते रमणी कुधा। घोराघीरा प्रगलभा सा नायिका कथिता बुधै ॥ ७९॥ श्रीराय भो नगसि पश्यसि दैन्यवाच बूषे मनोज्ञतरवस्तुततीमुदासी (?)। सत्य तथैव भुवने न च कोऽपि दोषो दृष्टस्तथापि यमपाटिजनस्य कोप (?) ॥ ८० ॥ त्रिभेदसयुता मध्या प्रत्येकं द्विविधा पुन । ज्येष्ठा चेति कनिष्ठा च षड्विधाभूत् सता मते ॥ ८१ ॥ एवं प्रगल्भा कथिता बडिवचा कविपुङ्गवै'। ज्येष्ठाकनिष्ठयोरत्र दृष्टान्तः प्रतिपाद्यते ॥ ८२ ॥

१. मम पादि ।

कासार जललीलया परिगते दृष्टो रमण्या नृपः श्रीरायो जलसेचनं परिलसद्यन्त्रेण कृत्वा सतीम् । मज्जन्ती सरमीजले भयवशात्कृत्वा परा कामिनी चुम्बित्वाधरपानं सज्ञजलधौ तन्तन्यते मज्जनम् ॥ ८३ ॥ चुम्ब्यमाना नारी ज्येष्ठा । इतरा कनिष्ठा । नायिकालक्षण तासा भेद चोक्त्वाधुना पुन । तासामष्टाववस्थास्ता प्ररूप्यन्ते भृश मया।। ८४।।

स्वाधीनपतिका नारी काचिद्रासकसञ्जिका । कलहान्तरिता काचिद्विप्रलब्धा परा मना ॥ ८५ ॥ विरहोत्कण्ठिता काचित काचित् प्रोषितभर्तृका । खण्डिता रमणी काचित् काचिदन्त्याभिसारिका ॥ ८६ ॥ यस्या सामीप्यमाश्रित्य यदधीन पति सदा। स्वाधीनपतिका नारी सा प्रोक्ता रसकोविदै ॥ ८७॥ काञ्चीनारी नृपतितिलको रायबङ्ग सदाल

स्वारुद्याङ्क पिबति मधुर चाधर प्रेक्षतेऽङ्गम्। तत्मलाप निशमयति वै सौरभ जिघ्नतीद

स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा वरकुचयुग मोदते कामतन्त्र ॥ ८८ ॥ प्रियस्यागमन श्रुत्वा मुदा भूषणभूषिता । या नारी सा स्तुता लोके सता वासकसन्जिका ॥ ८९ ॥ श्रीरायागमनोत्सुका रतिसमा नारी मनोहारिणी

सालकाररमोरुवृत्तिगुणसद्रीतिप्रभावान्विता । नानावर्णनया कवीन्द्रकृतया युक्ता ^२सशय्या सदा

सार्था सुक्तिविलासिनी गतमला चारु प्रबन्धायते ॥९०॥ आगत नायक कोपात्तिरस्कृत्य तर्दाथनी। या दु खपीडिता सात्र कलहान्तरिता यथा ॥ ९१ ॥

र सङ्ख्या २ सशय्यास्यदा ।

भो भो निष्टुरभाविणि प्रियतमे श्रीरायबङ्ग पति-निर्धतो रतिनाथव्याहतकरोऽप्यज्ञानदोषात्त्वया । दु ल त्व विदधासि चेत् पुनरसौ नायाति पुण्याम्बुधि. शेषस्त्रीसरसीजचारुनिकरे श्रीराजहसायते ॥ ९२ ॥ नागते नायके गेह सकेतविषय यदा। तदानुमानिता नारो विप्रलब्धा मता यथा ॥ ९३ ॥ सरसम्बरवाणीभाषिता नायकेन तदमलवचनेऽह प्रत्ययं माधु कुवं। उरुतरसमयालीप्रापिता तेन दूति निह निह मम नाथ प्रत्ययो नापि कुत्र॥ ९४॥ असत्यरहिते नाथे विलम्बनयुते सति। उत्कण्ठा कुरुते या सा विरहोत्कण्ठिता मता ॥ ९५ ॥ श्रीराये निजनायके रितपती काल चिर नागते नारी चन्द्रमस न पश्यति मनोजातेष्ट्रचापेह्या । नारीवृन्दवच श्रृणोति न कलकण्ठाना स्वराणा घिया द्रष्ट् नेच्छति कौमुदी विचिकला (? विचिकता) सारोख्बाण-भ्रमात् ॥ ९६ ॥

देशान्तर गते नाथे या नारी मानसी व्यथाम । करोति सा मता लोके बुधै प्रोषितभर्तृका ॥ ९७ ॥ राये दिग्विजयाय सैन्यकलिते याते स्वकीया सती स्नान मुञ्चित भूषण च मलिनं गृह्णाति चीनाम्बरम्। माला चन्दनलेपन परिलसत्कस्तुरिकाचित्रकं त्यक्त्वा गायति वीणया निजयते सौभाग्यमाला पराम्॥९८॥ ज्ञातमन्मथिचह्ने या नारीर्ष्या विद्धाति सा। खण्डिता रमणी प्रोक्ता नायके रसिकोत्तमे ॥ ९९ ॥

मनसिज तव कार्यं मन्मथो वेत्ति सर्व-महमपि तव काये गोपिते वेदि किचित् । अनिकटनिवासी वामपादोऽपितोऽस्या

विलसदरुणवर्णो दृश्यते राय साक्षात् ॥ १०० ॥ नाथ सरित या नारी दूती वा सारयत्यसौ । प्रोक्ताभिसारिका लोके नायिकाभेदवेदिभि ॥ १०१ ॥ वञ्चित्वात्मीयलोक या पति गच्छति सागसम्। सा रायबङ्गभूमीशशासनाद्भीतिमुच्छति ॥ १०२ ॥ रसप्रकरणे प्रोक्तश्चतुर्धा विप्रलम्भक । पूर्वानुरागो मानक्च प्रवास करुणात्मक ॥ १०३ ॥ वियुक्तनायकस्यासौ वियुक्ताया स्त्रियोऽपि च । श्रृङ्गारो विप्रलम्भाख्यो वक्तब्यो वदता वरै ॥ १०४॥ नवीनालोकनाज्ञातरागयोरवितृष्तयो । पूर्वानुरागो दम्पत्योरवस्था परिकीत्यंते ॥ १०५ ॥ अन्यस्त्रीसगमादीष्यां विकारो मान उच्यते। परदेश गते नाथे प्रवासो विरहात्मक ॥ १०६॥ अनुरक्तस्य नाथस्य नायिकायाश्च ताद्श । एकस्य मरणे जात शृङ्गार करुणात्मक ॥ १०७ ॥ खण्डिताया नायिकाया शृङ्गारो मान उच्यते। प्रोषितप्रियनारीपु प्रवास परिकीर्तित ॥ १०८ ॥ कलहान्तरिता या वा विप्रलब्धा च या सती। विरहोत्कण्ठिता या च तासु पूर्वानुरागक ।। १०९ ।। परलोक गते नाथे कामिन्या वा प्ररूप्यताम् । अवशिष्टजने सिद्ध श्रुङ्गार करुणात्मक ॥ ११०॥

१ अनिकतउनिवासी वामपादापितोऽस्या ।

आसा स्त्रीणा सखी दासी लिङ्गिनी प्रतिवेशिनी । भात्रेयी शिल्पिका कारूर्द्त्य प्रोक्ताः स्वयं तथा ॥ १११ ॥ भो भो राय मनोजपातकमहो क्रूरेण संपीडचते

नारी मुञ्चिति वाग्विलाससरणी धत्ते तनुत्व तनो । भाहारोऽपि न रोचते भ्रमवशा त्व-द्भावित्रतं दृशा

दृष्ट्काऽलिङ्गति चुम्बति त्वरितमागत्येह ता रक्षतात्॥११२॥ पूर्वोक्तनायिकाना तु यौवने सत्त्वसभवा । अलङ्कारा प्ररूप्यन्ते विशति कविकुञ्जरै ॥ ११३ ॥ भावहावौ तथा हेला शोभा कान्तिरच दीप्तिका। मधुरत्व तथा चोक्त प्रागल्भ्य च वदान्यता ॥ ११४ ॥ धैयं लीला विलासञ्च विच्छित्तिविभ्रमस्तथा। किलकिञ्चितमप्युक्त तथा मोट्टायित तथा ॥ ११५ ॥ अथ कुट्टमित चोक्त बिब्बोको ललितं तत । विहृत परिकोर्त्यन्ते रुक्षणानि पृथक पृथक् ॥ ११६ ॥ एषामाद्यास्त्रयो देहसभवा कथितास्तत । सप्तालङ्कृतयो गीतास्तत स्वामाविका दश ॥ ११७ ॥ चित्तवृत्तिविशेषोऽय कन्दर्पविकृतिच्युत । सत्त्व तस्याद्यविकृतिर्भावो मन्मथयोगिनी ॥ ११८ ॥ भाविहावाद्यलङ्कारसाधनीभृत उच्यते। भावोऽय सर्वश्रुङ्गाररसहेतुश्च कोविदै ॥ ११९ ॥ जात्यश्वारूढराय पुरसरणिगतं राजकन्या विलोक्य

भ्रूविक्षेपाक्षिलौल्य कुसुमशरशराघातसपीड्यमानाः। मन्द मन्द स्वचेतो विशदपि नवपुष्पायुधाश्चारुरूपा ररम्यन्ते मनोज्ञप्रकटितनिजलावण्यभाजो गृहाग्रे॥ १२०॥

१. त्वरितागत्य प्राण रक्षतात् ।

चित्तश्रुङ्गारभूतोऽय भ्रुलोचनविकारकृत्। भाव एव ब्रुंबैर्लीके हावालङ्कार उच्यते ॥ १२१ ॥ आस्येन्द्रनिर्गतमनोहरचन्द्रिकाभै पुष्पेषुबाणसद्शैस्तरलै कटाक्षे ।

श्रु द्वारभावगमकैर्नृपरायबङ्ग

नारी भवन्तमवलोक्य मुखाब्धिगाभूत् ॥ १२२ ॥ शृड्गारगमको हावो य सुम्पष्ट प्रवर्तते । स एव हेला विवुधै कथ्यते गुणराजितै ॥ १२३ ॥ चकोरीसदृशीदृष्टिकटाक्षायतजिह्नया । रमण्या तव रायेश रूप पेपीयनेऽमृतम् ॥ १२४॥ रूपोपभोगनारुण्यै शरीरालकृति कृता। या सैव शोभा गदिता महाकविमतानुगं ॥ १२५ ॥ तरुण्या रूण्यौन्दर्य स्मरचेतोहर वरम्। दृष्ट्वा चित्रीयते रायो भूषणापेक्षया विना ॥ १२६ ॥ मनोरागेण निबिडा सैव शोभा निगद्यते। कान्ति स्त्रीणा मनोजाज्ञागालिनीना बुधोत्तमे ॥ १२७ ॥ आरामकुञ्जगतमुग्वसती बिभेति

ध्वान्ते गते निजकटाक्षमयृग्वजाले । पादाब्जचारुनखदीधितिभिश्च राय-

बङ्गान्विता सुरतकेलिविद सकाशात् ॥ १२८॥ विस्तार याति या कान्ति मैव दीप्तिर्मता सताम्। पुष्पायुधमहासेनादेश्यस्त्रीपु प्रवर्तते ॥ १२९ ॥ श्रीरायबङ्गसहिता गुरुतुङ्गमौध-

मारुह्य मारतरुणीनिभकोमलाङ्गी। सिहासने स्थितवती निजदेहदीप्त्या-काश प्रकाशयति चारुतडिल्लतेव ॥ १३० ॥

अवर्णनोयवस्तूना सबन्धेऽपि प्रवर्तते । यद्द्रव्यत्वं तदेवात्र माधुर्यं प्रतिपादितम् ॥ १३१ ॥ नृपतितिलकराये कोपिते कोमलाड्गी मिलनवसनयुक्ता रम्यता नो जहाति। घनकृतवरणेयं कीमुदी सत्कला वा शितितनुमदनो वा रम्यता नो जहाति ॥ १३२ ॥ मनोवचनकायेभ्य समुत्पन्नभयस्य या। प्रगल्भता निवृत्ति सा ज्ञातव्या बुधकुञ्जरै ॥१३३॥ मनोवचनकायजनितभीतिरहित कलाशास्त्रप्रयोगचातुर्यं प्रागल्भ्य-मिति भाव।

यद्गानं परमामृत श्रुतिहर श्रुत्वा मुदा कोकिलो ैरौति प्राप्तसुखं शुकोऽपि वचन श्रुत्वा यदीय प्रियम् । बूते सूक्तिमिमा यदीयनटन दृष्ट्वा शिखीं नृत्यति स्वात्मानन्दसमन्विता जयित सा श्रीरायकान्ता सती 11 888 11

आयासे सति कामिन्या बहाविप गुणोत्तम । विनयोत्कर्ष औदार्यमुच्यते कविनायकै ॥१३५॥ नवकेलिविनोदेन श्रान्ता पानीयलीलया। तन्वी विमुक्तनिद्रापि रायशय्या न मुञ्चित ॥१३६॥ चापल्यरहिता चित्तवृत्ति स्थिरतराथवा। तरुणीजनसंबद्धा या सा धैयँ निरूप्यते ॥१३७॥ रायनाथस्य रागे या यादृशी रमणी तु सा। कोपेऽपि ताद्शी जाता महादेवीपदे स्थिता ॥१३८॥

१ लौति श्रातसुख सुखोपि ।

क्रियाविशेषेरिधकैमंनोहरतरैरिप। नायकाभिनयो लीला नायिकाविहितो यथा ॥१३९॥ हसति वसति चास्ते लोकते याति दत्ते गदति नदति शेते याचते राजतेऽलम्। लिखति पिबति भुड्कते रोदिति मोदते च नृपतितिलकरायो यादृशस्तादृशी सा ॥१४०॥ दृष्टे निजेशे कामिन्या देहसर्जेनितो भृशम् । क्रियाद्यतिशय प्रोक्तो विलासो रसिकैर्यथा ॥१४१॥ रायेश स्मरसनिभ स्मरमख क्षीराब्धिचन्द्र मुदा दृष्ट्वा स्वद्यति कम्पते सृतिकर धैर्य च मुञ्चत्यहो । उत्कण्ठा पेननुते न नौति सरसालोक शरच्चिन्द्रिका – मकाश रमणीमनोजनशठो कन्दर्पसिद्धान्तवित् ॥१४२॥ नरुणीकायदेशे स्वीकृता स्वल्पाप्यलक्रिया। करोति जनतानन्द या सा विच्छित्तिरुच्यते ॥१४३॥ किसलययुतकणी मल्लिकाकुड्मलीघ कृतरुचिकरहारा मालतीसृग्विभूषा । मिलनवसनयुक्ता माधवी कन्दुकेन विहरति रमणी या साकरोद्रायसौख्यम् ॥१४४॥ आयात नायक श्रुत्वा सभ्रमेण मुदा सती। अस्थाने भूषण घत्ते यत्तिष्ठभ्रम उच्यते ॥१४५॥

आयात नायक श्रुत्वा सभ्रमेण मुदा सती । अस्थाने भूषण धत्ते यत्तद्विभ्रम उच्यते ॥१४५॥ आगच्छन्त निजेश रतिपतिसदृश रायबङ्ग निशस्य प्रोद्भिन्नानन्दमूर्ति परत्रशगमनादञ्जनैलिप्तकष्ठा । पीनोत्तुङ्गस्तनाग्रे मृगमदितलकालकृता भालभागे हारालकारयुक्ता रतिसमरमणी चारुता मूर्तिरास्ते ॥१४६॥

१ रोदते, २ मरुतेन नोति, ३ नृतिचित्ते ।

कृताश्र्णा शङ्कादीना साकर्यं रमणीजने । किलकिञ्चितमित्युक्तं शृङ्गारसकोविदैः ॥१४७॥ कादम्बनाथमदनेन सुधाधरेऽल

सपीडिते मधुरचुम्बनपानपूर्वम् । तन्बी तनोति मुदमश्रु च तर्जन च

सीत्कारताडनविनोदपदप्रहारात् ॥१४८॥ नाथस्य चित्रे वस्त्रे च प्रतिमाभरणादिषु । नाथभावेन या बुद्धि सा मोट्टायितमुच्यते ॥१४९॥ स्मृत्वा निजेश स्वाङ्गस्य भङ्गो जृम्भणपूर्वक । पृष्ठादिनमनादिवीं मोट्टायितमुद्गीरितम् ॥१५०॥ रायरूपपटी दृष्ट्वा तन्वी मोहेन चुम्बति । आलिज़ति च रायेन्द्र इति मत्वा प्रमोदिनी ॥१५१॥ आलीजनेन नृपकुञ्जररायबङ्गे

सर्वणिके मनसि तत्स्मरण विधाय। गात्र विवर्तयति बाहुयुग च तन्बी

ेवक करोति मदनग्रहपीडिता सा ॥१५२॥ आलिङ्गने चुम्बनादौ कृते वा जीवितेशिना। अन्तरङ्गे सुख बाह्ये रोष कुट्टमित यथा ॥१५३॥ आलिङ्गय चुम्बति नृपे सित रायबङ्गे

नारी मनोजसुखवाधिगतापि चित्ते। हस्तेन कम्पनयुतेन निवारयन्ती

रोष करोति पुलकालिविराजमाना ॥१५४॥ गर्वगौरवमालम्ब्य तरुण्यानादर कृत । जीवितेशे स बिब्बोक कथ्यते रसिकैर्जनै: ॥१५५॥

१ चक्र।

आगत्य रायनृपतौ निजपादयुग्मे नत्वापराधमिखलं रमणि क्षमस्व ।

इत्युक्तिमान्तिवनया वदित प्रवीणा मर्मज्ञया वनितया न कृत कटाक्ष ॥१५६॥

ममज्ञया वानतया न कृत कटाक्ष ॥१५५॥ इारीरावयवन्यास स्निग्धकोमलतायुत ।

तरुणीजनसबन्धी ललित प्रतिपाद्यते ॥१५७॥

भ्रूविक्षेप किसलयमृद् वाग्विलास सुमाभ नेत्रालोक कुवलयनिभ पादपड्केजयानम् ।

चन्द्रौपम्य मध्रहसन कौमुदीसाम्ययुक्त

कृत्वा कान्ता जनयति मुद रायभूमीश्वरस्य ॥१५८॥

वक्तु योग्यमपि स्वान्तस्स्थित नारी निजेशिना । न बृते लज्जया यत्तद्विहृत परिभाषितम् ॥१५९॥

न भूत लज्जवा बरावहरा नारनापतन् ॥१२५॥ उद्याने प्रीनियुक्ता विमलसलिलसत्क्रीडनेच्छापि कान्ता

प्रासादारोहरक्ता मधुरनरलसत्कन्दुककीडनेच्छा ।

दोलालीलामनीषा सुकविकृतगहाकाव्यगोष्ठीप्रसक्ता

न बूते बीडया या मुदमनयदिमा तन्मनोज्ञो निजेश ॥१६०॥

विनयादिगुणा प्रोक्ता नेनृसाधारणा हरा ।

ेगुणाष्टक च दृष्टान्नास्तेषामूह्या विवेकिभि ॥१६१॥

यथोचित नायकोक्तभावहाबादयो गुणा ।

तेषामुदाहृतिर्ज्ञेया नायकेऽपि विकारदे ॥१६२॥

भो भो वोरनृसिहराय नृपते लोकत्रये सन्ति ये

नेतारो बहवश्च तेऽपि सुलभा श्चेनोहरा नो सताम् । नानावाग्मिकवीश्वरस्तुतिपदानेकोरुकोर्तिप्रथ

धीरोदात्ततया प्रसिद्धपुरुषो लोके भवानेव वै ॥१६३॥

इति नायकभेदनिश्चयो नाम चतुर्थ परिच्छेद ।

१ गाणाष्टक, २ स्चेतोहरौ ।

दशगुणनिश्चयो नाम

पञ्चमः परिच्छेदः

गुणरीतिवृत्तिशय्यापाकाना लक्षणं मया । तल्लक्षणार्थिना नृणा बोधाय प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥ निर्गुणा रमणी लोके यथा सद्भिन पुज्यते। निर्गण काव्यबन्धोऽपि तथा नाच्ये कवीस्वरै ॥ २॥ अतो गुणा प्रकीर्त्यन्ते पूर्वशास्त्रानुसारत । कामिराय नराधीश श्रयता भवताधुना ॥ ३ ॥ सुकुमारत्वमौदार्यं इलेष कान्ति प्रसन्नता। समाधिरोजो माधुर्यमर्थव्यक्तिस्तु साम्यकम् ॥ ४ ॥ एते दशगुणा प्रोक्ता दश प्राणाश्च भाषिता । यथासस्य मया तेषा लक्षण प्रतिपाद्यते ॥ ५ ॥ श्रुतिचेतोद्वयानन्दकारिणा कोमलात्मनाम् । वर्णाना रचनान्यास सौकुमार्य निरूप्यते ॥६॥ श्रीरायब ड्रक्षितिनायकस्य कीर्तिविशाला वरचन्द्रिकेव। न चेत् त्रिलोकोजनचित्तेजात सनापजाल क्व निराकरोति॥ ७॥ अर्थचारुत्वगमक पदान्तरविराजितम्। पदाना यदुपादान तदीदायं मत यथा ॥ ८॥ शब्दानामभिधेयाना ैगुणोत्कर्षा यदाथवा। तदौदार्यं मत लोके तदुदाहरण यथा ॥ ९ ॥ कादम्बनाथस्य मदान्धशूरक्षोणीधरोत्तुङ्गमहागजेन्द्र । ³दिग्दन्तिनैरावतनामकेने स्पर्धा विधत्ते जगदद्भतोऽसौ ॥१०॥ १ [°]जाता, २ गुणोत्कर्षाय योऽधवा, ३ दिगंतिनैरावत ।

परस्पर प्रयुक्तानि स्यूतानीव पदानि वै ।
निविडानि प्रवर्तन्ते यत्र स ब्लेष उच्यते ॥ ११ ॥

यस्योत्तुड्गविशालकीर्तिविसर दृष्ट्वा जगन्मोदते
 क्षीराब्धिदिगिभो महाधविलमा व्योमापगाबन्धुरा ।
नानाकारिविचत्रशारदमहामेघावलीप्रोल्लसत्केलासाचलंभूतिसारिमिति ता मत्वा जगज्जृम्भितम् ॥१२॥

अल्पप्राणाक्षराण्येव निविडानि पदानि वै ।

यत्र स श्लेष इति वा केचिल्लक्षणम्चिरे ॥१३॥

तदुदाहरणिमदम्-

उल्लसन्ती त्वदीयेय कीर्तिश्रीर्मूर्तिराजिनी । जगद्वितिकवीन्द्राणा सूक्तिजाले प्रकाशते ॥१४॥ प्रयुक्तो लौकिकार्थोऽपि यथा भवति सुन्दर । सा कान्तिरुद्धिता सद्भि कलागमविशारदे ॥१५॥ अथवा पदबन्यस्योज्ज्वलत्व कान्तिरुच्यते । उदाहरणमेतस्या गीयते श्रृणु भूपते ॥१६ उपवनजलकेलीयक्तकान्ताजनाना

करकृतजलसेक मौधधारानिषेक । विगलितकचबन्धान्मालतीमालिकाया विगलनर्मातनोष रायबड्गे व्यदत्त ॥१७॥ प्रयुक्तस्य पदस्यार्थो यत शीघ्र प्रतीयते । पदेन वा प्रसन्नोऽर्थो यत्र सा वा प्रसन्नता ॥१८॥ भो रायबङ्ग कीर्तिस्ते शरदभ्रविलासिनी ।

ब्योमगङ्गाप्रवाहाभा बम्भ्रमीति जगत्त्रये ॥१९॥

१ भूरिसारमिति का मत्वा।

अन्यवस्तुगुणारोपोऽन्यत्र योऽयं प्रकीतितः। स समाधिरिति ज्ञेयः कवितागुणकोविदैः ॥२०॥ आरोपादन्यधेर्मस्य प्रकृतार्थस्य गौरवम् । समाधिरुव्यते सिद्धिरिति वा लक्षण मतम् ॥२१॥ श्रीरायस्य यशोऽमित कुसुमित त्यागाम्भसा तेजसा-नल्पं तत्फलित विवेकगुणतो ध्वस्तश्च कल्पद्रुम । खङ्गोऽय नैरकालराहुरमलस्त्रद्विक्रमस्तुङ्गत सूक्ति सारसुधा प्रतापतपनी लोकत्रये द्योतते ॥२२॥ पद्ये समासबाहुल्य गद्ये वा हृद्यमुच्यते। ओजो गुण कलाशास्त्रविशारदकवीश्वरे ॥२३॥ रड्गत्तुङ्गतरड्गसगिषलसद्गम्भीर³शङ्खघनद-म्भोराशिसमानभीकरमहासेनासमूहाद्भुत । बन्दियातविनूयमानगुणसन्दोहप्रभावोज्ज्वल सम्रामाड्गणराजमानतुरगो जेजीयते राजराट् ॥२४॥ सरसो यत्र शब्दश्च सरसोऽथींऽपि जायते। तन्माधुर्यमिति प्रोक्त कर्णानन्दविधायकम् ॥२५॥ सरसवचनलोला चारुलीला कटाक्षा मधुरहसनचञ्चद्ववत्रनीरेजशोभा । मदगजगतिराजपादपङ्केजयुग्मा रतिसमवरकान्ता रायतोष तनोति ॥ २६ ॥ अर्थानेयत्वमित्युक्ते सुखगम्यत्वमुच्यते । कष्टकल्पनया शून्यमर्थव्यक्तिस्तदेव हि ॥२७॥ श्रीरायकौर्तिजालेन व्याप्त जगदिद सदा। शरच्चिन्द्रकया व्याप्तमिवाभाति मनोहरम् ॥२८॥

१ धर्मप्रकृतार्थस्य, २ वर , ३ शुभद्दिहोस्सो भागा

मृदुस्फुटोभयाकारवर्णविन्यासशालिन । बन्धस्य साम्य समता कथ्यते कविकुञ्जरे ॥२९॥ श्रीरायबङ्गकान्ताया वदन चन्दिरायते । हासो ज्योत्स्नायते नेत्रयुग्म नीलोत्पलायते ॥३०॥ एतैर्गुणैर्भामुरकाव्यबन्ध महाकवीना मृदु वाग्विलासम् । श्रता गुणौघ परिभाव्य चित्ते श्रीरायबङ्गेन्द्र मुद प्रयाहि ॥३१॥

इति दशगुणनिश्चयो नाम पञ्चम परिच्छेद ।

रीतिनिश्चयो नाम

षघ्ठः परिच्छेदः

रीतिगृन्या यथा कन्या न मान्या घरणीतले । तथा काव्य रीतिशून्य न मान्य रसिकैर्जनै ॥१॥ रीतीना लक्षण तस्माद् वर्ण्यते भेदसगतम्। शृणु रायनराधीश काव्यसारविशारद ॥२॥ माधुर्यादिगुणोपेतपदाना घटनात्मिका । रीतिरित्युच्यते सा च चतुर्भेदा सता मता ॥३॥ वैदर्भी-गौडिका-लाटी-पाञ्चालीति चतुर्विधा । इय रोतिश्च काव्यस्य स्वरूपमिति बुध्यताम् ॥४॥ शब्दाश्रितप्रसादादिगुणवैशिष्ट्यसभवात्। रीते काव्यस्वरूपत्व निश्चित कविपुड्गवे ॥५॥ प्रसादादिग्णोपेता समासरहिताथवा। समस्तद्वित्रपदका स्वल्पघोषाक्षरावली ॥६॥ वर्गद्वितीयबहुला वैदर्भी रीतिरिष्यते। उदाहरणमेतस्या कथ्यते शृणु घीघन ॥७॥ छत्र सित दण्डयुत धृत ते सनीलरत्न क्रुपराय भाति। सचञ्चरीक खरँदण्डमञ्ज सितं यथा राज्यपदस्य चिह्नम्।।८॥ ओज कान्तिगुणोपेता महाप्रापाक्षरान्विता। अत्यद्भुत (व्अत्युद्भट)समासा च गौडी रीतिरितीष्यते ॥९॥ कल्पान्तानिलवेगघूणितचलत्तुङ्गोरुभृङ्गावली-राज द्वीकरशोकरान्वितमहाडिण्डीरिष्ण्डाकरः ।

श्रीमद्भूरिमहासमुद्रसमसेनानीकसभूतधू-

लिजालस्थागताशुमालिकिरणो जेजीयते रायराट् ॥१०॥ सुकुमारत्वमाधुर्यकान्त्योजोगुणसयुता । पञ्चषट्पदसक्षिप्ता पाञ्चाली रीतिरुच्यते ॥११॥ नानारत्निवराजमानमुकुटो हारावलीभूषितो

राजद्राजकदम्बपूजितपदो गाम्भीर्यवीर्यान्वित । त्यागोपात्तविशालकीर्तिविसर सिंहासनाधीश्वरो

जीयाद् वीरनृसिहरायनृपितः संसारसारोदय ॥१२॥ उक्तरीतित्रययुता भूरिद्वित्त्वाक्षराच्युता । अल्पघोषाक्षरा काटी वृत्ति कोमलतायुता ॥१३॥ गङ्गातुङ्गतरङ्गशारदघनक्षीराब्धिचन्द्रातप

श्रीराजद्वरकौर्तिभासुरगुणो गम्भीरिचत्तस्मर । नानावाग्मिकवीश्वरस्नुतगुण सर्वज्ञकल्पो महान् श्रीवीरो नरसिहब झन्पतिजीयाद्वरित्रीतले ॥१४॥

शृङ्गार करुण शान्तो हास्यो मधुरतागुण । ओजोगुणयुता शेषा रसा पञ्च निरूपिता ॥१५॥ प्रमादगुणसयुक्ता रसा सर्वे नव स्मृता । शेषा सप्तगुणा योज्या यथायोग विशारदे ॥१६॥ रीतिनीरेजषण्डेद्धमहाकाव्यसरोवरे । कुरु केलीविध राजहसदेशीयरायराट् ॥१७॥

इति रोतिनिश्चयो नाम षष्ठ परिच्छेद ।

१ कुमार्थी सुकुमारत्व

वृत्तिनिश्चयो नाम

सप्तमः परित्वेद"

वृत्तिशून्यो न सूत्रायों नृणा चेतसि भासते । वृत्तिरिक्त तथा काव्य रसिकाय न रोचते ॥१॥ वृत्तीना लक्षण तासा भेदोऽपि प्रणिगद्यते। -शृणु **कादम्बदुग्धाब्यि**जातकीस्तुभ रायराट् ॥२॥ सरसार्थीचसदर्भकक्षणा वृत्तिरिष्यते । कैशिक्यारभटी भारती मता सात्वती बुधै ॥३॥ अत्यन्तकोमलार्थाना म्युङ्गाररसयोगिनाम् । ^रकरुणाख्यरसे वाचां संदर्भो वाय कैशिकी ॥४॥ अत्यन्तकर्कशार्थांना रौद्रबोभत्सयोगिनाम्। सदर्भरूपारभटी वृत्तिरुक्ता कवीरवरे ॥५॥ हास्वज्ञान्ताद्भुतरसोपेतार्थाना पृथक् पृथक् । ईषन्मृद्ना सदर्भी भारतीवृत्तिरुच्यते ॥६॥ ईषत्कठिनवाच्याना सदर्भ सात्वतीष्यते । भयानकेन वीरेण रसेन सह योगिनाम् ॥७॥ शृङ्गारकरूणौ छोकेऽत्यन्तकोमलता गती। अत्यन्तकठिनौ रौद्रबीभत्सौ रसनामकौ ॥८॥ हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति स्वल्पकोमलता गता । ईषत्काठिन्यसपुक्तौ मतौ बीरभयानकौ ॥९॥ चतसुणा वृत्तीना क्रमेण निदर्शनानि निरूप्यन्ते ।

१, तस्या, २ करुणास्यरसेदाना ।

केशिकी यथा -

श्रृङ्गारसारतरुणीजनकोमलाङ्ग-सर्वस्वचारवसवृन्दवसन्तकस्य । नारीकटाक्षशरजालविताड्डथमान श्रीरायनायकवर्र सुकृतीति भाति ॥१०॥

आरभटी यथा -

घण्टाटङ्कारभोक्वद्रणपटुतरगन्धेर्भावभ्राजमान' कोपाजापेन राजत्प्रलयगतमहाविद्वकीलाभकेन । धिक्कुर्वन् वैरिवर्गं गुरुविपिनसम शाकिनीढाकिनीभ्यो दत्त्वा रक्तास्थिमज्जाबहुपललबिल भाति रायो रणाग्रे ॥११॥

भारती यथा-

कीर्तिस्तेऽप्यतिलड्घते जगदिद गम्भीरिमा वारिधि हस्त कल्पतरु पराक्रमगुण, कण्ठीरव धीरता। स्वर्णीद्र नयजालमुग्रभरत सत्य च भीमाग्रज रूप मन्मथभूभुज मृदुवच पीयूषपिण्ड नृप ॥१२॥

सात्वती यथा--

सग्रामाङ्गणभ्तले प्रलयकालाग्निस्फुलिङ्गाकृति-क्रोघाडम्बररक्तलोचनयुग श्रीरायचक्रेश्वरम् । दृष्ट्वा वैरिनृपा भयज्वरवशान्मूच्छॅन्ति केचित् परे दानन्ति प्रतपन्ति यान्ति शरण वल्मीकवीराधिकम्(?)॥१३॥ अत्यन्तकोमलार्थार्थेऽल्पप्रौढसदर्भलक्षणा । मध्यमा कैशिकी सर्वरससाधारणा मता ॥१४॥

१ नयजालमुदघभरत।

ईषन्मृदुसदर्भाप्यतिप्रौढार्थगोचरा । मध्यमारभटी सर्वरससाधारणा स्मृता ॥१५॥

शब्दगतप्रसादमाधुर्वादिदशसुणाश्रितानामर्वविशेषनिरपेक्षाणा वैद-भ्यादिरोतीनामर्थोवशेषापेक्षविशिष्टनैशिन्यादिवृत्तिस्यो मेदो द्रष्टव्यः । असंयुक्तमृदुवर्णवैन्धोऽतिमृदुसदर्मः । सयुक्तकोमलवर्णबन्ध ईष-न्मृदुसदर्भः । अविकटपरुषवर्णवन्ध ईषत्प्रौढसदर्भः । प्रागुक्तसदर्भ-चतुष्टयस्य लक्षणचतुष्टयः ज्ञातव्यम् ।

सद्वृत्तिबालविलसद्भगणप्रभावे सत्काव्यवन्थगगने तव कीतिचन्द्रः । लोकस्य तापहरणे चतुरो मनोज्ञः, कादम्बनाथ चिरक्कालमय विभातु ॥१६॥

इति वृत्तिनिश्चयो नाम सप्तम परिच्छेर ।

शययापाकनिश्चयो नाम

अष्टमः परिच्छेदः

अशय्या कामकेली वा कृतिलोंके न शोभते। यतस्ततो बुधैर्वाच्य शय्यालक्षणमुत्तमम् ॥ १ ॥ पदानामानुगुण्य वान्योन्यमित्रत्वमुच्यते। यत् सा शय्या कलाशास्त्रनिपुणैविदुषा वरे ॥ २ ॥ कादम्बेश्वररायबद् गनृपते सत्कीतिजाल मह-

ल्लोकाभोगविराजितं कविजनै क्षीराब्धिरित्युच्यते । कल्पानोकहपूष्पमम्बरनदीनीहारजाल हर-

स्तत् सर्वे सदृश न तेन तदिद तस्योपमा मच्छतु ॥ ३ ॥ अपूर्व भोज्यमप्यत्र नि पाक नैव रोचते । अपाककाव्यवन्धोऽपि ततः पाको निरूप्यते ॥ ४ ॥ चतुर्विधानामर्थाना गाम्भीर्य पाक उच्यते । द्राक्षापाको नालिकेरपाकोऽय द्विविधो मतः ॥ ५ ॥ आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राक् प्रतीतिर्यतोऽजनि । स द्राक्षापाक इत्युक्तो बहिरन्त स्फुरद्रसः ॥ ६ ॥ आलम्ब्य शब्दमर्थस्य द्राकप्रतीतिर्यतो न हि । स नालिकेरपाक स्यादन्तर्गृढरसोदय ॥ ७ ॥

द्राक्षापाको यथा---

रायनाथमनोज्ञाङ्गे लावण्यममृतोपमम् । आल,कनेन तरुणी पीरवा पीरवा प्रमोदते ॥ ८॥

^{🕻.} नालिकेरपाकइच ।

नालिकेरपाको यथा--चन्द्रं दृष्ट्वा सरोज विकसित मधुरं नीलनीरेजयुग्मं सकीचे याति कोकद्वयमितसुखं याति राहुश्चे याति । भृङ्गीसकाशमन्दं तिमिरमभिमुखं याति बालातपश्च श्रीराय[ः] कामतन्त्री मनसिजनृपतन्त्रस्य जानाति तत्त्वम् ॥९॥ शय्याविरेजसयुक्ते पाकपानीयभासुरे। काव्यपद्माकरे रायकीर्तिहसो विराजताम् ॥ १० ॥

इति शय्यापाकनिश्चयो नाम अष्टमः परिष्छेदः।

अलंकारनिर्णयो नाम

नवम परिच्छेद

स्त्रीरूप निरलकार न विभाति यथा भुवि । तथा काव्य ततो बूहि नानालकारसंग्रहम् ॥ १ ॥ काव्याङ्गभूतौ शब्दार्थौ श्रिताश्चित्रोपमादय । अलकारा प्रकीत्यन्ते काव्यचारुत्वहेतव ॥ २॥ काव्यशोभाकर काव्यधर्मोऽलकार उच्यते। काव्यप्रयक्तशब्दार्थान्समालम्बैय प्रवृत्तिमान् ॥ ३ ॥ शब्दार्थयोरलकारौ द्विविधौ परिकीर्तितौ। यमक चित्रवक्रोक्तिरनुप्रासश्चतुर्विध ॥ ४॥ शब्दालकृतय प्रोक्ता अर्थालकृतय पुन । स्वभावोक्त्यादिभेदेन बहुधा प्रतिपादिता ॥ ५ ॥ गम्भीरामलसूक्तिरत्नविलसत्सत्कीर्तिफेनाम्बुधे वैरिध्वान्तविघातदक्षसकलोपायाम्बजश्रीकर। भानो भासुररूपचारुललनारत्युत्सवानन्दकृत्-कन्दर्पाद्भुतभूषणानि शृणु भो श्रीरायबङ्गप्रभो ॥ ६ ॥ विहाय शब्दालकारमर्थालकार उच्यते। अर्थमाश्रित्य काव्यस्य चारुत्व जनयत्यसौ ॥ ७॥ स्वभावोक्त्युपमे रूपकावृत्ती हेत्दीपके । उत्प्रेक्षार्थान्तरन्यासौ व्यतिरेकविभावने ॥ ८॥ आक्षेपातिशयौ सूक्ष्मसमासौ च लवक्रमौ । उदात्तापह नुती प्रेयोविरोधौ रसवत्तथा ॥ ९ ॥

कर्जस्व्यप्रस्तुतस्तोत्रे विशेषस्तुल्ययोगिता ।
पर्यायोक्त सहोन्तिश्च परिवृत्तिः समाहितम् ॥ १० ॥
दिल्रष्टं निदर्शनं व्याजस्तुतिराशीस्समुच्चयः ।
वकोक्तिरनुमान च विषमावसरौ तथा ॥ ११ ॥
प्रतिवस्तुपमा सारं भ्रान्तिमत्सशयौ तथा ।
एकावली परिकर परिसंख्या ततः परम् ॥ १२ ॥
प्रक्तोत्तर संकरश्च समुद्देशः कृतः क्रमात् ।
एतेषा लक्षण लक्ष्य प्रोच्यते च यथाक्रमम् ॥ १३ ॥
येन रूपेण यद्वस्तु वर्तते तस्य वस्तुनः ।
तेन रूपेण कथनं स्वभावोक्तः प्रकीत्यंते ॥ १४ ॥
सिक्रय निष्क्रिय वस्तु यथा जगति वर्तते ।
तथा तद्रपकथन जातिरित्युच्यतेऽथवा ॥ १५ ॥

सिक्रयवस्तुजात्युदाहरण यथा—

कारुण्योगेतिचत्तं सकलजनतते पालको धैर्यशाली
राजद्वाजािधराजोत्करमणिमुकुटप्रोल्लसत्पादपद्म ।
राज्यश्रीभारधारी सकलगुणगणोद्भासिपञ्चाइगमन्त्रः
सिद्धीशो, रायबङ्गक्षितिपतिरधुना भाति शक्तित्रयादय ॥१६॥
हरिनीलच्छिवभासुरा वनगजोदीणॉरुमुक्तावलीकृतदिव्याभरणा वरालिनिभधिममल्लास्ता मृगीलोचना ।
वरिझण्टीकृतमालिका निजकरािक्लष्टात्मजातोत्करा
वररायाविनप किरातविनता पश्यन्ति दूरादिमाः॥१७॥
हीनेषु त्रस्तेषु बालािदषु च विशेषतो रम्या जातिरिति द्वितीयनिदर्शन्मः।

£ 2 , 25,

निष्क्रियोदाहरणं यथा---

१ दुरः।

अयं श्रीरायभूमीशस्त्रिवर्गकलितो महान्। शूरो धीरो महात्यागी राजनीतिविशारद ॥ १८॥ आरामे रायबङ्गस्य कोकिला श्यामविग्रहा । मधुरस्वरसंपृक्ता वसन्ते चित्तहारिण ॥ १९ ॥ कलकण्ठजातिस्वभाववर्णंनम्। चुम्बति स्पृशति प्राणनायिका जिन्नति क्षणम् । पिबति प्रेक्षते गाढमालि जुति च रायराट् ॥ २० ॥ क्रियास्वभाववर्णनम् । रतौ रायमहीनाथे मुखमन्तातिगं महत्। कामसिद्धान्तविज्ञान कामिनीचित्तरञ्जकम् ॥ २१ ॥ कलाज्ञानकामस्खगुणस्वभाववर्णनम् । कोटीरराजितो हार्रादव्यक्ण्डलभूषित । सिहासनसमारूढो रायबङ्गो विराजते ॥२२॥ किरीटहारादि विशिष्टद्रव्यस्वभाववर्णनम् । जातिकियागुण-द्रव्यस्वभावापेक्षया जात्यलकारश्चतुर्विध । पक्षान्तरमिदम् । येनोपमीयते यत्र यत्किचिद्येन केनचित्। प्रकारेणोपमा सा तस्या भेदोऽय प्रतन्यते ॥ २३ ॥ कादम्बनाथ सा कीर्तिधंवला कौमुदीव ते। प्रतापमण्डल रक्त भाति बालाकंबिम्बवत् ॥ २४ ॥ धावल्यरक्तत्वधर्माभ्यामुपमेति धर्मोपमा । श्रीरायभूप कीर्तिस्ते शारदी कौमुदीव सा । तेजोमण्डलमुद्याति बालभास्करबिम्बवत् ॥ २५ ॥ अत्र धर्मनिरूपण[े] न कृतमिति उपमानोप**मेयवस्तुमात्रकथनाद्** वस्तूपमा ।

१ [°]द्रव्यविशिष्ट्र ।

महाभागस्य रायस्य कामं दोग्धि महान्कर'। कामघेनुरिवाशेषजगदानन्ददायिनः ॥ २६ ॥ कामघेनुौ कामदोहकत्वप्रसिद्धिः। विषयसिन हस्ते निरूप्यतः इति विपर्यासोपमा ।

कादम्बनाथ कीर्तिस्ते शारवी कौमुदीव सा। शारदी कौमुदी भाति त्वत्कीर्तिरिव विष्टपे ॥ २७ ॥ परस्परोत्कर्षशसिनी चान्योन्योपमा । श्रीराय कीर्तिजाल ते तुल्य क्षीराब्धिनैव तत्। अन्येन केन्चित् साम्य न प्रयाति जगत्त्रथे ॥ २८ ॥ परवस्तुसादृश्य व्यावृत्तेनियमोपमा । कादम्बेश्वर कीर्तिस्ते चन्द्रातपसमाभवत्। अस्ति चेत् सदृश वस्तु तत्समापि विराजताम् ॥ २९ ॥ अन्यसादृश्यसंभवकयनादनियमोपमा । इन्दुमन्वेति कीर्तिस्ते कान्त्या चाह्नादनेन च। भानुमन्वेति तेजस्ते महिमा रागतोऽपि च ॥ ३०॥ आह्नादनकान्तिमहत्त्वारुणत्वघर्मसमुच्चयात् समुच्चयोपमा। श्रीराय भवतः कीर्तिविशाला भवदाश्रया। सुधाकराश्रया ज्योत्स्ना भिदैवेयं न चेतरा ॥ ३१ ॥ भेदान्तरनिरासेन अतिशयोपमा । त्वत्कीतविव घावल्य न कौमुद्या तदस्ति चेत्। शारदाभ्राभ्रगङ्गादाविप श्रीराय विद्यते ॥ ३२ ॥ साधारणधावल्यस्य अन्ययाकल्पनादुत्प्रेक्षोपमा । शारदी कौमुदी सप्तवाधिं यदि विलङ्कते। वर्तते यदि नित्य सा घत्तां कीर्तेस्तवोपमास् ॥ ३३ ॥

१ 'निमितेनिबमोषमा ।

सप्तवाधिल द्वनिन्त्यवर्तनस्य असंभविन कथनाद द्भुतीपमा । चकोरनिकरो दृष्ट्वा त्वत्कीर्तिरिति कौमुदीम । उपेक्ष्य भवत. कीर्ति याति ज्योत्स्नेति विश्रमात् ॥ ३४॥

मोहोपमा ।

सकलङ्कः सुधाशु कि कि साकाशं यशस्तव। कम्पते जनताचित्तमिति श्रीरायभूपते॥ ३५॥

सशयोपमा ।

इन्दुना जीयते पुण्डरीकं त्वत्कीर्तिरेव तत् । सकलङ्कोन्द्रजयिनी पुण्डरीक यतस्तत ॥ ३६॥

निर्णयोपमा ।

धवला श्रीमती सर्वजनसंतापहारिणी । कार्दम्बराय कीर्तिस्ते राजते कौमुदी यथा ॥ ३७ ॥

इलेषोपमा ।

साम्बरराज विभाति (च) कौमुद्यत्यन्तर्वाघनो भाति [?]।
रायनृप कौमुदी वा कीर्तिस्ते सर्वदा भुवने ॥ ३८ ॥
उपमानोपमेययो सदृगरूपशब्दवाच्यत्वात् सतानोपमा।
क्षीराब्धिना समानापि कीर्तिस्ते शीतभानुना।
क्षीराब्धि पीडितो देवै सकलङ्क सुधाकर ॥३९॥

निन्दोपमा ।

क्षीराब्धिरमृतस्थान चन्द्र सतापहृत् सदा । क्षीराब्धिचनद्रौ त्वत्कीर्त्या सदृशौ राय घीघन ॥४०॥ प्रशसोपमा ।

१ In Kavyadars'a this variety of Upamā is known as Samānopamā (v । सन्दानोपमा, संख्योमा)

क्षीरवाराशिना तुल्या त्वत्कीर्तिरिति मे मन । आचिख्यासित दोषो का गुणो का भवतु प्रभो ॥४१॥ आचिख्यासोपमा ।

पुण्डरीकं चन्द्रिकम्ब त्वद्यशस्त्रितय प्रभो । परस्परविरुद्धं भो भाति कादम्बरायराट् ।।४२॥ विरोधोपमा ।

भुवनव्यापिनी कीर्ति भवदीया सदातनीम् । पुण्डरीक न शक्नोति जेतु तादृक् क्रमोज्झितम् ॥४३॥ प्रतिषेधोपमा ।

त्वत्कीर्ति स्वाङ्गसजाता क्षीराब्धिजनितो विधु । तथापि सम एवेन्दुर्नाधिको रायभूपते ॥४४॥ ——

चटूपमा ।

न कौमुदीय कीर्तिस्ते न भानुस्तेज एव हि । न राहु, खङ्ग एवायं प्रचण्डतरिवक्रम ॥४५॥ सुव्यक्तसादृश्यसभवात्तत्त्वाख्यानोपमा । क्षीराब्धिशारदाभ्रादिवस्तूनामुपमा सदा ।

विलड्घ्य भूरिकीर्तिस्ते धत्ते स्वेनैव तुल्यताम् ॥४६॥ असाधारणोपमा ।

क्षीराब्धिशरिवन्द्वादिश्वेतवस्तुप्रभावति ।
एकत्रमिलितेवेयं कीर्तिस्ते राय राजते ॥४७॥
वृत्तिरिय कदापि नाभूदिति अभूतोपमा ।
अमावास्यातिथौ रात्रौ शारदी चन्द्रिका यथा ।
कलौ काले तथा भाति कीर्तिस्ते रायमन्मथ ॥४८॥
असभावितोपमा । /

शरच्चन्द्रनभोगङ्गाशारदाश्रपयोर्णवान् । अन्वेति हारनीहारी कीर्तिस्ते रायकायज ॥४९॥

बहुपमा ।

शरिदन्दोरिबोत्पन्ना जिनतेव पयोम्बुधेः। शरदभादिवोद्भृता कीर्तिस्ते भाति रायराट्।।५०।। विकियोपमा ।

इन्दी ज्योत्स्नेव दुग्धाब्धी चन्द्रो वा दुग्धवारिधि । धरायामिव कीर्तिस्ते भाति श्रीरायभूपते ॥५१॥

मालोपमा ।

श्रित्वा रायनृप भाति कीर्तिलोंकत्रये मृशम् । श्रित्वा सुधाकर व्योम्नि कौमुदीव सुनिर्मले ॥५२॥

वाक्यार्थेन किन्नद्वाक्यार्थो यद्युपमीयते सा वाक्यार्थोपमा । सा पुर्नाद्विवधा एकेवशब्दा अनेकेवशब्दा इतीयमेकेवशब्दा वाक्या-र्थोपमा ।

इन्दोरिव नृसिंहस्य कीर्ति ज्योत्स्नामिवामलाम् । चकोरीव विलोक्यासौ जनता याति समदम् ॥५३॥

इयमनेकेवशब्दा वाक्यार्थोपमा । नृसिहराय कीर्तिस्ते जगत्येकेव राजते । एक एव नभोमार्गे ननु भाति सुधाकर ॥५४॥

इवादिशब्दप्रयोगाभावेऽपि साम्यप्रतीतिरस्तीति प्रतिवस्तूपमा । आह्लादनाय देवाना ज्योत्स्ना वसति चन्दिरे । नृलोकवर्तिजीवाना कीर्नि कादम्बभूपतौ ॥५५॥

एकक्रियाविधौ अधिकेन हीन सदृशीकृत्य कथनं तुल्ययोगोपमा । रूपेणा द्गजवत्कलायुत्ततया शीताशुवत्तेजसा

तीक्ष्णेनार्कवदद्भुतोन्नतत्या देवाद्रिवत् सपदा । देवाधीशवदुद्धतविक्रमतया पञ्चास्यवद्राजते गाम्भीर्येण समुद्रवज्जयति स. श्रीरायबङ्गो भुवि ॥५६॥

हेतूपमा ।

उद्वेगो विदुषा यत्र नास्ति तत्रोपमा मता। लिङ्गस्य वचनस्यापि भेदे हीनेऽविकेऽपि च ॥५७॥ शारदाभ्रमिवापूर्वा कीर्तिस्ते चन्द्रिका इव। भवानिव महामेश्स्त्वं सुरेन्द्र इवासि भो॥५८॥ चतुर्णामेक इलोक.।

उद्देगो यदि वर्तेत भिन्नलिङ्गादिके संति । तत्रोपमा न वक्तव्या कलागमविशारदै. ॥५९॥ बलाकेव शरच्चन्द्रो वेशन्त इव वारिधि । ग्रामस्वामीव देवेन्द्र प्रदीपो भानुबिम्बवत् ॥६०॥ एतादुशी सभासिद्धनं वन्तव्या कदाचन । धर्ममात्रविवक्षायामुपमा कीर्त्यते बुधै ॥६१॥ शृगालवत्पुरालोकी मुनिराजो विराजते। अकृतावासको लोके फणीव मुनिसत्तम. ॥६२॥ यथेववाद्यव्यवानि कल्पादित्रस्ययास्तथा । अञ्जास्यादिसमासञ्च निभादिसमवाचका, ११६३।। उपमालकृतावेते शब्दा वाच्या कवीश्वरे । स्पर्धते हसतीत्यादि शब्दा वाच्याश्च कोविदै ॥६४॥ यत्रोपचर्यतेऽभेद उपमानोपमेययो । तद्रपकमलंकारस्तस्य मेदः प्रतन्यते ॥६५॥ कान्ता ताटकू वक्रं विरचितकवरीवन्यकान्तारदर्गं लावण्याम्भस्सुदुर्गं धनकुचगिरिदुर्गं मखोदारसञ्ज । चक्षुर्लीलावलोकामितनुतशरजालं लसद्दृष्टिकेतुः कन्दर्पालापमन्त्रो विलसति चंतुरी रायकन्दर्पराज्ये ॥६६॥ समस्तरूपकम्।

श्रीरायो जलिघ सुधाशुरमृतं मेरः सुरानोकहो भानु सिद्धरसो मनोजनृपतिश्चिन्तामणिदेवराट्। भोगीन्द्र सुरधेनुरम्बरिमद काले कलौ सर्वदा भूत्वा तीर्थंकरोऽपि सर्वजनतानन्दाय सवर्तताम्।।६७।।

व्यस्तरूपकम्।

कामिन्या पदपङ्कजेद्धमधुपो वक्त्राब्जसविधता-म्बोधिस्त्व वरनाभिचारुसरिस श्रीराजहस सदा । अङ्कालाननिबद्धभावजगजस्तुङ्गस्तनाद्रिस्थित-ेव्याधोऽपाङ्गनिरीक्षणेषुविलसल्लक्ष्योऽसि बङ्गप्रमो ॥ ६८॥

समस्तव्यस्तरूपकम्।

श्रीरायस्य मुखेन्दुस्ते (? क्च) स्मितज्योत्स्नाविराजितः । कस्तूरीतिलकाङ्केद्वो भाति सूक्तिसुधारसः ।। ६९ ।।

स्मितादिषु ज्योत्स्नादित्वं मुखे च चन्द्रत्वमारोप्य तद्योग्यस्थान-विन्यासादेनत् सकलरूपकम् ।

स्मितज्योत्स्ना पृक्ष धत्ते कस्तूरीतिलकाङ्कनम् । सूक्तिपीयूषसार ते कादम्बेश्वर रायराट् ॥ ७० ॥

मुखस्यावयवाना स्मितादीना ज्योत्स्नादिष्वारो<mark>पाद् अवयविनो</mark> मुखस्यानारोपाद् अवयवरूपकम् ।

मुखेन्दुस्ते जनानन्द करोति भ्रूविराजित.। विशालनेत्रो निटिल धरन् श्रीरायभूपते।। ७१ ॥

अत्र भ्रूनेत्रनिटिलानामवयवानामनारोप अवयविनो मुखस्य चन्द्र-त्वारोपाद् अवयविरूपकम् ।

१, व्यादोपाग, २ मुखदत्ते ।

मुखं विशालनेत्रं ते कायेल्यदर्शेमासुरस् । दृष्ट्वा रज्यति लोकोज्य रामकादम्बनायकः ॥ ७२ ॥ अत्र मुखस्यावयविनोऽनारोपाद् एकस्याव्यवस्य क्योलस्य दर्पणत्कः मारोप्य नेत्रस्यानारोपाद् एकावयवरूपकृष् । एव द्वष्णवयवरूपक त्र्यवयवरूपकमित्यादि योज्यम् ।

स्मितज्योत्स्नाविलास ते चारुनेत्रवकोरकम् 🕽 🗔 दृष्ट्वा मुख मुद याति नारीवृन्द नृसिंह भो ।। ७३ ॥ अत्र ज्योत्स्नाचकोराणा सगे सति सुक्तरूपकमिदम्। नारीजनो मुख दृष्ट्वा नेत्रेन्दीवस्भासुरम् । स्मितचिन्द्रकया युक्तं मोद्रते तव रायराट् ॥ ७४ ॥ अत्र चन्द्रिकेन्दीवरयोरयोगाद् अयुक्तरूपक्रमिदम् । मुखेन्दुना कपोलाक्षिभ्रयुगाधरशालिना । त्व रूपकेतुर्नारीणां करोषि रतिसंमदम् ॥ ७५ ॥ अवयविनो रूपणादवयवाना रूपणारूपणाद् विषमं रूपकम् । कादम्बनाथ लोकेऽत्र भवानेव विराजते। जगन्मोहकरापूर्वस्पभासुरमन्मथ ॥ ७६ ॥ विशेषणविशिष्टमृत्यं या रोपणात्सविशेषण रूपकम् । रायप्रतापमानुस्ते न मोलयति कैरवम् । अस्मत्पतिविभूत्यञ्जषण्ड सकोचयत्यहो ॥ ७७ ॥ भानुकार्यस्य अकरणदर्शनादिसरकार्यस्य करणदर्शनाच्च विरुद्धस्पकम्। तुङ्गत्वेन महामेरुमन्मयो रूपसंपदा । विभूत्या सुरराजोऽसि रायकादम्बनायक ॥ ७८ ॥ तुङ्गत्वादिहेतुना कनकाचलादिरारोप्यत इति हेतुरूपकम् रे 🗥 अतिरक्त बालभानु विडम्बयितं गर्वतः। तेजोभानुर्यं रक्तो भवती रायभूपति ॥ ७९ ॥ तेजोभानुबालभान्वोर्गीणमुख्ययोः साधर्म्यदर्शनादुप<mark>मारूपकात्र् ।</mark>

अरुण पिदानी तेजोभानुर्बीर श्रियं सव ।
आनन्दवित रक्तोऽसौ कवाचित्सर्वदाप्यवम् ॥ ८० ॥
अमयोर्भान्वोर्वेधम्यंदर्शनाद् व्यतिरेकरूपकम् ।
तेजोभानुस्समो भानुर्येदि तापविधानतः ।
ततोऽन्योऽपि ततस्तस्य न सवादी सवाधिप ॥ ८१ ॥
भानुसाम्यप्रतिषेधादाक्षेपरूपकम् ।
कटाक्षचन्द्रिकापीयं परसतापहारिषी ।
सतापयति मा देव मत्पाप तव रायराट् ॥८२॥
आक्षेपस्य समाधानकरणात् समाधानरूपकम् ।
सत्कोर्तिचन्द्रिकाहार घृत्वा दिक्कामिनीरति ।

श्रीरायचन्द्रकन्दर्पं श्रुत्वा गायति गायति ॥८३॥

रूपकरूपकम् ।

नाय राय मुद्यासूतिर्नेयं कीर्तिश्च कौमुदो । नेद तिलकमङ्कोऽय नाचरो वटपल्लवम् ॥८४॥ रायनृपत्वादिक निवर्त्यं चन्द्रादित्वेन रूपणात् प्रकटीकृतगुणातिशय तत्त्वापह् नुतिरूपकम् ।

त्रयस्त्रिशत् समाख्याता उपमालकृतेनिदा ।
विश्तती रूपकस्यापि मेदा प्रोक्ता मया पुन ॥८५॥
अन्तो नास्ति विकल्पानामुपमारूपकद्वये ।
दिङ्मात्र कथित शेषो विचार्यो बुद्धिशालिमि ॥८६॥
उक्तस्य पुनरुक्ति स्याद्बहुधावृत्ति रीरिता ।
अर्थावृत्ति पदावृत्तिरुभयीति त्रिधा मता ॥८७॥

अर्थावृत्तिर्यथा -

र्वन्ति कोकिला कीरा वदन्ति मधुपा वने । वदन्ति राजहसाइच रणन्ति श्रीघरेदातु ॥८८॥

१ श्रीषरेशिन'।

पदावृत्तिर्यथा -

श्रीरायक्षितिनाथकीर्तियनिता भाति त्वदीया भृशं सप्ताम्बोधिषु भातिं सर्वगगने सर्वत्र दिग्मण्डले । भाति क्ष्मासु च भाति भाति सकले स्वर्गेऽप्यधोविष्टपे भातीय कविराजचारुवचने भातीयमत्यद्भूता ॥८९॥

उभयावृत्तिर्यथा -

कीडयत्यञ्जनालोको भवान् नृषगृहे सदा । गुहासु कीडयत्यद्य नारीवर्गं रिपुत्रज ॥९०॥

एतदावृत्त्यलंकारत्रय दीपकालंकारस्थान एव समतम्। हिनोति कार्यं व्याप्नोति ज्ञाप्यं वा हेतुरुच्यते। उत्पत्तिसाधनत्वेन ज्ञप्तिसाधनतोऽपि वा।।९१॥ कारकजापकौ हेतु उत्पत्तिज्ञप्तियोग्यकौ। यत्रोच्येते स हेत्वाख्योऽलंकारोऽनेकधा मतः।।९२॥ हरिचन्दनहारेण मल्लिकामालया युत । प्रीति करोति नारीणा शृङ्गाराणंवचन्द्रमा ।।९३॥

निर्वर्त्यकारकविषयहेत्वलंकार ।

आरक्तमालतीमालातिलकाभरणोज्ज्वल. । आलिङ्ग्य नायिका नाथश्चिनताभावाय कल्पते ॥९४॥

अभावरूपनिर्वर्त्यविषयहेत्वलंकार । पूर्वो भावविषय । रूपातिशयसंपन्नो नुतदक्षिणनायकः । रायबङ्गो व्यवात् स्त्रीणां मनःकौतूहलान्वितम् ॥९५॥

विकार्यविषयकारकहेत्वलंकार । इक्षुचापसमाकार कामसिद्धान्तवेद्यसौ । रायबङ्गोऽवनीनायो नारीरूपं प्रपश्यति ॥९६॥

१ मुक्त

```
प्राप्यविषयकारकहेत्वलकार ।
    तव पल्लववज्रेण मुक्तेनार्थमुधाशुना ।
    मन सुबोधमित्येव नायिका विनत नायकम् ॥९७॥
ज्ञापकहेत्वलकारः।
    जातिकियागुणद्रव्यसज्ञाभेदाभिधायिना
       आदिमध्यान्तवृत्तेन पदेवेकत्रवर्तिना ।
    वाक्यार्थनिणयो यत्र भवेत्तद्दीपक मत
       बहधा वर्तमानस्य तस्य लक्ष्य प्रतन्यते।।९८॥
    कोकिला रणन कृत्वा नृसिह मोदयन्त्यलम् ।
    खेदयन्ति च कान्ताया खण्डिताया मन परम्।।९९।
आदिवर्तिजातिपददीपकालकार ।
    चरन्ति मदनोद्याने नृमिहरमणीजना ।
    त्वद्वैरिवनितालोका विषिनेषु गृहासु च ॥१००॥ 👩 👝
आदिवर्तिक्रियापददीपकालकार ।
    रक्त कादम्बनाथेऽस्मिन् कामिनीना मनी भृशस्त्र
    प्रजाना मित्रलोकाना चित्त च विदुषामपि ॥१०४॥
आदिवर्तिगुणपददीपकालकार ।
    हारेण रायबङ्गस्य कण्ठस्थेन मनो हतम्।
    नारीजनस्य शीताशोर्मयूखोऽपि तिरस्कृत ॥१०२॥
आदिवर्तिद्रव्यपददीपकालकार,।
    चैत्रेण सेवकेनासौ रायबङ्गो विनम्यते ।
    पश्चाद्राजाधिलोकस्य वार्ता सम्यग्निरूप्यते ॥१०३॥
```

and the second of the

आदिवर्तिसंज्ञापददीपकालकार । आरामे रायबङ्गस्य नृत्य कुर्वेन्ति केकिनः। प्रेक्षकाणा जनाना च जनयन्ति मनोमुदम् ॥१०४॥ मध्यवतिजातिपददीपकालकार.। रायबङ्गमनोजात नारीलोको विलोकते। दिदृक्षावशतो गत्वा देवनारीजनोऽपि च ॥१०५॥ मध्यवतिक्रियापददीपकालकार । सत्कीर्त्या रायबङ्गस्य नृत्नोको घवळीकृत । पाताललोकसर्वस्वमुर्ध्वलोकोऽपि भासुरः ॥१०६॥ मध्यवर्तिगुणपददीपकालंकार,। कादम्बनायको हारभूषितो नृपरायराट् । आस्ते मिहासने दिव्ये पुज्यते च नरेश्वरे ॥१०७॥ मध्यवतिद्रव्यपददीपकार्लकार । कादम्बेशेन रायेण डित्थोऽय परिपालित । अत एव निजावासे स्थित्वा दीर्घं प्रमोदते ॥१०८॥ मध्यवितस्त्रापददीपकालकार । कादम्बरायसदनाद्बहिरुद्यानवासिन । वदन्ति मधुरालाप फल चुम्बन्ति ते शुका ॥१०९॥ अन्त्यवर्तिजातिपददीपकालकार । कादम्बरायभूनाथ कुमुमायुधसंनिभम् । दृष्ट्वा मुद स्वकीयोऽपि परकीयोऽपि ढौकते ॥११०॥ अन्त्यवर्तिक्रियापददीपकालकार्.।

कादम्बरायनाथस्य सत्कीर्त्या विमलात्मना।

जायते मानवाना च स्वर्गिणामपि सत्सुखस् ॥ १११ ॥ 🖯 🔻

अन्त्यवर्तिगुणपददीपकालकारः ।

सिहासने महारत्नकीलिते प्रतिभासते । क्रीडत्यारामसदोहे हारालकृतरायराट् ॥ ११२ ॥

अन्त्यवतिद्रव्यपददीपकालकार ।

कादम्बनाथ रायेन्द्र लोकते प्रणमत्यपि । नानादेशगता वार्ता बूते रम्या कपिध्वज ॥ ११३॥

अन्त्यवर्तिसज्ञापददीपकालकार ।

शास्त्र धर्मस्य सवृद्धवै स च पुण्यस्य तिच्छ्रय । सा श्रो रायमहीनाथे सुखस्य खलु जायते ॥ ११४॥

इति दीपकत्वेऽपि पूर्वपूर्वापेक्षया वाक्यमाला प्रयुक्तेति मालादीपकम् ।

श्रिय विपक्षवर्गस्य वर्धयन्ति चलानि वै । ह्रासयन्ति नृसिहस्य मन्त्रा पञ्च सुनिश्चिता ॥ ११५ ॥

क्रियाया परस्परिवरोघाद् विरुद्धार्थदीपकम् । मनोवेगयुता सत्त्वा दिव्यलक्षणभूषिता । दिवि भान्ति पतङ्काश्वा भृवि रायतुरगमा ॥ ११६ ॥

मनोवेगादिधर्मेण उभयेषा समानाना भानुक्रियासबन्धात् विलष्टार्थं-दीपकम् ।

कान्तास्य वरमीक्षते घनकुचद्वन्द्वं स्पृशत्युन्नतं शिलष्यत्यङ्कर्वे मनङ्गतन्त्रविदिय श्रीरायबङ्को दरम् । चुम्बत्यङ्गति भावयत्यमित संस्त्रीणाति समोदते जानीते विनयत्युदेति कुरुते संभाषते भासते ॥ ११७॥

१ उमस्वाना २ गमन।

नानाक्रियाणामेककर्तृकारकेण संबन्धादेकार्थदीपकम् ।
अब्ज कूर्ममनञ्जराजशर्राध कामेभसद्बन्धना—
लान सिंहमपूर्वसारसरसी नाग ग्रिरि वल्लिरिम् ।
शड्खं शीतकर तिलस्य कुमुमं वज्रं प्रवाल झखं
चापं भृज्जतित मयूरमसम दृष्ट्वा सदा मोदते ।। ११८ ।।
श्रीरायबज्ज इति अध्याहार कर्ता । एतदन्त्यिक्रयादीपकं प्राक
प्रदिशतमपि भावचमत्कारसभवात्पुनः प्रदिशतम् । अनया दिशा
विचक्षणैदीपकान्तराण्यभ्यूह्यानि ।

यत्रार्थस्य स्वरूपेण विद्यमानस्य कल्पना । अन्यथा तमलकारमुत्प्रेक्षाख्यं प्रचक्षते ॥ ११९ ॥ नून प्रायो ध्रुव शङ्के मन्ये सत्यमिवादिभि । शब्दै प्रकाव्यते सेयमुत्प्रेक्षा कविपुञ्जवै ॥ १२०॥ वाच्या प्रतीयमानेति सा चोत्प्रेक्षा द्विधा मता। मन्ये शङ्के ध्रुवादीना प्रयोगे प्रथमा मता ॥ १२१ ॥ मन्ये शङ्के ध्रुवादीना शब्दानामप्रयोगत । प्रतीयमानोत्प्रेक्षा तु द्वितीया निबुधैर्मता ॥ १२२ ॥ वाच्योत्प्रेक्षा पुन प्रोक्ता षट्पञ्चाशद्विधा बुधै । प्रतीयमानोत्प्रेक्षाष्ट्रचत्वारिशद्विधा मता ॥ १२३ ॥ तदुदाहृतिरन्यत्र बोद्धव्या बुद्धिशालिभि । मूलभेदौ निरूप्येते द्वाविमौ संग्रहत्वत ।। १२४।। शशघरसुरगङ्गा क्षीरवाराशिमुख्यान् घवलगुणविशिष्टान् केचिदाहु स्वतोऽमून्। तव विशदयशोऽशस्पर्शनादर्जुनास्ते मुकविबिन्तवङ्गध्माप मन्ये सदाहम् ॥ १२५॥

१. क्ष्मकम्

स्वभावेन धवलाना चन्द्रादीना कीर्त्यशस्पर्शनाद् **धावल्य** भन्यथा कल्पिनम् । इय वाच्योरप्रेक्षा ।

तव तेजोग्ण लब्ध् बालभानुरय पुन । पुन पूर्वाद्विमारुह्य वसतीव तपस्यलम् ॥ १२६ ॥

क्रियायोगिना इवशब्देन व्यञ्जितोत्प्रेक्षा इयमपि वाच्योत्प्रेक्षा । प्रतीयमानोत्प्रेक्षायास्तु (? गुरुत्वा) निशयाभावादुदाहरणं पूर्वशास्त्रे न कृतमिति नास्माभिरपि कृतम् ।

प्रस्तुतीकृत्य यत्किचिद्वस्तुतिस्सद्धये पुन । अन्यस्यार्थस्य योग्यो योऽर्थान्तरन्यास एव स ॥१२७॥ कीर्तिप्रतापौ रायेण भुवनत्रयर्वीतनौ । लब्घौ पुण्यवता केन कि कि पुसा न लभ्यते ॥१२८॥

विश्वव्यापिनामार्थान्तरन्यास ।

वक्षोर ज्ञनिवासिनी श्रियमिमा कृत्वा मुखाब्जस्थिता वाग्देवी जयकामिनी विलसिता दोर्दण्डसभस्थिताम् । कादम्बक्षितिपे स्थिते वरयशस्कान्ता गृहान्निर्गता लोके स्त्री सहते विवर्थनगता का वा सपत्नी श्रियम्॥१२९॥

अयमपि विश्वव्यापी ।

श्रीकामिरायबङ्गोऽय कलौ काले सता मुदम् । उत्पादयति शीताशु कलाविष मुदे न किम् ॥१३०॥

विशेषस्थार्थान्तरन्यास ।

कान्तास्यचुम्बने सक्तो रायेन्द्रो याति समदम्। पद्मिन्या पड्कजासक्तो भ्रमर कि न तृष्यति ॥१३१॥

१ सो

क्लिष्टार्थान्तरन्यासः । भ्रमर मधुकरः कामुक इति ध्वनिः । मधुद्रो भ्रमरश्चेति द्वाविमौ कामुकेऽपि च ।

नृसिहोऽप्यभयं दत्ते श्रीरायो जगतां सदा । लोके विचित्रशक्तीना वस्तूनां शक्तिरीदृशी ॥१३२॥

विरुद्धार्थान्तरन्यासः।

नीतियुक्तोऽपि रायस्य विक्रमो वैरिणा मन । सतापयति शत्रुणा पूर्वपाप हि तादृशम् ॥१३३॥

अयुक्तार्थान्तरन्यास ।

तिलकाड्कितरायास्य मोदयत्यङ्गनाजनम् । साड्कचन्द्रसम तोषवर्धन युज्यते ननु ॥१३४॥

युक्तार्थान्तरम्यासः।

रायप्रतापभानुस्तान् सतापयतु वैरिण । कीर्तिचन्द्रो घुनोतीमान् कि कि युक्त सदीषिण ।।१३५।।

युक्तायुक्तार्थान्तरन्यास ।

कीर्तिज्योत्स्नापि तापाय न कि तेजो वनानल । धुनोति चन्द्रपक्षश्चेद्वह्मिपक्षो दहेन्न किम् ॥१३६॥

विपर्ययार्थान्तरन्यास ।

जगत्यर्थान्तरन्यासभेदा अन्येऽपि सन्ति हि । तेषा निदर्शन जेयं यथाशास्त्र विचक्षणे ॥१३७॥ शब्दस्य वा प्रतीतेर्वा सादृश्ये विषये सति । वस्तुनोर्भेदकथन व्यतिरेकस्तयो पुनः ॥१३८॥ जगन्मोहन्रूष्णेण कुसुमास्त्रस्य सनिभः । रायबङ्गस्ततस्तस्य भेदो दृश्यत्वधर्मत् ॥१३९॥

१ नावृश्ये

रायबङ्गवर्तिना दृश्यत्ववर्मेण भेदकथनादुभयगतभेदस्य प्रतीिदिः सिद्धत्वादेकव्यतिरेकालकारः।

यश प्रतापी भवतो जगद्व्याप्तौ कविस्तुतौ । यश शारदचन्द्राभ बालभानुसम पर ॥१४०॥

यश प्रतापोभयभेदसाधकवावल्यरक्तत्ववर्मद्वयस्य पृथक्कथनादुभय-व्यतिरेकालकार ।

उन्नतस्थानवृत्तोऽपि तेजस्व्यपि महानपि । राय त्वत्समता याति न भानू राहुपीडित. ॥१४१॥ ^३साक्षेपव्यतिरेकालकार ।

धरस्रपि महाभाग्यजनिता पूर्णसपदम् । एकदिक्पालनादिन्द्रस्त्वतो राय निकृष्यते ॥१४२॥

सहेतुव्यतिरेकालकार ।

उक्तव्यतिरेकालकारपञ्चक शब्दोपात्तसादृश्यम्। बालातप प्रतापश्च धरतो भेदमीदृशम् । बालातपो भानुवर्ती प्रतापस्त्विय वर्तते । रक्तत्वधर्मेण प्रतीयमानसादृश्ययोर्बालातपप्रतापयोर्भेदकथनात्प्रतीय-मानसादृश्यभेदमात्रव्यतिरेकालकार ।

सकलङ्को निराधार कलाहीनश्च चन्द्रमा । श्रीरायबङ्गभूमीश त्वत्सम कथमुच्यते ॥१४३॥

जगदानन्दजनकत्वजगत्सतापहारित्वादिधर्मेण प्रतीयमानसादृश्ययो-श्चन्द्ररायबङ्गयोर्मध्ये रायबङ्गस्याधिक्योपेतभेदकथनादाधिक्योपेत-भेदलक्षणव्यतिरेकालकार ।

कादम्बरायो मारश्च रूपवन्तौ मनोहरौ । राय सिंहध्वजो मारो मीनकेतुर्विराजते ॥१४४॥

२ आक्षेपालङ्कार ।

शब्दोपात्तसादृश्ययो श्रीराममारयो सदृशध्वजद्वयस्य भेदगमकत्वा-त्सदृशव्यतिरेकाळकारः ।

राय कादम्बनाथोऽय नारीलोलदुगीक्षितः। कुसुमास्त्रधरो भाति रतिदेवीदगर्केतः ॥१४५॥

प्रतीयमानसादृश्ययोर्मारराययोः सदृश्चरतिलोचननारीलोचनानां भेदगमकत्वादपर सदृशव्यतिरेकालकार ।

सुरराजश्रियो रम्यं भोगीन्द्रसुख्**लालितम्** । रायस्य राज्यं क्रमते प्रजापालनेशासुरस् ॥१४६॥

रायराज्य प्रजापालनभासुरत्वेन राज्यजातेस्तुल्यं सुरेन्द्रविभूति-भोगीन्द्रसुखलालितत्वेन भिन्नमिति सजातिव्यतिरेकालंकारः।

प्रकृत कारणं त्यक्त्वा यत्र हेत्वन्तर मतम्। विभाव्यते स्वभावो वा यत्र सा हि विभावना ॥१४७॥ ^रअचन्द्रा चन्द्रिका कीर्ति प्रतापो भानुना विना । बालातपो मुख चन्द्रो क्षीराब्धेस्ते नृसिंह भो ॥१४८॥

चन्द्रादिकारण परित्यज्य कीर्तिचन्द्रिकादे श्रीरायनामकारणान्तर-कल्पनात्कारणान्तरकल्पनाविभावना ।

अकारणमहाबन्ध्रकारणसहद्भवान् । अकारणदयालुक्च जनाना रायभूपते ॥१४९॥

अकारणपदेन हेत् निराकृत्य स्वभावेन बन्धुत्वादिकथनात्स्वभाव-विभावना ।

ء در ا

प्रतिषेधस्य कथनं प्रतीतिर्वा प्रजायते । स यत्राक्षेप इत्युक्तस्त्रिधा कालत्रयाश्रयात् ॥१५०॥

१. भास्करम् २. आचन्द्रा ।

रायो रणाङ्गणेऽरीणा जल प्रविशतां तृणम् । दशता कृतवल्मीकारोहणान्न व्यघाद्वधम् ॥१५१॥

अतीताक्षेपालकार ।

कुतो ललाटे तिलक करोति नृपरायराट् । साङ्क्रीमन्द स्वकीयस्य समिमच्छति किं कृती ॥१५२॥

वर्तमानाक्षेपालकार ।

सापराधो नृपो राय कान्ताडम्बरकोपतः। भीत्वा रतिगृह रम्यं सोत्कण्ठोऽपि न यास्यति ॥१५३॥

अनागताक्षेपालकार ।

कीर्तिचन्द्रातपे शैत्य न सत्यं तव रायराट्। यदि सत्य विपक्षाणा सतापयति कि पून ॥१५४॥

शैत्यविरोधिना संतापकर्मणा केनचित्पुसा शृंत्यधर्मस्य आक्षिप्तत्वाद्ध-र्माक्षेपालकार ।

रायबङ्गस्य कीर्तिर्वा नेति को बुध्यते भिदाम् । दृश्यते शुद्धधावल्यप्रभा जगित नाश्रय ॥१५५॥

घावल्यप्रभालक्षण धर्ममाश्रित्य कीर्तिरूपो धर्म्याक्षिप्त इति धर्म्यक्षिपालंकार ।

राय कल्पान्तक युद्धे दृष्ट्वापि रिपवोऽवशा । भय न यान्ति वल्मीकतृणपानीयसश्चिता ।।१५६॥

भीते कारण वधो वल्मीकाद्याश्रितेर्वेरिभिर्निषद्ध इति कारणाक्षेपा-रुकार ।

रायस्यायल्लके ज्योत्स्नाहिमाम्बुमलयानिल-। कर्प्रसगमेऽप्यस्या शीतभावो न जायते ॥१५७॥

१. रिपदोवदा ।

चन्द्रातपादिवस्तुसंगमे कारणे संनिहितेऽपि शैत्यकार्य न जातमिति कार्याक्षेपालकार ।

रणे गृहीतो रायेण रिपुवर्गो वदत्यलम् । वधाभिलाषो यदि ते हन्तव्यो रणभैरव ॥१५८॥

हन्तव्य इत्यङ्गीकारमुखेनैव काक्वा स्ववधो निषिध्यत इत्यनुज्ञाक्षे-पालकार ।

कलौ काले महादुष्टाँल्लुण्टाकादिकदुर्जनान्। निराकरोति श्रीरायः प्रभुत्वेनैव राजते ॥१५९॥

आदिपदेनैव दुर्जनिविधात् प्रभुत्वाक्षेपालकार ।

स्थितिर्वा ते गतिर्वा ते रमणास्तु ममाकृति । द्रष्टु न शक्यते पश्चात्तदेतत् सुविचार्यताम् ॥१६०॥

इति वदन्त्या नायिकया सादरं वचन प्रयुक्तमिति सामर्थ्यादनादरो निषिद्ध इति अनादराक्षेपालकार ।

पश्य पश्यमि चेदन्यामस्तु तद्दर्शन शुभम् । यावदागमन तावत्तच्चिन्तास्तु मम प्रिय ॥१६१॥

इति वदन्त्या कान्तयाशीर्वचनमुखेन काक्वा कान्तगमनं निषिध्यत इत्याशीर्वचनाक्षेपालकार ।

दास्यामि हार गन्तव्य त्वया तुभ्य नमो नम । अन्यथा वामपादो मे तव बुद्धि वदिष्यति ॥१६२॥

इति श्रुवाणयात्तिरक्तया कान्तया गमनसहायताकरणव्याजेन श्रियप्रयाण निषिद्धमिति साचिव्याक्षेपालकार ।

याहि याहि निजेश त्वं सम यत्नस्तर्थंव भो । सव प्रयाणे पाथेय प्रागेव विहित समा ॥१६३॥ प्रियगमनकार्ये यत्नकरणव्याजेन प्रियया निजेशगमनं निषिद्धिर्मित यत्नाक्षेपालंकार ।

क्षणालिङ्गनविघ्नाय रोमहर्षाय कुप्यता। प्रेम्णा निषिद्ध गमनं तवेश न मया पुन ।।१६४॥ प्रेमाधीनतया कान्तया निजेशगमन निषिद्धमिति परवशाक्षेपालकार । पुनरुज्जीवनोपाय सजीवनमहापदम् । दत्त्वा याहि निजेश त्व कन्दर्पो मा हनिष्यति ॥१६५॥ जीवनोपायदुर्घटत्वनिवेदनव्याजेन निजेशगमन निषिद्धमित्युपाया-क्षेपालकार ।

यामीति वचन नाथ ते मुखान्निर्गत वरम्। याहि वा वस यत्त्वतो मम किंचित् फल न हि ॥१६६॥ अत्यधिकस्नेहया सकोपया सुकान्तया कान्तगमनं निषिद्धमिति रोषाक्षेपालकार ।

स्पृष्ट मया न ताम्बूल न दृष्ट स्वदित न वा । ³सून्य तवास्तु नष्ट वा मार्जारो वात्तु मित्प्रय ॥१६७॥ प्रागनागत्य पुनरागतेन जीवितेशेन सहैवमुक्त्वा कान्तया ताम्बूलस्य सानुक्रोश दोषोद्भावन कृतमित्यनुक्रोशाक्षेपालकार ।

कलौ काले प्रजा धर्म नाचरन्ति न चासते । न्यायमार्गे अहो कष्ट^डमनुशोचित हि रायराट् ॥१६८॥ धर्मपालचुडामणिना रायधरणीशेन कलौ प्रजाना धर्माचारव्यावृत्या-दिकं दृष्ट्वा पश्चात्ताप कृत इत्यनुशयाक्षेपालकारः।

१ मत्वतो २ सकोपयासि कान्तया ३. शृत्यास्त शस्तू ४. मनु-शेषते ।

विपक्षतमसां शत्री सुहृत्यदाप्रकाशके। रायप्रतापमार्तण्डे सति कि मानुना भुवि ।।१६९।। साम्यं दर्शयित्वा मुख्यभानुर्निषिद्ध इति विलष्टाक्षेपालंकारः। किमिय चन्द्रिकाहोस्वित् कीर्तिः कि रायमूभुजः। रात्राविह्न च दृश्यत्वात् कीर्तिरेव न चन्त्रिका ॥१७०॥ सदादुश्यत्वधर्मेण चिन्द्रका निषिध्यते इति संशयाक्षेपालकार । कृत्वापि दान जगतो न तृप्यति हि रायराट्। इष्टं दत्त्वापि भुवने न तृष्यति सुरद्रुम ।।१७१॥

अर्थान्तराक्षेपालकार ।

कादम्बराय कीर्तिस्ते कविराजैनं वर्ण्यते । वाचामगोचरत्वात्ता दृष्ट्वा नन्दन्ति मानसे ॥१७२॥

हेत्वाक्षेपालंकार ।

कादम्बक्षितिपस्य तीर्थममले गौरीशगौरं हृदि श्रीनाथामरनाथ कर्ण नृपते पुष्पायुध क्ष्मापते । भोगीन्द्रार्जुन धर्मराजनृपते भानो सुधाशो गुरो वार्षे मेरुगिरीन्द्र चन्दनतरो भूमौ नभो मा कुरु ॥१७३॥ गर्वेरूपधर्मनिषेघाद् धर्माक्षेपालंकारः। भावचमत्कारसभवात् युनरप्युक्त ।

अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या आक्षेपाणा विचक्षणी: । मया शास्त्रानुसारेण दिरमात्रं संप्रदक्षितम् ॥१७४॥ ेमनोबद् वक्तुरिष्टस्योत्कर्षं वक्तुं निरूप्यते । यत्रासंभवि सा सद्भिरुव्यतेऽतिश्वायाभिश्वा ॥१७५॥

१ मनो वक्तुमिष्ट ।

तव कीर्तिमहालता जगत्सुरभूजाग्रगता स्तुतादिकै । अवलम्बपद विलोकते यवनस्तुत्यनृसिहभूपते ॥१७६॥ कीर्तेरुत्कर्षकथनार्थमसंभविलोकाग्रगमन लोकमतिकम्य गमनेच्छया विलोकन च कथितमित्यतिकयोक्ति ।

किमास्य शारद चन्द्रबिम्बं कि हसन तव। कि कि ज्योत्स्नेति रायस्य सदेहो जायते नृणाम् ॥१५७॥

आस्यहमनयोरुक्वर्पकथनाय वदनचन्द्रयोर्हसनचन्द्रिकयोर्भेत् शक्य-त्वेऽपि सशयपूर्वको विवेचनाभावो सभवी कथित इति सशयातिश-योक्ति ।

रणभेरीरव श्रुत्वा रायस्य जयशिसनम् । जय निश्चित्य दिक्कन्या गायन्ति जयकामिनीम् ।।१७८॥

निश्चयानिशयोक्ति ।

महाकवीना विस्तीर्ण हृदय जगदद्भुतम् । लोकातिर्वातसर्कीर्तिविक्रमादरता गतम् ॥१७९॥

अद्भुतातिशयोक्तिर्विरोधातिशयोक्तिर्वा । आकारेणेड्गितेनापि सूक्ष्मत्वाल्लक्ष्यते यदा ।

तदार्थो यत्र संप्रोक्त सूक्ष्म इत्याख्यया बुधै ॥१८०॥

सुरतसदननार्या रायबङ्गोऽनुयुक्त

क्व गत इति तदामी भीतिमान् पृष्ठनोऽगात्।

निजपतिहृदय साकारमेदेन बुद्ध्वा वस वस वस तमैवेति वाच ब्रवीति ॥१८१॥

प्रियया प्रियेण कृतोः नायिकान्तरसगमः प्रियस्य पृष्ठगमनाकारेण सभयेन सूक्ष्म ज्ञात इति सुक्ष्मालकार ।

१ °रीत्या°

यत्र प्ररूपितं बस्तु स्वसमानस्य बस्तुन । विद्रषाति प्रतीति सा समासोक्तिः सता मता ॥१८२॥ भो भो कल्पतरो त्वमत्र भुवने पुष्णासि सर्वान् जना-नाकल्प तव कीर्तिवस्तु विदुषा स्तुत्य पर तिष्ठतु । काकोलुकपरेण निम्बत्रहणानेनालमन्ये च ये वृक्षा सन्ति बहुत्वधर्मसहितास्ते सन्तु मा सन्तु वा ॥१८३॥ अत्र कथित कल्पनरः स्वमदृशं रायबङ्ग ज्ञापयति, निम्बतरः स्वसमान नीतिशून्यनृप, परे च तरव स्वसदृशभृपबाहुल्य सूचयन्ति तत्तद्विशेषणमुक्तानुक्तयो समिति समानविशेषणभिन्नविशेष्य-समासोक्ति ।

सतापहारी चन्द्रोऽय कलामृतविराजितः। अकलङ्क सदोद्भामी मया पुण्येन लभ्यते ॥१८४॥ अत्र कथितश्चन्द्र स्वसम रायबद्ग गमयति, सतापहरण कलामृत-विराजन चन्द्रे राये च ममम्, अकलङ्कर्त्व सदाभासन रायनृपे न चन्द्र इति भिन्नाभिन्नविशेषणसमासोक्ति ।

सनिमेष सुराधीशो निष्कलङ्क, सुधाकर । वदन्कल्पतरुर्लब्ध केनचिद्बहुपुण्यत ॥१८५॥

अत्र रायनृपसमानानामिन्द्रादीना निर्निमेष्रत्वादिधर्मं निराकृत्य सनि-मेषत्वाद्यपूर्वधर्म निरूप्य रायब्रङ्गप्रतीतिसमर्थनादपूर्वसमासीनित । अस्यालकारस्य अन्यापदेश इति नामान्तरं वृक्तव्यम् ।

अर्थस्य गोपनं वाचा नेष्टमा वा प्रकासनम् । लेशतो लव इत्युक्त सद्भिक्तिन्दास्तुति. परै, ॥१८६॥ पूर्वादि गतबालमामुमधुमा तेमस्त्रनं मेरिकार्त 😁 🐾 पञ्चास्यासनयातवड्गनृपती कोप् प्रयाते सुनि 📗

शैलाग्रे स्थितवानहं तव गुणं तेषोऽभिधानं तपो लब्धु वे विद्यामि चास्वचसा प्रासादयत्तं नृपम् ॥१८७॥

वचोगोपनलेकालंकार । निन्दास्तुतिर्वा।

सेवार्थमागतमहाघरणीश्वराणा-

मालोकनेन करणास्मिलभाजनेन ।

सिंहासने स्थितवता नृपकुञ्जरेण

चेत प्रसत्तिरमला प्रकटोकृताभूत् ॥१८८॥

चेष्टाप्रकाशनलेशालकार ।

उक्ताना यत्र वाच्यामा योगो वाच्यान्तरे. सह।

क्रमेण कथित सोऽत्र क्रमालकार उच्यते ॥१८९॥

रूपं वचोऽघररस स्तनकुम्भयुग्म

नि स्वासगन्धविषयं तरुणीतनुस्थम् ।

आलोकनश्चवणपानसमागमोह-

घ्राणिकयाभिरनुभूय सुखी नृपोऽभूत् ॥१९०॥

कमालकार ।

भ्रूलोचनकटाक्षान् वै रायस्यालोक्य कामिनी । चापभृङ्गशरान्मत्वा जायते भयविह्वला ॥१९९॥

अयमपि क्रम ।

बुद्धेर्महत्त्वं मूतेर्वा तन्यते यत्र कोविदे ।

उदात्तं तमलंकारं वदन्ति कविष्ड्गवा[.] ॥१९२॥

काले कली स्वहितमङ्गलचारुबुद्धधा

पाति प्रजाः करुणया न विमेति शत्रोः।

शीताशुभानुसमनीतिपराक्रमाभ्या

जेजीयतेऽरिनृपतीभघटामृगेशः ॥१९३॥

१. प्रच्छन्नवांस्तां कृदं ।

बुद्धिमहत्त्वोदात्तालकारः।

आस्थानमण्डपगते सुरशैछतुड्गे

सिंहासने मदनरूपन्सिहबङ्ग ।

आस्ते सता फबिएतिवंरसावंभीमो

गीर्वाणराज इति वाखिलमन्यमान ।।१९४॥

ऐश्वर्यमहत्त्वोदात्तालकारः।

सत्यरूपमपह् नुत्य यत्रान्यार्थो निरूप्यते ।

अपह् नवमलकारं तमाहुः काव्यकोविदाः ॥१९५॥

अय श्रीरायबङ्गो न क्षीरवाराशिरेव वै।

अन्यया वरमाम्भीयंगुणशाली कथं भवेत् ॥१९६॥

रायबङ्गत्बलक्षण स्वरूपमपह्नुत्य क्षीराम्बुधित्वस्य पररूपस्य

निरूपणात् स्वरूपापह् नवालकार.।

अय श्रीरायबङ्गो न समुद्रनवनीतक ।

कादम्बक्षीरवार्राशेष्ट्यत्तिर्घटते कथम् ॥१९७॥

अयमपि पूर्व एव ।

अयं श्रीरायबङ्गो न सुरमूजोऽन्यथा कथम् ।

समस्तजनसंकल्पदायको जाघटीत्ययम् ॥१९८॥

अयमपि तथैव।

युद्धरङ्गत्रिनेत्रोऽय रायबङ्गमहीपति ।

कल्पान्तसमवर्खेव किलान्यत्र दयानिधिः ॥१९९॥

दयानिधित्वं परेष्वम्युपगम्य स्वेषु रिपुवर्गेण तस्य प्रलयान्तकत्व-

दर्शनादिषयापह नवालकारः।

उपमालंकृतौ पूर्वमुपमापह् नवः स्मृतः ।

अन्यापह नुतिभेदानां विस्तरो लक्ष्यतां बुधैः ॥२००॥

१ कादम्बक्षीरवादाको उत्पत्ति ।

यत्र प्रियतरा वाणी प्रेमाधिक्यप्रकाशिनी । निरूप्यतेऽसौ विद्वद्भि प्रेयोऽलकार उच्यते ॥२०१॥ तरुणि चरणघातो मल्लिकापुष्पसङ्ग-स्तव घनकुचघात कौमुदीस्पर्शकल्पः। सरसमधुरकाञ्ची दामबन्धः प्रबन्धो

वदति सूरतकेल्या रायबङ्गक्षितीन्द्र ॥२०२॥

प्रेयोऽलकार ।

उक्तार्थाना विरुद्धत्व यत्र बाक्ये परस्परम् । शब्दार्थविहित नास्ति तत्त्वत स विरोधकः ॥२०३॥ कलाघरो न शीताशुस्तेजस्व्यपि न मास्कर । अभीष्टदो न मन्दारो रायबङ्गो गुणाम्बुधि ॥२०४॥

शब्दकृतविरोध ।

उत्तुड्गोऽपि न मेरुनं तापहृच्चन्दनद्रुम । श्रीमानपि न गोविन्द कादम्बाम्बुविचन्द्रमा ॥२०५॥ अयमपि शब्दकृत एव ।

दयालुना पुण्यजनेन चापि देवेन सुज्ञातगुणेन तेन । श्रीरायबङ्गप्रभुणा विपक्षा जिता सुलोका परिपालिताइच

॥२०६॥

अयमपि तथैव।

श्रीरायक्षितिनाथ येन समये प्रस्थानभेरी महा-कोणेन प्रहता जना रिपुहरे भीत्वाध्वनन्त्यद्भृतम् । लोकेषु ध्वनिमत्सु तेषु धरणीभृद्भित्तयो दिग्गज-बातस्य श्रुतयो विमानतत्तयो भिन्ना वितीर्णा भृन्नम् ॥२०७॥ अयमर्थंकृतविरोधालकार ।

शृड्गारादिरसाना तु नवाना यत्र कथ्यते । रूपोत्कर्षं पृथक्सोऽप्यलकारो रसवान् भवेत् ॥२०८॥

तरुष्या देहलावण्ये स्नात्वा स्नात्वा प्रमोदते । अघरामलपीयूष पीत्या पीत्वामरायते ॥२०९॥ शृङ्गारास्यरसवदलंकारः। रणसद्मिन शत्रूणा वर्गं दत्त्वा बलि घराम्। सागरान्तां विजित्यायं रायशूरो विसजते ॥२१०॥ युद्धवीररसास्यरसबदलकारः। कृत्वा तृप्त जगत्सर्व सुराग विपिनद्रुमम्। कृत्वा दानेन महता पात्र नास्तीति मन्यते ॥२११॥ रायबङ्ग इति कर्तुरध्याहार । दानवीररसाख्यरसवृदलंकारः। दृष्ट्वा शान्तिजिनं नत्वा स्तुत्वा स्मृत्वा समर्च्यं च । आनन्दक्षीरवारीशौ रायबङ्गो निमञ्जति ॥२१२॥ धर्मेबीररसाख्यरसवदलकार । आयल्लकानलो दग्ध्वा तन्बङ्गी पोडयत्यहो । इति दूतीवच श्रुत्वा करुणाब्धौ निमज्जित ॥२१३॥ राय इति कर्ता। करुणाख्यरसवदलकार। मक्षिकाजालपूयाद्रेवणकोटियुतान् रिपून् । भिक्षार्थमागतान् दृष्ट्वा जनो वमति राय ते ॥२१४॥ बीभत्साख्यरसवदलकारः। पश्चाद्गतेशिबम्बं सालोक्य चुम्बति दर्पणे। मत्वा निजेशं श्रीरायं दृष्ट्वा हसति कौतुकात् ॥२१५॥ हास्याख्यरसवद्रलकार । रायारामस्थितान् वृक्षान् स्वनन्दनगतान् बहून्। दृष्ट्वावचिनुते पुष्पाण्यमरेन्द्रो विलासतु ॥२१६॥

अद्भुताख्यरसवदलंकारः । रायस्य दोवंलं स्मृत्का रिपुवर्गो गुहास्थितः । भीतो गच्छामि कुत्रेति भयज्वरगतो मृतः ॥२१७॥ भयानकारुयरसवदलंकारः।

कादम्बरायसूपस्य क्रोधारनी विक्रभार्चिष । दरधवेरीन्धने लोकं व्याप्ते शुष्यन्ति वार्षयः ॥२१८॥

रोद्राख्यरसवदलंकारः।

देवसेवनकालेऽस्य रायबङ्गस्य चेतसि । शीते शान्तरसे व्याप्ते शीतिभूतं जगत्त्रयम् ॥२१९॥

शान्तरसाख्यरसवदलकार ।

रसवस्व गिरा लोके रसैनंविभिरुच्यते ।
रसैरष्टिभे रित्येके शान्तवर्ज्येवंदन्त्यलम् ॥२२०॥
उत्कर्षो यत्र गर्वस्य कथ्यते मानशालिनाम् ।
तमलकारमूर्जेस्विनामान मन्यते बुध ॥२२१॥
पीत वारिधिसप्तक जगदिदं हस्तेन सचारित
भोगीन्द्रस्य किरीटवर्तिमणय शोणींकृता पर्वता ।
सचूर्णा विहिता मयेति कदने यो वित्त गर्वं निजं
त जित्वा नृपकुञ्जरो विजयते कादम्बवशोत्तम ॥२२२॥

कर्जस्व्यलकार ।

यत्राप्रस्तुतवस्तूना वर्णना क्रियते जनै ।
निविष्णमानसंस्तच्चाप्रस्तुताशंसनं विदु ।।२२३।।
हरिततृण भक्षिणोऽमी हरिणा हर्षेवंसन्ति पीतजलाः ।
इति विक्त रायवड्गक्षितिपतिशत्रुवजो वने सोऽयम् ।।२२४।।
रायनृपतिना तिरस्कृतत्वान्निविष्णमानसेन शत्रुवर्गेण हरिणानामप्रस्तुताना प्रशंसा कृता यस्मात्तस्मादप्रस्तुतप्रशसालंकार ।

१ रित्येते । २ मिक्षणो मि हरिणा हर्षे वसन्ति सीतजकाः । ३ वनसोयम् ।

येन केनचित् कारणेन निर्विष्णचित्तः किवत् पुमानस्य नृपस्य विभूति घृत्वा वर्णयति तस्मादियमपि अप्रस्तुतप्रशसा ।

यत्र वैकल्यकथनं गुणादीना विधीयते ।

विशेषदर्शनार्थं सा विशेषोक्तिनिरूप्यते ॥२२६॥

न शीतोऽपि यशोराशिर्जगत्ताप हरत्यसौ ।

नोष्णोऽपि विक्रम शत्रून् रायस्य दहित ध्रुवम् ॥२२७॥ शैत्यगुणवैकल्येऽपि जगत्तापहरणिवशेषः । उष्णतागुणिवकलत्वेऽपि वैरिदहनविशेषो यतस्ततो गुणवैकल्यविशेषोक्तिः ।

न कोकिला न वीणा वा न कीरा न च किन्नरी । कान्ता तथापि रायस्य चेतो हरति गानत ॥२२८॥

कान्ता तथाप रायस्य चता हरात गानत ।। १२८।। कोकिलादिजातिर्वंकल्येऽपि कान्ता स्वरेण रायचेतोहारिणी यतस्ततो। जातिर्वंकल्यविभेषोक्ति ।

न कुप्यति न बध्नाति काञ्च्या कर्णोत्पलेन सा । न ताडयति रायेन्द्र भय नयति कामिनी ॥२२९॥ कोपनादिकियावैकल्येऽपि भयप्रापणमिति क्रियाकैकल्यविशेष-कथनम् ।

सरसमुरतयुद्धे विक्रमो नास्ति यस्या.
परमनिशितशस्त्र नास्ति खेटादिकं च ।
मदनतुमुलयुद्धाधीशकादम्बनाथं
जयित सरसविद्या सा सती चित्रमेतत् ॥२३०॥
शस्त्रखेटादिद्रव्यवैकल्येऽपि जयित विशेषकथनमिति द्रव्यवैकल्यविशेषोक्ति.।

न सन्मित्र न सत्संगो न सम्यग्धर्मदेशना । तथापि पुण्यवान् रायो वसत्यानन्दसागरे ॥२३१॥ सन्मित्रादिसुखकारणवैकल्येऽपि पुण्यवानिति हेतुर्गाभतिवशेषणाढेतु— विशेषोक्ति ।

अन्येऽपि मेदा सन्त्येव विशेषोक्तेर्विदांवरै ।
अभ्यूह्या शास्त्रमार्गेण विस्तरो न मयोच्यते ॥२३२॥
यत्र किचित्समीकर्तु युज्यते केनचित् क्रिया ।
एककाला समासो हि तुल्ययोगाभिघो भवेत् ॥२३३॥
स्तवन निन्दन चापि समाश्रित्य द्विमेदभाक् ।
अलकारस्तुल्ययोग कथ्यते विदुषां वरै ॥२३४॥
भरतस्सगरस्चक्री श्रेणिको बङ्गभूपति ।
श्रोतृमुख्यपद प्राप्ता भवन्ति भुवनत्रये ॥२३५॥

स्तुतिपरतुल्ययोगितालकार । चिन्तामणि कामधेनू रायबङ्ग. सुरद्वमः । परोपकारे निरता इति रूढिजंगत्त्रये ॥२३६॥

अयमपि पूर्व एव।

रायबड्गक्षितीशस्य शत्रुजातिश्रय क्षणम् । सुरचापश्रियो विद्युन्मालालक्षा न चासते ॥२३७॥

निन्दापरतुल्ययोगितालकार ।

यत्र प्ररूप्यमाणेन वस्तुना तत्परत्वतः । इष्टार्थो गम्यते तद्धिपर्यायोक्त सतां मतम् ॥२३८॥ अस्मद्वैरिपुर त्वया बलपते श्रीमद्विषयं मृशं कादम्बाम्बुधिचन्दिरे निगदतीत्येवं बलाधीश्वरः ।

१. कादम्बाम्बुनि चन्दिरे

नानाव जभुजङ् गकाञ्चनशिवामन्दारराजामरो--स्त्रीबिम्बार्कमयं ह्यदान्मदनकान्तावासमय्यद्भुतम् ॥२३९॥

पर्यायोक्तालंकारः।

गुणाना कर्मणाः यत्र सहभाव प्ररूप्यते । सहोक्तिनामक प्राहुस्तमलकारमुत्तमाः ॥२४०॥ रायस्य कीर्त्या धवलः शत्रुकान्ताजनः सह । विक्रमेणारुणं सार्धं तत्कान्ताजनलोचनम् ॥२४१॥

गुणसहभावकथनसहोक्ति.।

श्रीरायक्षितिनाथ विक्रमगुणे नामा सदा वर्षते वीरश्रीशरदभ्रकीर्तिवनिता त्यागेन साकं तव । लक्ष्मी पुण्यपदेन साकममलज्ञानेन वाणी समं कोशेनाहवदक्षदण्डनिकर संग्रामरङ्गोद्धर ॥२४२॥

कियासहभावकथनसहोक्ति । अथवा

कार्यकारणयोर्यत्र वक्तु युगपदुद्भवः । कार्योत्पादनसामर्थ्यं ता सहोक्तिं प्रचक्षते ॥२४३॥ पुण्येन सार्घमाधत्ते धर्मं यानेन दिग्जयम् । त्यागेन कीर्तिं शौर्येण वीरलक्ष्मी च रायराट् ॥२४४॥

कार्यकारणसहजन्मकथनसहोक्ति ।

यत्राघत्ते पुनर्दस्वा किंचित्किंवित् समं न वा । तामाहुर्निपुणा लोके परिवृत्तिमलंकियाम् ॥२४५॥ सुरलोके पुरी दस्वा रिपुभ्यः स्त्रीविराजिताम् । नरलोके पुरी हृत्वा तादृशी भाति रायराट् ॥२४६॥ सदृशार्थपरिवृत्तिः ।

१ विक्रमेणारुणं सार्वः जनलोचनम् २. रिहम्य ।

ज्ञान स्वीकुरु बङ्गराज विनयं दत्त्वा मुरुम्यः सदा
पुष्य स्वीकुरु देयवस्तुनिकर दत्त्वा गुरुभ्यः सदा।
वैरिभ्य सुरलोकसौस्थपदवी दत्त्वा तदीय महा—
देश स्वीकुरु युद्धरङ्गरमणीप्राणेश भूमीश भोः ॥२४७॥

विसद्शार्थपरिवृत्ति ।

कार्यमारभमाणेन दैवात्तत्सावनागमः ।
लम्यते यत्र तत्प्राहुरलकारं समाहितम् ॥२४८॥
कोप निवारयितुमिष्टिनिजाङ् गनाया
प्रारब्धवान् नृपतिकुञ्जरबङ्गनाथ ।
तावत् सुधाशुरुदयाद्रिमुपैति पूर्णो
रोरौति कोकिलगणो भगणश्चकास्ति ॥२४९॥
एकवाक्यमनेकार्थं यत्र श्लिष्ट तदुच्यते ।
अभिन्नपदमृहिष्ट श्लिष्ट भिन्नपद द्विष्या ॥२५०॥
'देवोऽयमम्बरोद्भासो लोकाह्माद कविस्तुत ।
मरुत्सहायो राजाग्रे भासते भुवनोत्तम ॥२५१॥

अभिन्नपदिश्लिष्टम् । सदैव बलसपन्नो न दीनो जडसग्रह । कविरम्यो रायबङ्गो राजते मन्दरागत ॥२५२॥

भिन्नपद्दिलष्टम् ।

व्यतिरेकाद्यलकारे क्लेषा प्राग् दिशताः परे । अन्ये केचन दृश्यन्ते क्लेषास्तत्कथनं यथा ॥२५३॥ आह्लादयन्ति राय च सानुरागाः प्रजा प्रजाः । ³साकृत रक्षिता वृद्धा करमादंवलालिता ॥२५४॥

१ देवोऽयमम्बरोद्भासि । लोकाह्मादी कविस्तुतः २, राष्ट ३ आकृत ।

प्रजाः जनाः प्रजाः पुत्राः आह्लादयन्तीति क्रियंका अभिन्नश्लेषः । रायबङ्गे न दुश्यन्ते दिल्ड्यन्ते च पयोधराः। उत्तुङ्गा अम्बराधारा मुक्ताफलविभूषिताः ॥२५५॥

अविरुद्धिक्रयाश्लेष ।

वियोगं प्राप्य रायेन्द्रो मोदते हृदये परम् । नारीजनस्तु क्लिश्नाति पयोधरसहायकः ॥२५६॥

विरुद्धिक्रयाश्लेष ।

श्रीरायराज्ये काठिन्यं तरुणीस्तनमण्डले । अपवादो निरोष्ठचेषु काव्येषु न परत्र च ॥२५७॥

सनियमञ्लेष. ।

मन्दानिला लुण्टयन्ति दिव्योद्यानेषु सौरभम् । अथवा चञ्चरीकाश्च चोरयन्ति हि लोलुपा ॥२५८॥

नियमनिषेधश्लेष ।

रायबङ्ग समुद्रश्च भूभृदास्पदगौरव । गम्भीरो भूरिरत्नाढ्यो लावण्याढ्यो विराजते ॥२५९॥

अविरुद्धश्लेष ।

पयोधरविलोलोऽय नृसिहश्चातकायते । सन्मानसगतो बङ्गो राजहंसायते सदा ॥२६०॥

उपमाइलेष ।

अर्थयोर्यत्र समयोरन्वयः क्रिययाजनि । तन्निदर्शनमित्युक्त सदसल्लक्ष्मगोचरम् ॥२६१॥ स्जनस्रक्जोऽयं रायबङ्गक्षितीशो वितरित फलिमध्टं सर्वलोकाय लोके । गगनतलनिवासी कौमुदीकामिनीशो विलसदम्तदीप्ति. किं न लोकाय धत्ते।।२६२॥ प्रश्नस्तिनिदर्शनालंकारः । अन्याय इति शब्दं च न वादयति बङ्गराट् । अपशब्द स्वशिष्यौषं न वादयति शाब्दिक ॥२६३॥

अप्रशस्तनिदर्शनालंकार ।

निन्दाव्याजेन यत्रार्थं स्तौति कंचिच्च सा मता। व्याजस्तुतिर्गुणा एव दोषा इव चकासते।।२६४॥ वक्षोरङ्गे महाश्रीवरमुखकमले शारदा वीरलक्ष्मी— दोंदंण्डे रायबङ्गक्षितिप तव महाशासनाद्वतंतेऽसौ। आज्ञामुल्लड्घ्य लोके तव विश्वदयशस्कामिनी बम्भ्रमीति राज्येसेय तवाज्ञासुकविजननुतातत्कथ जाघटीति॥२६५॥

व्याजस्तुत्यलंकारः।

देवताघ्रिपसस्तुत्या कीर्ति सशोभते कथम् । सागरान्ता घरा कान्ता कथं जीवति राय ते ॥२६६॥

विलष्टव्याजस्तुति ।

व्याजस्तुतिविशेषाणामपर्यन्त प्रविस्तर । बुद्धिशालिभिरभ्युह्यस्तस्मान्नास्माभिरुच्यते ॥२६७॥ •ेइष्टाना यत्र वस्तूनामाशसनिमद मतम् (? मिदंच यत्) । तामाशिषमलकार वदन्ति कविकुञ्जरा ॥२६८॥ सुरेन्द्रपूज्य परिपूर्णसौक्ष्य.

सुज्ञानसाम्राज्यमहापदस्य । जिनेन्द्रचन्द्रो वरदानरुद्र श्रीबङ्गराजस्य मुदेऽस्तु देव ॥२६९॥ आशीरलंकार ।

१. अष्टाना

नरेन्द्रकन्या परिपूर्णरूपा श्रृङ्गारदुग्धाम्बुधिकौमुदी सा । तुङ्गस्तनी मङ्गलहारभूषा श्रीबङ्गराजस्य मुदेऽस्तु कान्ता ॥२७०॥

इयमप्याशी ।

यत्रानेकपदार्थानामत्युत्कृष्टेतरात्मनाम् । एकत्र कथनं जातं स समुच्चय उच्यते ॥२७१॥ ेश्रीशान्तिनाथदेवोऽयं स्याद्वादोऽमोघला**ञ्छनो** धर्मश्रीरायबङ्गोऽत्र लोके रत्नानि त्रीणि वै। कादम्बवार्धिचन्द्रो लक्ष्मी कीर्त्यं कुना गिरां देवी जयकामिनी च पूज्या चत्वारि हि दिव्यवस्तुनि ॥२७२॥

अत्युत्कृष्टसमुच्चयालंकारः।

रायबङ्गक्षितीशस्य सन्ति शत्रुपुरेष्वमी। जम्बुका घुकमल्लुकाः तिन्द्रका युगपत्रका. ॥२७३॥

अत्यपकृष्टसमुच्चय ।

यत्र कोऽपि जनो विक्त प्रीतियुक्तमिवाप्रियम्। अलकृति ता वक्रोक्ति प्राहुः काव्यविद्यारदाः ॥२७४॥ श्रीबड्गेश्वर साघु साघु भवतः शृङ्गारशोभा परा मुक्ताजालमलंकृतं परिलसद्वजंच संभूषितम्। श्रीचन्द्राभरणं महोदयकरं सर्वे त्वया संवृतं वस्त्रेणेति निजालयागतपति सा³ वक्ति कान्ता गिरा ॥२७५॥ वक्रोक्त्यलंकार ।

१. श्रीशान्तिनाच देवः स्याद्वादामोघछाञ्छनो वर्मधो रायवङ्गभूपो रत्नानि श्रेणि लोकेऽत्र (?)। २. कोपाध्वजी ३. मार्गिका।

प्रसिद्धसाधनाद्यत्र कालितितयगोचरम् ।
साध्य निश्चोयते प्राज्ञैरनुमान तदुच्यते ॥२७६॥
मानसोल्लासन दृष्टि शीला साधवगम्य सा (?) ।
कान्ता श्रीरायबङ्गस्य शृङ्गाराच्यो निमज्जिति ॥२७७॥
वर्तमानसाध्यगोचरानुमानालकार ।
श्रीरायभूपिदव्याङ्गे मुक्ताजालं विलोक्य सा ।
कान्ता कुप्यति बघ्नाति काञ्चीदाम्ना निजेश्वरम् ॥२७८॥
अतीतसाध्यगोचरानुमानालकार
कादम्बवाधिचन्द्रस्य वाग्विलासादनागतम् ।
फल निश्चत्य सा कान्ता निजेशेऽगात् परा मुदम् ॥२७९॥
भाविसाध्यगोचरानुमानालकार ।

यत्रासभाव्यसबन्धो वस्तुनोऽन्येन केनचित् । अनौचित्येन सप्रोक्तो विषमं त प्रचक्षते ॥२८०॥ कादम्बनाथ करुणारसदुग्धवाधि क्वायं त्वदीयहृदये सकलप्रजासु । रुद्रावतार घर धीर रिपुत्रजेषु

व्हावतार वर वार रार्पुज्जपु क्वाय चकास्ति च रसो वररौद्रनामा ॥२८१॥ उत्कृष्टतान्तर यत्र प्रकृतस्योपलक्षणम् । कथ्यतेऽवसर सोऽयमलकारो विबृध्यताम् ॥२८२॥ येन जिष्णुरिप ध्वस्य शत्रुभीमोऽपि सङ्गरे । तस्य श्रीरायबङ्गस्य दोर्दण्डेऽभूज्जयाङ्गना ॥२८३॥

अवसरालकार'।

यत्र साम्य प्रतीयेत वस्तुन प्रतिवस्तुना । इवादीनामप्रयोगे प्रतिवस्तूपमा हि सा ॥२८४॥

१ शृङ्गारा निमज्जति

कादम्बवंशे विस्तीर्णे स एको रावभूपतिः ।
अववी सकलरत्नानि कौस्तुमाक्यां भवन्तु किम् ॥२८५॥
प्रतिवस्तूपमा । अस्या उपमायामन्तर्भाव इति केचित् ।
यत्सारं निश्चित् यत्र तस्मात्सार ततोऽपि तत् ।
सार निश्चीयते व्याप्त्या सा साराळकृतिर्मता ॥२८६॥
कादम्बाव्यो सुसारो वरगुणनिळयो रायबङ्गामृताशु—
स्तिस्मिन् सारा विवेकामळतरिवळसत्कौमुदी लोकपूच्या ।
तस्या सतापहृत्त्व सुकविजननुत सारमिस्मिन् सुसार
सत्सौख्यापादकत्ववरिव्यदयशोदायकत्व हि तिस्मिन्॥२८७॥
साराळकारः ।

अन्यस्य वस्तुनोऽन्यस्मिन् साम्याद्वस्तुविनिश्चयः ।
स्वकारणवशाञ्जातो यत्र स भ्रान्तिमान् भवेत् ॥२८८॥
संध्यारागं वनाग्नि गिरितटगतधातुत्रज बालभानु
कूपाराग्नि नभोऽन्तर्गतिदिवि जन्धोरक्तनीरेजवण्डम् ।
दृष्ट्वा च बेभीयतेऽसौ सकलरिपुगर्णस्त्वत्प्रतापः सुतापो
मत्वेति श्रीविलासास्पदिवजयरमानर्तकीनृत्यरङ्गे ॥२८९॥
भ्रान्तिमदलकार । मोहोपमेति केचित् ।
एतद्वेदिमदं वेति चलद्बुद्धिस्तु सशय ।
हेतुना निश्चयो यत्र निश्चयान्तोऽपि सत्कृतः ॥२९०॥
शत्रुक्षयज्ञापकघूमकेतु कि वैरिचन्द्रस्य विधृतुद किम् ।
त्वद्वस्तखड्गं कवयो विलोक्य सशेरते वीर नृसिहभूप ॥६९१॥

संशयालंकार ।

कि कि कराब्जनिपतन्मघुपावली भो वीरश्रिय कविनुतावररोमराजि'।

१ दृष्ट्या "मीयते २. स्वप्रतापी सुवापी ।

त्वद्धस्तत्तत्त्र् मनलोक्य कवीश्वराणा बृद्धिः स्फुरत्यमलबोधपराक्रमेश ॥२९२॥

अयमपि संशयः।

विन्तामणि कि न जडत्वमस्य कि वा सुरागो नहि पुष्पजालम् । विवेकवाक्प्रौढियुतेन तेन त्यागेन कादम्बनृष प्रबुद्ध ॥२९३॥

निश्चयान्तसशयालकार । सशय संशयोपमा, निश्चयान्तो

निर्णयोपमेति केचित्।

पूर्वपूर्वो विशिष्टोऽथों रच्यते तद्विशेषणम् ।
उत्तरोत्तरतिष्ठष्टं यत्र सैकावली मता ॥२९४॥
श्रीराय क्षितिपालको वरमहालक्ष्मीपति सा रमा
वीरश्रीसहचारिणीजयवध् कीर्त्यं ङ्गना भूषिता ।
सा कीर्तिवंरशारदासहचरी सा शारदामञ्जूलश्रीतृण्डाब्जनिवासिनीनृतमुख सपूर्णसीमोपमम् ॥२९५॥

एकावल्यलकार ।

अप्रयुज्यविशेष्य तद्विशेषणपदानि वै ।
साकूतानि प्रयुज्यन्ते यस्मिन् परिकर स हि ॥२९६॥
कुवलयकरसार श्रीचकोरीप्रमोद
नववररसपीयूषाश्रय सत्कलेशम् ।
कविदिविजसहाय सर्वलोकप्रिय क
वदित निजसमान रायबङ्गप्रवीण ॥२९७॥

परिकरालकार ।

वस्तुसाधारण यत्र किचिदेकत्र रूप्यते । निषिध्यते तदन्यत्र परिसख्या हि सा मता ॥२९८॥ कादम्बनायसाम्बाक्ये काठित्यं करपोडनम् । कान्तापयोषरहान्द्रे तत्केल्यामेव ताडनम् ॥२९९॥

परिसंख्यालंकार ।

याचनं चुम्बनादाने बन्धनं दुष्टनायके ।
वियोग पञ्जरे भीतिः कुद्धकान्तावलोकनात् ॥३००॥
इयमपि परिसल्या । सनियमश्लेष इति केचित् ।
प्रश्नोत्तरद्धयं यत्र व्यक्त गूढ च वोभयम् ।
उच्येते तमलकारमाहः प्रश्नोत्तराह्वयम् ॥३०१॥
प्रजाना पालन कस्मान्तिवृत्तिः पीडनस्य च ।
रायबङ्गमहीपालाह्याम्बोनिधिचन्दिरात् ॥३०२॥
व्यक्तप्रश्नोत्तरालकार ।

पयोनिधिसमानस्य रायबङ्गमहीपते ।
क्रमाब्जभाक्षरस्याप्यमेयस्य श्री क्व वर्तते ॥३०३॥
व्यक्तप्रदनगूढोत्तरालकार । अस्मिन् क्लोके पादचतुष्ट्रयस्य प्रथमाक्षरचतुष्ट्रये गृहीते पराक्रमे इति भवति तदेव गूढोत्तरम् ।
तव सबन्धि निष्काम तव सबोधर्न कथम् ।
कीदृशस्त्व पुन कीदृग्मानवेश प्रपूर्जित ॥३०४॥
व्यक्तगूढोत्तरप्रक्नोत्तरालकारः ।

अलकृतीनामुक्तानामुपमादिभिदात्मनाम् ।
मध्ये द्वयोस्त्रयाद्रीना सगो यत्र स संकर ॥३०५॥
श्रीवज्जराज वदनं तव पूर्णचैन्द्र
पादद्वयं कमलयुग्मिमव प्रभाति ।
नायं भुजोऽरिनृपवृन्दसुधाझुराहुः
कीर्ति करोति सकलाम्बृषिलञ्चनं च ॥ ३०६ ॥
संकरालंकारः ।

सकोशमपि नीरैजं सदण्डमपि निजितम् । रायबङ्गमुखाब्जेन निष्पुण्यस्य तथा भवेत् ॥३०७॥ अयमपि संकरः।

अलंकृतीना सर्वासा गुणमुख्यव्यवस्थया ।
समकक्षतवा यस्य सकरस्य द्वयी गतिः ॥३०८॥
अलंकृतीना संगृह्यानन्तिवस्तरमप्यमूम् ।
एष मार्ग प्रमाणन दिश्ततोऽस्मामिक्तमः ॥३०९॥
नानालकाररत्ने विश्वदत्तररसोदारिपण्डीरिडण्डे
नानाभावोक्ररङ्गत्तरलतमरसच्चाक्कल्लोलमाले ।
शय्यापाकोक्वृत्तिप्रसरबहुगुणोदात्तरीत्यभ्रजाले
काव्यक्षीराम्बुराशौ जयतु तव महाकीर्तिचन्द्रो नृसिंह ॥३१०॥

इति परमजिनेन्द्रवदनचन्दिरविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजयकीर्ति-मुनीन्द्रचरणाब्जचञ्चरीकविजयर्विणविरचिते श्रीवीरनरसिंह-कामिरायबङ्गनरेन्द्रशरदिन्दुसंनिभकीर्तिप्रकाशके श्रृङ्गारा-र्णवचन्द्रिकानाम्नि अलकारसग्रहे अलकारनिर्णयो नाम नवम परिच्छेद ।

अलकारनिर्णयो नाम नवस परिच्छेद ।

१. काहिराय

दोषगुणनिर्णयो नाम

दशमः परिच्छेदः

निर्दोषधर्म पुण्याय यथा शक्तस्तथा भुवि । निर्दोषकाव्य सत्कीत्यें वर्ज्यदोषानतो बुवे ॥१॥ असमर्थं श्रुतिकटु निरर्थकमवाचकम्। च्युतसस्कृत्यप्रयुक्त ग्राम्यमञ्लीलकं परम्।।२।। नेयार्थ क्लिष्टसदिग्धे ततोऽप्यनुचितार्थकम्। अविमुष्टविधेवाश विरुद्धमतिकृत्तथा ॥३॥ अप्रतीतमिति प्रोक्ता पददोषा विशारदैः। प्रथम लक्षण तेषा कथ्यते क्रमतो मया ॥४॥ अङ्गीकृतार्थं यद्वक्तु न शक्तं तत्पद तदा । असमर्थमिति प्रोक्त तदुदाहरण यथा ॥५॥ ग्राम भवति चैत्रोऽसौ नगरं हन्ति माघवः। दिव्यन्ति साधवो मोक्ष दयतेऽरि घराधिप ॥६॥ अत्र भवति-हन्ति-दिन्यन्ति-पदाना गत्यर्थसभवेऽपि गत्यर्थे सामर्थ्या-भावात् पदत्रयसमर्थम् । दयते-पद हिंसार्थे सामर्थ्याभाबादसमर्थम् । कठिनाक्षरसदर्भ पदं श्रुतिकटूदितम्। सुष्ट्रा विनिर्मिते वात्र राष्ट्रे भाति पुर सदा ॥७॥ अत्र सुष्ट्रा राष्ट्रे इति पदद्वय श्रुतिकटु । पादपूरणमात्रार्थं यत् पद प्रतिपाद्यते ।

तन्निरर्धकर्मित्यक्त गुणदोषविशारदैः ॥८॥

भाति वै नगर चात्र खलु शकपुरोपमम् । तदेव तु हि गन्तव्य त्वया सुखफलाथिना ॥९॥ अत्र च वै 'खलु तु हि पदानि स्वार्थानि (न) सन्तीति निरर्थकानि ।

स्वाभिप्रेत न वक्त्यर्थं प्रयुक्तमिष यत्पदम् । तदवाचकिमित्युक्त काव्यसारिवचक्षणं ॥१०॥ रणे जयाङ्गना चैत्रो भटत्वाल्लभते पराम् । शूरत्वादिति हेत्वर्थे भटत्व पदमीरितम् ॥११॥

अत्र भटसामान्यवाचक भटपद शूरवाचक न भवतीत्यवाचक ज्ञेयम् ।

शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति यत्र तच्च्युतसस्कृति । भाते विघुर्नभोभागे नगर तिष्ठते नर ॥१२॥

अत्र भाते तिष्ठते पदयोरात्मनेपदस्य लक्षण नास्ति । नगरमित्य-धिकरणे द्वितीयाया लक्षण नास्ति ।

प्रसिद्धमिष यच्छास्त्रे किविभिनं प्रयुज्यते । तदप्रयुक्त ज्ञातव्य पद दुष्ट विशारदे ॥१३॥ अणिमादिगुणोपेतो दैवतस्त 'निरूपयन् । किविभिर्देवत शब्द पुल्लिङ्गे न प्रयुज्यते ॥१४॥ यत्पद नोचित यत्र तत्र तद्ग्राम्यमुच्यते । ग्रामवित्जनश्लाच्य निपुणैनिन्द्यते यथा ॥१५॥ अघर भक्षयित्वासौ तरुण्या ³स्तनमण्डलम् । हस्तेनावृत्य तहेहे शेते कश्चिन्नरो मुदा ॥१६॥

अत्र अघरभक्षणं हस्तेन स्तनावरणं कान्ताशरीरशयनं ग्राम्यवचनम् ।

१ खलु मही पदाशी स्वार्था न । २. निरूपि सन् । ३ °कुण्डलम् ।

पदेन येनासभ्यार्थो ज्ञाप्यते तत्पदं मतम् ।
अश्लोल तिविधं त्रीडामञ्जलार्थजुगुप्सकम् ॥१७॥
तरुण्या मदनावासो राजते सुखदायकः ।
मदनावासशब्दोऽय लज्जोत्पत्तिविधायक ॥१८॥
कामिनीवदन पद्मं विनाशयित लीलया ।
विनाशयित नीरेजमेतत्पदममञ्जलम् ॥१९॥
रतौ तरुण्या नाथस्य क्षुते सित विशङ्कचते ।
क्षुते सित पद चैतज्जुगुप्साजन्मकारणम् ॥२०॥
स्वसकेतितमर्थं यत्पद मूलार्थसूचने ।
सामर्थ्यरहित विक्त तन्नेयार्थं विदुर्बुधा ॥२१॥
अनन्तरानुजो धर्मपुत्रस्य परिपातु व ।
रहकान्तेक्षुवाटेषु प्रभाते रोरवित्यलम् ॥२२॥

अत्र धर्मपुत्रस्य अनन्तरानुज भीमः । भीमो नाम महेश्वर इति स्वसकेत । रुद्रकान्ता शिवा । शिवा नाम जम्बुका इति स्वसकेतः ।

अर्थं व्यवहितं बक्ति तत्पद क्लिष्टमुच्यते । विनतानन्दनारोहकान्तापुत्रो जयत्यलम् ॥२३॥

विनतानन्दनो गरुड तदारोहको विष्णु तत्कान्ता लक्ष्मी तत्पुत्रो मन्मथ इति व्यवहितार्थद्योतकम् ।

अर्थ विवक्षित तस्मादन्यार्थमिप यत्पदम् ।
प्रकाशयति सदिग्ध तदुक्त दोषवेदिभि ।।२४।।
देवो नभिस यातीति सदिग्ध पदमुच्यते ।
निर्जरो वा घनो वेति संशयस्य समुद्भवात् ।।२५।।
पदस्य यस्यानुचितो गम्यतेऽर्थस्तदुच्यते ।
बुधैरनुचितार्थं हि तस्मोवाहरणं ग्रथा ।।२६॥

पुरुषो राजते राजसभाया बरधीवरः । प्रकाशयत्यनुचितं कैवर्तं धीवर पदम् ॥२७॥ प्राधान्येन न वर्तेत स्वार्थे यत्पदमीरितम् । अविमृष्टविधेयाश तत्पद प्रणिगद्यते ॥२८॥ मार्गे याति नर कश्चिन्महाशूरो धनाधिषः । घनाधिपमहाशूरपदे प्राधान्यतो न हि ॥२९॥

सङ्ग्रामदानप्रस्तावे महाशूरधनाधिपपदद्वयेन सार्थपरामर्शस्य प्राधान्येन सभवान्मार्गे तदसभवात् अविमृष्टविषेयांशत्वम् ।

इष्टार्थादन्यदुष्टार्थप्रतीतिजनकक्षमम् । विरुद्धमितकृच्चोक्त तत्पद विदुषा वरै ॥३०॥ सुरतरवे लोकोऽय गुरवे तुभ्य सदा नमित । जननी या भवत सा परोपकारे सदा क्रमते॥३१॥

'सुरतरवे' 'जननी या भवत ' इति पदद्वय विरुद्धाऽर्घप्रतीतिकरम् । सुरतरवे सुरत-रवे 'जननी या भवत ' 'जननी याभवत '।

स्वकीयशास्त्रसिद्धार्थं यत्पदं विक्तं तत्पदम् । अप्रतीतमिति प्रोक्तं कथ्यते तदुदाहृति ॥३२॥ त्रैलोक्य वर्तते जीवसुखदु खिवधायकम् । सृष्टिसहारकरणे बहुधानकमुच्यते ॥३३॥

साख्यागमे त्रैलोक्यमिति बहुधानकमिति पदद्वय प्रधानतत्त्ववाचक तद् आगमप्रसिद्धत्वाद् अप्रतीतम् ।

उक्त्वा पदगतदोषान् पदेकदेशेषु पूर्वकिश्वतास्तान् । दोषान् वदामि श्रृणु भो राय नृपाधीश भो यथायोगम् ॥३४॥ सरसत्वान्मृदुत्वाच्च सुभगत्वाच्च सुन्दरी । जगन्मोहकरी चित्र कामेनापि विलोक्यते ॥३५॥ अत्र पर्वेकदेशस्य त्वत्प्रत्ययस्य बाहुल्यात् सरसत्वादिपदत्रयं श्रुति-कट्च्यते ।

मालिङ्ग्य कामुकः सौस्य प्रमदाया पयोघरान् । यात्योदन सूपकार पचतेऽल चिरेशिने ॥३६॥

अत्र पयोघरान् इति एककान्ताया बहुवचन परैकदेशरूपं निरर्थकम् । पचते इत्यात्मनेपदमपि परैकदेशरूप निरर्थकं फलेशत्वाभावात् ।

मा समानो न यातीत साघरामृतसौष्ठवाम् । अत्र मासमृतेत्येतत्पदाशोऽक्लीलमुच्यते ॥३७॥

अत्र मासेति जुगुप्साकरमञ्जीलं मृतेत्यमञ्जलमञ्जीलम् । देवतया पूज्योऽय नरनाथो धर्मसाररसञाली । देवेति तयेति तथा देवतया वेति भवति सदेहः ॥३८॥

अत्र पदैकदेशरूपं संदिग्धम् ।

त्यागवा कुर्वते युद्धं गीर्वाणैस्सर्वदा समस् । लक्षको दानशब्दस्य त्यागशब्देन वाचक ॥३९॥

अत्र त्यागवा इति पदेकदेशस्त्यागशब्दः दानशब्दगमको भवति । न पुनरसुरार्थवाचकः ।

पददोष निरूप्याह वाक्यदोष बुवेऽघुना ।

प्रमु राय महोनाथ काव्यगोष्ठिविशारद ॥४०॥

उपहतलुप्तविसर्गं हतवृत्त गिंभत तथाकीणंम् ।

न्यूनपदं कथितपद प्रसिद्धिहतमक्रमं विसिध तथा ॥४१॥

प्रतिकूलवर्णंमपदस्थितपदमस्थानगतसमासं च ।

अधिकपदं रसरहितं समाप्तपुनरात्तमनभिहितवाच्यम् ॥४२॥

१ दरोशिने।

अप्रस्तुतार्थं ममतपरार्थं मर्धान्तरैकवाचि तथा ।

भग्नप्रक्रममभवन्मतयोगपतत्प्रकर्षयोयुं गलम् ॥४३॥

असकृद्याति विसर्गो यत्रोकार विलोप्यभाव वा ।

उपहतलुप्तिवसगै तद्वाक्य दुष्टमिति वदन्ति बुधा ॥४४॥

नरो वरो हितोऽच्यों वा गम्भीरो दुर्लभो मुिव ।

अवरा अहिता ज्ञानहीना जीवा गृहे गृहे ॥४५॥

असकृद्विसर्गो पूर्वार्घे उकाररूप याति लोपमपरार्घे ।

यत्र च्छन्दोभङ्गो वर्णाना हीनतादितत्त्व वा ।

गुरुलघुवर्णस्थाने लघुगुरु तद्वाक्यमेव हतवृत्तम् ॥४६॥

कान्तेन नारीसमाना विदग्धा विलोकितापि प्रमद न याति ।

स्मरेण कान्ता हरिणनयना निपीडचतेऽसौ कुसुमोरुबाणैः ॥४९॥

अत्र पूर्वार्वे समानेत्यत्र माकारस्थाने लघुना भवितव्यम् । अपरार्घे हरिणनयनेत्यत्र णकारस्थाने यकारस्थाने च गुरुषा भवितव्यम् ।

गुरुलघोव्यंत्ययाद्धतवृत्तम् ।

मृगाञ्जकरा शीता³ हरन्ति तमसा तितम् । वने चूर्ताकसलयानि वसन्ते भान्ति सर्वत ॥४८॥ अत्र पूर्वार्धे प्रथमपादे न्यूनाक्षरत्व तृतीयपादेऽ<mark>धिकाक्षरत्वं हतवृत्त</mark> तत् ।

आरामस्यामलदेशे नारी सकलभूरिगुणरम्या। सक्तीड्य पुन क्रीडित सरोवरे विदलदिखलकमलाढ्ये ॥४९॥ अत्र प्रथमपादे गणत्रयमितक्रम्य यति छन्दोभङ्ग । द्वितीयपादे नारीति पादमध्ये यति छन्दोभङ्ग । ततो हतवृत्तम् ।

१ कुसुमोरबाणै । २ शिता।

छन्द शास्त्रे यति प्रोक्तो यादृशस्तादृशस्य वै। यतेरभावो विद्वद्भि छन्दोभङ्गो निरूप्यते ॥५०॥ अन्यवाक्यस्य मध्येऽस्ति यत्रान्यद्वाक्यमीरितम्। तद्वाक्य गर्भित प्राहु काव्यालकारकोविदा ॥५१॥ प्रृंगाररसवारीशौ निमग्नाङ्गी विलोकते। रमते प्रमदारामे तरुणी निजनायकम्॥५२॥

अत्र रमते प्रमदारामे इति वाक्यं वाक्यान्तरमध्यगतमिति गर्भितम्।

बहुवाक्याना यत्र प्रविशन्ति पदानि मिश्रितानि मिथ । तत् संकीणं कथित क्लिब्ट पुनरेकपदवाक्यवृत्ति ॥५३॥ कुप्यति रमणो नारी नमति रुष च चरणपञ्क्रजे त्यजति । परिरभ्य मोदतेऽसौ चुम्बति मज्जति वराणंवे सौस्ये ॥५४॥

अत्र नारी कुप्यति रमणश्चरणपद्भजे नमित । नारी रुष त्यजित रमण परिरम्य चुम्बित वरासौ मोदते रमण सौस्येऽणंबे मञ्जतीति बहूना वाक्याना पदानि परस्परिमिश्रितानि इति सकीणम् । एक-वाक्यगतपदानि मिथो मिश्रितानि चेत् क्लिष्टं वाक्य श्रेयम् ।

पदेन येन यद्वाक्यं विना न्यूनं भवेद्यदा । तद्न्यूनपदिमत्युक्त तस्य लक्ष्य प्ररूप्यते ॥५५॥ रतिक्रियार्थी रमणी जगन्मोहनरूपिणीम् । विलोक्यालिङ्गय सौस्याब्धौ निमज्जित मनोहरे ॥५६॥ अत्र नायक इति विशेष्यपदाभावाद् न्यूनपदवाक्यम् ।

पदस्य कथन यत्र कथितस्य पुनर्यदा । तदा सिद्धस्तु कथितपदं तद्वाक्यमुच्यते ॥५७॥ स्मरकेलिविनोदेन कान्ता कान्तस्य ताडनम् । करोति केलिनोलाञ्जकणंपूरेण चारुणा ॥५८॥ अत्र केलीति प्रागुक्त पुनरपि केलीति कथितं ततः कथितपदं वाक्यम्।

प्रसिद्धिरहित यत्र पदमुक्त तदुच्यते । प्रसिद्धिहतमेतद्धि वाक्य दुष्ट विचक्षणे ॥५९॥ पद्माकरे सरोजाक्षी केका हसा विकुर्वते । ता निशम्य मम स्वान्त विभेति मदनातुरम् ॥६०॥

अत्र केकाशब्दो मयूरवाण्या प्रसिद्धो न हंसध्वनौ इति प्रसिद्धिहतं वाक्यम् ।

लोकशास्त्रक्रमो नास्ति यत्र तद्वाक्यमक्रमम् । तदुदाहरणं वक्ष्ये तद्वाक्यप्रतिपत्तये ॥६१॥

उद्यानकैरवाम्भोजवृद्धीना हेतवो मता । दिवाकरवसन्ताब्जा मोदयन्तु सता मन ॥ ६२ ॥

अत्र कमलारामकैरवाणा वृद्धिहेतुत्वे भानुवसन्तचन्द्राणा वाच्ये व्यत्ययकरणादकम वाक्यम् ।

योगसौगतसाख्याना मते देवा प्ररूपिता । कपिलेश्वरबुद्धास्तु क्षणिकेतरवादिन. ॥६३॥

अत्र स्पष्टमुदाहरणम्।

यत्र वाक्ये विरूपत्व विश्लेषोऽश्लीलता तथा ।
कष्टता सिंघदोषा स्यु विसिंघ तदनुस्मृतम् ॥६४॥
वने आस्ते वरा नारी तद्दृष्टी अतिचञ्चले ।
तदूरू अधिकौ भातस्तज्जङ्घे अतिमोहने ॥६५॥

अत्र प्राप्तेऽपि सधौ सक्वदिवहिते सित, निषिद्धेऽपि संघौ तथैव असक्वद्विहिते सित वैरूप्य दोष , ततो विसिष वाक्यम् ।

ईश आगत उदालसंपदा भूषितो रमणि पश्य पश्य ते । एष ऊर्जितगुणस्तवाधुना कामसौख्यममितं करोत्यलम् ॥६६॥ अत्र निषिद्धे सन्धौ तथैगासकृद्विहिते सति विक्लेषो दोष. । ततोऽपि विसन्धि वाक्यम् ।

सुभगेश निजं नारी विलोक्य परिरम्य चुम्बति प्रमदम्। अरुणामृत अमृताभ (अवरामृतममृताम) पायं पायं रसाब्ध-मग्नाभृत् ॥६७॥

अत्र सुभगेशमिति सुभगमीशं सुष्ठु भगेशमिति ब्रीडाकरमञ्लीलं सिकरणं ततोऽपि विसंधि वाक्यम्।

गुर्वालोकनपात्रचार्वेमलं पूर्वपूर्वसौन्दर्यम् । ऊर्वे क्रजगजनिगडं चित्रमिदं भाति कामिनीरूपम् ॥६८॥ अत्र बहुकृत्व विरुष्टतया संघेदींष कष्टत्वमुच्यते । ततोऽपि विसंघि वाक्यम् ।

रसानुकुलवर्णातिरिक्तं यद्वाक्यमुच्यते । तद्कत प्रतिक्रादिवर्षं काव्यविचक्षणे ॥६९॥ शठेन दुढमालिङ्ग्य नायेन कठिनस्तनी । कम्बुकष्ठ्या मन सेदं विभिद्याप्त स्थिरं सुखम् ॥७०॥ अत्र शृंगाररसे कठिनाना ठादिवर्णानामनुकूलता नास्तीति प्रति-क्लवर्णं बाक्यम्।

यत्रास्थाने पदं वृत्तं तद्वाक्य दीर्घदिशिभिः । अस्थानस्थपद प्रोक्त तस्य रुक्ष्यं निरूप्यते ॥७१॥ तन्व ङ्गीतनुमालोक्य सोत्कण्ठो नायको मुदम् । परमा याति लाबण्यवार्धिचन्द्रकलोपमाम् ॥७२॥

१. रमणी।

अत्र लावण्येत्यादिपद सोत्कण्ठ इत्यादिपदेभ्य पूर्वं वाच्यम्। तस्मादस्थानस्थपदवाक्यम्।

यत्र वाक्ये समासोऽयमस्थाने वर्तते यदा । अस्थानस्थसमास तद्वाक्यमुक्त तदा बुधै ॥७३॥ अस्मिन् लोके तमो व्याप्तमिति क्रोधादिवारुण । भाति पूर्वाचलाग्रस्थतीव्रलोहितमञ्जलः ॥७४॥

अत्र रौद्ररसस्थाने समासबाहुल्यस्यौजोगुणस्य प्रस्तुतत्वात्समासः कर्तव्य । अस्थाने कविवचने न कर्तव्यः समास । आदित्यस्य रौद्ररसाभावाद् अस्थानस्थसमास वाक्यम् ।

विनापि पदेन येनेद वाक्य सपूर्णता गतम् । तेनाधिकपदमुक्त वाक्य दुष्ट विचक्षणे ॥७५॥ चन्द्राकारसमा कीर्तिर्भानुबिम्बसम परम् । तेजो विभाति भूपस्य पूर्वपुण्यविपाकत ॥७६॥

अत्र आकारपदेन बिम्बपदेन च विनापि वाक्य पूर्णं भवतीत्यधिकपद वाक्यम् ।

यत्र वाक्ये रसो नास्ति तद्वाक्य रसविच्युतम् । उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्त कथ्यतेऽघुना ॥७७॥ द्विहस्त एककण्ठोऽय सपादयुगलो नर । डित्थस्य पुत्रो वस्त्रेण युक्तो ग्रामाय गच्छति ॥७८॥

अत्र वाक्यस्य नीरसत्वाज्जातिरप्यलकारो नास्तीति रसच्युतं वाक्यम् ।

समाप्तपुनरात्त तद्यस्य यत्समाप्य पुन स्मृतम् । वाक्यमुक्त तथा तस्य लक्ष्यरूप निगद्यते ॥७९॥ स्मरेषुश्चिन्द्रका तस्या लीलालोलावलोकनम् । तनोतु भवत प्रीति नीलनीरेजमालिका ॥८०॥ अत्र पादत्रये वाक्यं समाप्तं कृत्वा नीलनीरेजमालिकेति युनः स्वीकृतमिति समाप्तपुनरात्त वाक्यम् ।

वक्तव्यमेव न प्रोक्त यत्र वाक्ये तदुच्यते । अनुक्तवाच्यमेतद्धि वाक्य दुष्ट विशारदे.॥८१॥

लीलावलोकनात्तन्वि तव मज्जीवसपदा ।

जायते कि निमित्त त्व मा न पश्यिस सेवकम् ॥८२॥

अत्र तव लीलावलोकनादेवेत्येवकारपद नियमेन वाच्य तत्पद नोक्तमित्यनभिह्नितवाच्य वाक्यम् ।

अप्रस्तुतस्तुति यत्र विक्ति तद्वाक्यमृत्तमे । अप्रस्तुतार्थमित्युक्त तस्य रुक्ष्य प्रदश्यंते ॥८३॥ दीर्घदेहो रक्तवर्णो विशालाक्षो धनाधिप ।

रम्भास्तम्भसमानोरु कवीशो वर्तते भुवि ।।८४॥ अत्र दीर्घदेहादिविशेषण कवीन्द्रस्य श्लाघनोपयोगि न स्यादित्य-प्रस्तुतार्थ वाक्यम् ।

प्रस्तुतस्य विरुद्धार्थं कथ्यते यत्र तन्मतम् । असमतपदार्थं तु वाक्य तत्त्वविदा सताम् ॥८५॥ रणादम्बरमालोक्य बहुभीतो भटाग्रणी । जित्वा शत्रु समालिङ्ग्य वीरलक्ष्मी प्रमोदते ॥८६॥

अत्र प्रस्तुतस्य भयानकरसस्य विरुद्धो वीररस कथित इत्यमलपदार्थ-वाक्यम् ।

अपरार्घगत यत्र वाचक त्वेकमुच्यते । तद्वाक्यमुक्तमर्थान्तरैकवाचकमीदृशम् ॥८७॥ स्मराग्निपीडिते तन्व स्मर[्]कूरोऽमर श्रय । तस्मादिति प्रिया दृत्या वाणी प्रोक्ता हिता मिता ॥८८॥

१ °पीडिता। २ क्रूरोरम।

क्षत्र स्मरः क्रूर तस्मादमर श्रय इति पूर्वार्घे हेतुर्वक्तव्य । अपरार्घे कथनादर्थान्तरैकवाचक वाक्यम् ।

प्रारब्धरूपभङ्गो यत्र स्याद् वाक्यमुच्यते सिद्धः ।
भग्नप्रकममेतत्प्रकृतिप्रत्ययविमेदतोऽनेकम् ॥८९॥
केलीसदन याते नाथे रमणी च रागत प्राप्ता ।
यात इति प्रारब्धे प्राप्तेति प्रकृतिरूपभङ्ग स्यात् ॥९०॥
ईक्षण हसन नारी चुम्बित कर्तुमिच्छति ।
ईक्षण हसन चोक्ता चुम्बित परिकथ्यते ॥९१॥

अत्र प्रत्ययभञ्ज ।

यत्र वाक्ये गुणीभूत योग न लभते पदम् ।
समासेऽन्यै पदैर्मुख्यै फलाय तदुदीरितम् ॥९२॥
अभवन्मतयोग तु वाक्य काव्यार्थकोविदै ।
अस्य वाक्यस्य रूपाभिव्यक्तये लक्ष्यमुच्यते ॥९३॥
तन्वी सरो मुख पद्म लावण्य निर्मल जलम् ।
अक्षीन्दीवररम्येऽस्मिन् यथेष्ट क्रीड नायक॥९४॥

अत्र अक्षीन्दीवरशब्द. समासगत प्राधान्याभावाद्गीणो यतस्त-तोऽभवन्मतयोग वाक्यम् ।

यत्र पूर्व प्रकृष्ट स्यादुत्तर हीनमुच्यते।
पतत्प्रकर्षनामैतद्वाक्यमुक्त कवीश्वरै ॥९५॥
भूपालोऽय मृगेन्द्रो भूगन्धसिन्धुरराट् भृवि।
अत्र प्रकृष्ट पञ्चास्याद् हीन. स गज उच्यते ॥९६॥
वाक्यदोषान् निरूप्याहमर्थदोषान्बुवेऽधुना।
तेषामुद्देशन तावत् क्रियते क्रमतो यथा ॥९७॥

१ तस्माद् रम । २ पचास्यादीन सामज उच्यते ।

अपृष्टकष्टी संदिग्धव्याहती ग्राम्यदुष्कमी ।
व्यर्थिहता निर्मित्तपुनस्वतृत्व कथ्यते ॥९८॥
अञ्जीलः साकाङ्क प्रसिद्धिविद्याविद्धदौ च ।
उक्तविद्ध्धसिनयमानियमा विशेषाविद्येषप्रिवृत्ताः ॥९९॥
विध्यनुवादिववृत्तस्त्यक्तपुन स्वीकृतो तथा प्रोक्तौ ।
सहचरभिन्नोऽर्थानामेते दोषा प्रकीर्त्यन्ते ॥१००॥
भेवपोषकभावेन यत्र नास्ति प्रयोजनम् ।
उक्तभेदकवृन्दस्य सोऽपुष्टोऽर्थो निरूप्यते ॥१०१॥
रूपसौन्दर्यसपन्नो रणभूमौ भटामणी ।
पञ्चास्यविक्रमोपेतो वैरिवर्ग जयत्यसौ ॥१०२॥
रूपसौन्दर्यसपन्न दन्ति विशेषण वैदित्तम् व प्रस्तावि । अञ्जेष

अत्र रूपसौन्दर्यसपन्न इति विशेषण वैरिजय न पुष्णाति । अतोऽपुष्ट-त्वदोष ।

दु खेन जायते योऽर्षं शब्दसंकोचत स तु ।
कष्टोऽर्थं कथ्यते सिद्भिस्तस्य दृष्टान्त उच्यते ॥१०३॥
अब्जेब्जभ्रमण चित्र कालदोषात् प्रजायते ।
अत्र कुच्ब्रेण गम्यत्वात् कष्टार्थं इति कथ्यते ॥१०४॥
दिवा प्रतीयते योऽर्थो निश्चयाभावकारणात् ।
सोऽर्थं सिदग्ध इत्युक्तस्तत्त्वनिश्चयकोविदै ॥१०५॥
पयोधरा नभोवृत्ता द्रष्ट्रव्या किं सुयोषिताम् ।
उतोरस्स्यलवृत्तास्ते विदग्धा वदतोत्तरम् ॥१०६॥
अत्र-सस्यार्थी वा कामुको वा वक्ता चेन्निश्चयो भवेत् ।
योऽर्थो न श्लाध्यते तस्य प्रकर्षः पुनरुच्यते ॥१०७॥
स्वभावमधुरा लभ्या बहवश्चन्द्रिकादय ।
रमणीचन्द्रिका स्वान्तचकोराह् लादवाय मे ॥१०८॥

अत्र पूर्वं चिन्द्रकादिकमनादृत्य पुनश्चिन्द्रका श्लाध्यते । निल्लंजपुरुषेणार्थो श्रव्यः सिद्धः प्ररूपित । य स ग्राम्यो मतो लोके तदुदाहृतिरुच्यते ॥१०९॥ उरुमूलं सुवाकल्प शृंगाररसमन्दिरम् । कान्ताजनानां चुम्बित्वा कृतार्थोऽयं भवाम्यहम् ॥११०॥

अत्र ग्राम्यत्व प्रसिद्धम् ।

क्रमेण वाच्यौ यावर्थौ तयोर्व्यत्ययकीर्तनम् । दुष्क्रम कथितः सिद्भिरस्योदाहरणं यथा ॥१११॥

जगत्तमो हृत सर्वं किरणेन स चाशुना (सुधाशुना) । दिवाकरेण वा स्वीयंरशुभि पाटवावहै ॥११२॥

अत्र पक्षान्तरस्वीकारे दिवाकरेणेति पूर्व वक्तव्यम् । इलाघ्यस्य वस्तुजातस्य वैयर्थ्यप्रतिपादनम् । व्यर्थीकृत इति ज्ञेय (ज्ञेय) तस्य लक्ष्य प्रकाश्यते ॥११३॥ जगत्तापहरश्चन्द्रस्तमोहारी दिवाकर । आहु लादिनी सुधा चात किमत किमत फलम् ॥११४॥

अत्र श्लाघ्याना चन्द्रादीना व्यर्थत्वादाङ्क्षादन व्यर्थीकृत उच्यते । हेतोविना कार्यमुक्त यत्र सोऽत्योंऽभिऽघीयते । अहेतुक पुन तस्य दृष्टान्तकथन यथा ॥११५॥ यो वातदेही तैनेद हिमाम्बुहरिचन्दनम् । त्यक्त विलोक्य चैत्रोऽपि तादृश वस्तु मुञ्चित ॥११६॥

अत्र हरिचन्दनादिवस्तुत्यागे वातदेहिनो वात कारणम् । चैत्रस्यापि तत्त्यागे हेतुर्नास्ति ।

१ सुघात- कि किमत ।

एकार्थ कथ्यते द्विश्चेत् पुनरुक्तो भवेदसौ । दष्टान्तकथनेनास्य रूपव्यक्तिभंविष्यति ॥११७॥ संति चन्द्रे महाज्योत्स्ने मत्संतापो निवर्तते । सुधाशो सति लोकस्य प्रमोदोऽपि प्रजायते ॥११८॥ अत्र चन्द्रे सुधाशावित्यर्थस्य पौनरुक्त्यम् । मुख्यार्थादन्य एवार्थोऽरलीलो लज्जाकरो बुधै । कथ्यते तस्य रूपाभिव्यक्तिवृंष्टान्तदर्शनात् ॥११९॥ कान्ता भगवती या भवती सा जगदत्तमा। गौण प्रतीयते किच्चदर्थो लज्जाकरोऽत्र हि ॥१२०॥ उक्तेन येन बाह्यार्थोऽपेक्ष्यते सोऽर्थ उच्यते । साकाङ्क्ष इति विद्वद्भिरस्योदाहरणं यथा ॥१२१॥ बुभुक्षितोऽह त्व दाता दयालुर्धनवानपि । मद्भोजन कारय त्वमिति बाह्यार्थंकाङ्क्षणम् ॥१२२॥ जनैरविदितो योऽर्थ स प्रसिद्धिवरोधवान्। उच्यते कविभिस्तस्य दृष्टान्तोऽपि प्रकाश्यते ॥१२३॥ कान्ताकटाक्षवज्रास्त्रप्रहारेण मनोभव । कामुकाचलसंदोह चूर्णयामास लीलया ॥१२४॥

अत्र कामस्य वज्रायुधमप्रसिद्ध लोकैरविदितम् । आगमादिमहाशास्त्रबाधितो योऽर्थं उच्यते । विद्याविरुद्धः स प्रोक्तस्तस्य लक्ष्य प्रकीर्त्यते ॥१२५॥ रात्रौ गृहीत्वा कोदण्ड चर्यां कृत्वा मुनीश्वर । पर्यटत्यत्र कान्तारे लीलया व्याद्यभीकरे ॥१२६॥

अत्र मुने कोदण्डस्वीकारादिकं शास्त्रविरुद्धम्।

१ दानी ।

उक्तार्थयोर्द्धयोर्यत्र पूर्वापरविरोधनम् । स स्यादुक्तविरुद्धोऽयमर्थस्तस्य निदर्शनम् ॥१२७॥ चन्द्रोऽय ज्योत्स्नया लोकनेश्वानन्दं करोत्यलम् । अन्धकारोऽप्ययं सर्वं व्याप्नोति भुवनवयम् ॥१२८॥ अत्र युगपच्चन्द्रोदयतिमिरब्याप्तिकथन पूर्वापरविरुद्धम् । अर्थस्यानुचितस्यंव नियमो योऽपि कथ्यते । उक्त सनियम सोऽपि कवितागुणशालिभि ॥१२९॥ अहो रमण पश्य त्व तामेव सुरमञ्जरीम्। मा वा शरण्यरिहता त्वत्सदायत्तजीविकाम् ॥१३०॥ अत्र तामेवेति सुरमञ्जरीदर्शने नियमो न युक्तः मावेति पक्षान्तरस्य स्वीकारात्। वाच्यस्य नियमस्यात्र यस्त्याग स च कथ्यते । बुधैरनियमस्तस्य व्यक्तिर्दृष्टान्ततो भवेत् ॥१३१॥ समस्तलोकसञ्याप्तगाढान्धतमस परम्। एकेन भानुना सर्वं निरस्त प्रतिबन्धकम् ॥१३२॥ अत्र एकेनैवेति नियमस्य वक्तन्यस्य त्यागादनियम । वक्तु योग्ये विशेषेऽस्मिन् सामान्यकथन सुधै । विशेषपरिवृत्तोऽय कथ्यते काव्यकोविदे ॥१३३॥ दानेन तर्पिताशेषलोकोऽय पुरुषोत्तम । समस्तभुवनस्तुत्यो कलौ वृक्षायते सदा ॥१३४॥ अत्र कल्पवृक्षायते इति वृक्षविशेषे वक्तव्ये वृक्षायते इति वृक्षसामान्य-

कथनम् । विशेषपरिवृत्तः विशेषव्यत्यय इत्यर्थः । सामान्ये यत्र वक्तव्ये विशेष परिकीर्त्यते । सामान्यव्यत्ययः सोऽय कथ्यते किषणुङ्गवे ॥१३५॥ कान्तानीरेजबाणेन पीड्यते विरहोदये । पुष्पसामान्यतो नाम स्मरस्य न विशेषतः ॥१३६॥ नत्रमुष्यविशेषतो नाम मदनस्य नास्ति कः 🕟 🖾 कर्णाः

विध्यनुवादी कथिती व्यत्ययरूपेण यत्र वर्तते । र् रिक्शां विध्यनुवादविवृत्तां स संस्थते बुद्धिशास्त्रिविषुष्यनं । । रे ३७। मतो यः पुरुषोः मोसं स सर्म चरतिः ध्रुवम् । अत्र विध्यनुवादौ तो व्यत्ययेन निरूपितौ । । १३८॥

वक्तुमिष्टोऽर्थो विविस्तस्य पुनः कथनमनुवादः । तयोव्यंत्ययकथनं विध्यनुवादविवृत्तः । यो धर्मं चरति स्म इति विधि स मोक्षं गत इत्यनुवाद इति व्यत्यय ।

अर्थो यत्र त्यक्तस्तस्यादानं मुहु. कृतं सौऽपि । त्यक्तपुन स्वीकृत इति निगद्यते बृद्धिशालिविबुधेन ॥१३९॥ विरक्तो याति पत्नी या मन्यते यः तृणाय सं. । विषयार्थसुखाम्भोषौ निमच्जति रसोदयात् ॥१४०॥

अत्र विरक्त इत्यादिना परिग्रह त्यक्त्वा विषयसुक्वाम्भोक्षी मज्जतीति वाक्येन पुनराधत्ते ।

यत्रोत्कृष्टेन कर्षनं निकृष्टस्य समं स च ।
भिन्न सहचरैरुकस्तस्य रुक्य प्रकाश्यते ॥१४१॥
आरामे तरवो भान्ति काका अपि चकासति ।
कोकिला राजकीराञ्च राजहंसा मधुकताः ॥१४२॥

अत्र उत्कृष्टेभ्यस्तक्रकोकिलादिभ्यः काका भिन्ना इति सहचरभिन्न ।

पदवान्यार्थदोषास्ते गुणीभाव न्वचित् स्वचित् ।

प्रयान्ति तेषां दृष्टान्तः कथ्यते अस्माभिरीदृशः ॥१४३॥ घटते :बोकते: प्यासि सठति क्लामकेऽटति ।

एवते ध्वनति स्ताति भूपितभू वयत्यलम् ॥१४४॥

Cto term of the test of the

१. द्रोति ।

उदाहरणकाव्ये वाक्यमेतादृश विद्यमान श्रुतिकट्विप इ दुष्टमिति ज्ञेयम् ।

द्धवर्षत्र्यर्थेकाक्षरप्रहेलिकाद्वयक्षरादिकाचेषु । असमर्थिक्लिष्टाद्या दोषा उक्ता गुणा मता सद्भिः ॥१४५॥ विना सर्वे मया दृष्ट सर्वेज्ञो नियते तत (?)। सर्वेज्ञेनापि पीडचेत परम सुसमदभुतम् ॥१४६॥

अत्र प्रहेलिकायामत्यन्तब्यवधानेन ज्ञायमानोऽप्यर्थ । कष्ट इति दोषोऽपि गुणो ज्ञेय ।

किपध्वजादपेतोऽय भुवने पिततो नर । क्षितौ स्थितोऽपि देह स्व विहाय लघुतो गतः ॥१ १७॥ इयमि प्रहेलिका । किपध्वजशब्दो नेयार्थोऽपि न दुष्यित भुवनिक्ष- तिशब्दावसमर्थाविष स्वार्थे दुष्टौ न भवत । अन्यदप्युदाहरण- मभ्यूह्यम् ।

ेबल्यरि कल्यरि पातु गुर्वः हो ,वै नृपोऽपि च।
अनड्वानिव शक्तो हि खलतीति युत्तस्तुवः ॥१४८॥
छान्दसभाषिते च वै शब्दादिनिरर्थकोऽपि न दुष्यति । बल्यरिः
कल्यरि गुर्वे द्वाति सिंद्रषणमिष न ।

चटकारोहण स्त्रीणा तुरङ्गमविघट्टनम् । मर्कटालिङ्गन चित्तमोहसमददायकम् ॥१४९॥

अत्र लज्जाकरमञ्लीलमपि कामशास्त्रे (न) दूषित लक्षणशास्त्रत्वात् ।

सूत्रस्थान भगो गुह्य पुरीवस्थानमुच्यते ।
स्त्रीणा तत्र नरो ज्ञानी को विश्वले मनोमुदम् ॥१५०॥

१ In an identical context Alamkāra-sangraha (VI 82 83) reads बल्यरि-कल्बरो etc

अत्र जुगुप्साकरमञ्लीलमपि वैराग्यवचने न द्रष्यम् । सवजं काञ्चनमयं शिवानारं सराजकम् । मन्दिरं नृपतद्वेरिवर्गयोः सममीडितम् ॥१५१॥

अत्र संदिग्धमपि न दूषण दृश्यंबन्धत्वात्। शल्यत्रय च संज्ञा च दण्डत्रयमनीडितम्। परित्यज्य मुनीशोऽयं सन्मार्गे राजते भृशम् ॥१५२॥

अत्र शल्यादि पदमप्रतीतमपि प्रवचनप्रसंगे न दृष्टम् । आलिङ्ग्यमाना रमणी निजेशेन मुद गता। अह श्रृङ्गारवारीशावित्युक्त्वा विरराम सा ॥१५३॥

अत्र मञ्जामीति पदेन न्यूनमपि परवशत्वे दूषण न। तत्त्व जिनमुनीशोऽय न जानाति न किं तु वै। जानातीत्येव तथाप्येतन्न गृह् णाति न मुञ्चिति ॥१५४॥

अत्र जानातीत्यधिकमि पदमन्ययोगव्यावृत्तये गुणो भवति । विवादाद्भुतमुत्क्रोघदैन्यनिश्चयगोचरे। प्रसादने दयायां च द्विस्त्रिह्नत न दुष्यति ॥१५५॥ पश्य पश्य न मा धूर्त गच्छ गच्छ निजास्पदम्। त्वया ज्ञातापराधेन फल कि विग् विगीदृशम् ॥१५६॥

अत्र विषादवचने पुनरुक्तता गुण । अहो कीर्तिरहो सूक्तिरहो मूर्तिरहो दया। अहो बुद्धिरहो सिद्धि कामिरायमहीपते ॥१५७॥

अत्र विस्मये पीनरुक्त्यं गुणः। अह्योपदाना बहुनाम् । , मदनस्य पताकेयं स्मरमन्त्राभिदेवता । आलिङ्ग्यालिङ्ग्य चुम्बित्वा चुम्बित्वा भुज्यता त्वया ॥१५४॥

अत्र हर्षवचने द्विरुक्तिर्भूषणम् । रतिक्रियाया कोपेन कामिन्या निजनायकः । वामपादेन संताहच सताहचाबध्य दण्डितः ॥१५९॥ अत्र सकोपवचने द्विरुक्तिर्भूषणमेव ।

रक्ष मा रक्ष मा कान्ते न ताडय न ताडय। मुञ्च मुञ्च प्रकोप त्व त्वत्पदं शरणं मम ॥१६०॥

अत्र दैन्यवंचने पुनरुक्तता न दूषणम् । रायबङ्गेन सहानं क्रियते क्रियते मुदा । प्रजापि परिवारोऽपि रक्ष्यते रक्ष्यते सदा ॥१६१॥

अत्रार्थनिश्चये पुनरुक्तत्वं न दूषणम् । प्रसन्नोऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु रायबङ्ग भवानहो । अनाथक प्रजावृन्द रक्ष रक्ष दयापर ॥१६२॥

अत्र प्रसादनेऽनुकम्पाया पौनरुक्त्य न दूषणम् । रायबङ्गमहोनाथ साक्षादिक्षुशरासनम् । तस्य पुण्य न सामान्य दृष्ट्वा चित्रीयते जन ॥१६३॥

अत्र तस्य पुण्य न सामान्यमिति वान्यं गभितनामधेय दुष्टमि विस्मये गुण एव ।

नेद सरो वह्निकुण्ड प्रवालशयन न च । अङ्गारराशिरघुना मृश दहति मा द्वयम् ॥१६४॥

सरसो विह्नकुण्डत्वकथन पल्लवशय्याया अङ्गारराशित्ववचनं च प्रत्यक्षविरुद्धमपि विरहे न दूषणम् ।

चन्द्रं राहुर्न बाघेत जगदानन्दकारणम् । रोहिण्या सह तस्यास्तु मङ्गलादिष मङ्गलम् ॥१६५॥ अत्र क्लोककथितार्थसमीऽन्योऽर्थः । प्रसिद्धकारणेन नैयोऽप्यनुक्ये । मुणी न दूषणम् । पुण्डरीकं नता चन्द्रधी 'राजी न स्थिराजित । धावल्यलक्ष्मी रायस्य कीर्ति श्रित्वा सदातनी (११६६॥) पुण्डरीकस्य दिवसे धोतनाच्चन्द्रस्य रात्री भासनादिति हेतोरकथ-नेऽपि प्रसिद्धत्वास्त्रहेतुंबचनं गुणः।

हसनस्यापि कीर्तेंश्च शुभ्रत्वं कोपरागयोः । रक्तत्व चन्द्रिकापानं चकोराणां निरूप्यते ॥१६७॥ पापापकीतिनभसां कृष्णत्वं परिकीर्त्यते । मन्दानिलेन्दुकर्प्रजीमृतारामसंतते ॥१६७॥ हरिचन्दनकासारमुक्ताहारकलापिनाम् । कीरकोकिल माल्याना मृङ्गादीनां वियोगिषु ॥१६९॥ दाहकत्वं कटाक्षस्य वेधकत्वं विलोचनै । रूपस्य पानं नदाक्योनीरेजादि प्रवर्तनम् ॥१७०॥ । कृतुमाना मनोजस्य शरकायत्वकीर्तनम् । भ्रमराणा धर्नुर्ज्यात्व मनसो बाणलक्ष्यताम् ॥१७१॥ सुहृद्वसन्त कीरोऽवदः प्रतिहारवच कोकिलः। काव्येब्वित्यादिकयनमसदेव प्रसिद्धिभाक् ॥१७२॥ शिर शेखरकर्णीवतसश्रवणकुण्डले । सानिध्यादिवंकाकार्यं मस्तकादिनिरूपणम् ॥१७३॥ रत्नयोगनिवृत्त्यर्थं मुक्ताहारपदं भत्तम् । रूडिप्रकाशनायदे धमुख्यबद्धमीरितम् ॥१७४॥ हर्षमालेति सुरभिपूर्णनिमाणसिद्धये। कलमे करिशेन्दस्य प्रयोगी व्यक्तिबीधक ॥१७५।

१. तावानं स्थिराजनि २ माल्यासा । हार्का र किल्लाहरू

इत्यादीना सतामेव शेयं काव्ये समर्थनम् । कविसाप्रौढिविज्ञानशालिभिः कविकुञ्जरैः ॥१७६॥ रसाभासोऽपि भावानामाभास परिकीर्त्यते । स्वशब्दग्रहण कष्टकल्पनं च निरूपितम् ॥१७७॥ 'अव्यक्तिरनुभावस्य विभावस्य च कीर्तिता । प्रतिक्लिवभावादिग्रहण दीप्तता मुहु ।।१७८॥ २अकाण्डे प्रथनं च्छेदोऽप्यञ्जस्याप्यतिविस्तृति.। अङ्गिनोऽननुसधान प्रकृतीना विषयंय ॥१७९॥ अनङ्गस्याभिधान च रसदोषा प्रकीर्तिता.। एतेषा रसदोषाणा लक्ष्यलक्षणमुच्यते ॥१८०॥ अनौचित्य रसस्य स्याद् रसाभासो द्विषा स्मृत । अनेकविषयोऽप्येकविषयोऽनुचितोऽपि च ॥१८१॥ रूपातिशयसपन्ना काचिन्नारी विलोकते। चैत्र सुरूपमप्यन्य मैत्र श्रीदत्तनामकम् ॥१८२॥ अत्र रसस्य नानापुरुषविषयत्वाद्रसाभास । माता मे पितर दृष्ट्वा मोहोल्लासेन चुम्बनम्।

कृत्वा कामसुखाम्भोधौ निमज्जित कलान्विता ॥१८३॥
अत्र मातापितृविषयस्य रसस्यानुचितत्वाद् रसाभास ।
भावानौचित्यमत्रोको रसाभासो विशारदे ।
भावाभासाभिवानोऽसौ रसाभासोऽनुमन्यताम् ॥१८४॥
इय रितसमा नारी त्रैलोक्येऽप्यतिदुर्लभा ।
अस्या स्वीकरणोपायं करिष्यामि कदाचन ॥१८५॥

स्वस्मित्रिच्छारहिताया इतरनार्याश्चिन्तनमनौचित्यनिन्दितम्।

१. अन्याप्ति[®] २. आकाशे ।

1 + 1

इतरेषा रसाना च भावानामपि गम्यताम । आभासत्व महाकाव्यरसमावविचक्षणे । ११८६॥ रसे भावे प्रतीते च तद्वाचकपदग्रहः। स्वशब्दग्रहणं सद्भिरंसदोषः प्रकीत्यंते ॥१८७॥ इमा मदनमञ्जूषा रूपसौन्दर्यशोभिनीम्। श्रृङ्गाररससपुक्तां पश्य पश्य युवेश्वर ॥१८८॥

रसे सुप्रतीतेऽपि शृङ्गाररसपदग्रहणं दुष्टम्। मुग्धा सलज्जा सभया सस्वेदा विमुखा रते । निजेशालि ङ्किता केलिसदनं प्रवर्तते ॥१८९॥

मुग्धाया यौवनारम्भान्निजेशालिङ्गने लज्जादीनां स्वयमेव सभ-वाल्लज्जादिपदैर्व्याभचारिभावानां ग्रहणं दुष्टम् ।

वामपादप्रहारेण कामिन्या हस्तताडनात्। नायकस्य रतौ चित्ते कोऽप्युत्साह प्रवर्तते । १९०॥

उत्साहस्य स्थायिभावस्य प्रतीतस्य स्वशब्देन ग्रहण दुष्टम् ।

न रज्यति विमोहेन मही लिखति कामिनी। रोदन च विधत्तेऽसौ कि कर्तव्यं मया सखे ॥१९१॥

विप्रलम्भे रसे रोदनाद्यनुभावाना कल्पना कष्टकल्पना । करुणरसेऽपि सभवात् ।

अहो तन्वि विलोकस्व मा त्वत्पादशरण्यकम् । यौवनादिरनित्योऽत्र ततो भोग्यं महासुखम् ॥१९२॥

शान्तरसे यौवनादेरनित्यत्वकथनम भाव श्रुङ्गाररसे तस्यानुभावस्य प्रतिकृलस्य ग्रहणं प्रतिकृलग्रहः कथ्यते ।

रसदोषप्रपञ्चानां काब्येष्वेव निदर्शनम् । अतस्तर्त्रव दृष्टान्ता ज्ञेया रसविशारदे ॥१९३॥ निदंषि सगुणे काव्ये सालकारे रसान्विते ।
रायबङ्ग महीनाथ तव कीर्ति प्रवर्तताम् ॥१९४॥
स्याद्वादधर्मपरमामृतदत्तित्ति
सर्वोपकारिजिननाथपदाव्यभृङ्गः ।
कादम्बवशजलराशिसुधामयूस
श्रीरायबङ्गनृपतिर्जगतीह जीयात् ॥१९५॥
गर्वारूढिवपक्षदक्षबलसघातादभुताडम्बरामन्दोद्गर्जनघोरनीरदमहामदोहझञ्झानिल ।
प्रोद्यङ्गानुमयूखजालविपिनवातानलज्वालसादृश्योद्धासुरवीरिवक्रमगुणस्ते रायवङ्गोद्भव ॥१९६॥
कीर्तिस्ते विमला सदा वरगुणा वाणी जयश्रीपरा
लक्ष्मी सर्वहिता सुल सुरसुल दान निधान महत् ।
ज्ञान पीनमिद पराक्रमगुणस्तुङ्गो नय कोमलोरूप कान्ततर जयन्तिम भो श्रीरायभूमीश्वर ॥१९७॥

इति परमजिनेन्द्रबंदनचन्दिरविनिर्गतस्याद्वादचन्द्रिकाचकोरविजयकोर्तिमुनीन्द्र-चरणाञ्जचञ्चरीकविजयवर्णिविरचिते श्रीवीरनरसिंहकामिराजवञ्च-नरेन्द्रचरिवन्दुसंनिभकीर्तिप्रकाशके श्रृङ्काराणवचन्द्रि-कानाम्नि अलकार-संग्रहे दोषगुणनिर्णयो नाम दशम परिच्छेद ॥१०॥ समाप्त ॥

स्वस्ति श्रीमत्सुरासुरवृन्दवन्दितपादपायोजश्रीमन्नेमीश्वरसमुत्पत्तिप्विश्वेकृत-गौतमगोत्रोत्पत्तिसमुद्भृतद्विजश्रीमहोर्बल्जिनदासशास्त्रिणामन्तेवासिना श्रवणबेलुगुलक्षेत्रनिवासि-विजयचन्द्रेण जैनक्षत्रियेण अय ग्रन्थ समाप्ति नोतः।

1-51-1 1

Appendix—A

॥ परिशिष्टम्—१॥

अकाराद्यनुक्रमेण पद्यसूची

अकारण महाब न्धु	9-889	अघर भक्षमित्वासी	१०-१६
अकारादिक्षकारान्ता	१-३६	अनङ्गस्याभिषान प	१०-१८०
अज़ीकृतायं यद् बस्तु	१ • − ⁱ 4	बनन्तरानुजो घर्म	7,7-09
वनदा चिन्द्रका कीति	9-186	अनुकूल शठो घृष्टो	8-50
ब णिमादिगुणोपेतो	१∙ −१४	बनुभाव क्रमाञ्चित	3-68
वत कारणतोऽस्माभि	३ -२	बनुमावस्तु विक्षेपो	३-८२
वतिरक्त बालमानु	9-69	बनुभावस्तु शृङ्ग।रे	₹-३०
बतो गुचा प्रकोत्यन्ते	4-3	बनुभाबोऽत्र वैदर्ण्य	3-68
बत्यन्तकर्कशार्थाना	19 – 4	जनुषाबोऽस्य वस्त्रस्य	3-606
अ त्यन्तकोमलार्थाना	9-3	अनुग्रतस्य नाथस्य	8-600
बत्यन्तकोमलार्घार्थे	18-6	अनुराग् वता केन वित्	8-40
ब ह्यन्तयीबनादशन्त	४ –६५	ननोचित्यं रसस्य स्याद्	१०-१८१
अय कुट्टिनत चोक्त	8-115	बन्तो नास्ति विकल्पाना	९-८६
अथवा पदबन्धस्यो	५-१६	ज न्यबस्तुगुणारोपो	५–२०
अयवा शक्तिनेपुण्य	7-7	बन्यबाक्यस्य मध्येऽस्ति	80-48
बदृष्ट्वा गौरव यत	३-५६	बन्यस्त्रीत ङ्गमादीच्या	8-205
अदोषः सगुणा रोतिः	१- २३	भन्यस्य बस्तुनोऽन्यस्मिन्	9-RCC
बद्भुतास्थरसो लोके	3-138	ब न्याय इति शब्दं ब ्र	९ –२६३
ब्द्रुतो रोहवैरी तु	3-83.8	भम्येऽपि भेदाः सन्त्येषु	6-333

अन्ये विकल्पा द्रष्टव्या	९- १७४	बर्थवोर्यत्र समयो	९– २६ १
अवस्यातिफल दद्यात्	8-36	अर्थस्य गोपन वाचा	९-१८६
खपरार्घगत यत्र	40-66	अर्थस्यानु चितस्यैव	१०-१२९
अपरित्यज्य महरायँ	२–१७	अर्थानेयस्व मित्युक्ते	4-20
अपुष्टकष्टी सदिग्ध	१०-९८	अर्थो यत्र त्यक्त	? o — ? ₹ ९
अपूर्वं भोज्यमप्यत्र	6-8	अलकृतीनामुक्ता ना	९—३० ५
अप्रतोतमिति प्रोक्ता	80-8	अलकृतीना सगृह्या	9-309
अप्रयुज्य विशेष्य तद्	९–२९६	अलकृतीना सर्वासा	९-३०८
अत्रस्तुतस्तुति यत्र	१०-८३	अ ल्पप्राणाक्षराण्येत्र	4-83
अप्रस्तृतार्थममत	१०-४३	ब वर्णनीयवस्तूना	8-646
स्रक्ष कूर्ममनङ्गराज	9-886	अ वहित्यालस्यवेगौ	३-२ २
अब्जेऽब्जभ्रमण चित्र	80-608	अव्याप्तिरनुभा व स्य	209-05
अञ्जोऽञ्ज राजतीत्युक्ते	₹–३९	अशय्या कामकेली वा	6-1
अभवन्मनयोग तु	१०-९३	अश्लीलः साकाङ्क	१०-९९
अभिघा नक्षणा गोणो	२–२६	अध्वगोगजवृक्षादि	२-११
अभिषाश क्तिमाश्रित्य	२–२७	अष्टादशमहाश्रे णी	१-१ 0
अमन्दा नन्दसदोह	१−२	अष्टावेते गणाः प्रोक्ता	१-५४
जमावास्या तिथी रात्री	9-86	असकृद्याति विसर्गो	\$0-88
अय श्रीरायभूमीश	9-96	असत्य रहिते नाथे	४-९ ५
अय श्रीरायबङ्गो न	9-995	असमर्थ श्रुतिकटु	20-2
अय श्रारायबङ्गोन	९-१९७	बस्मद्वीरिपुर त्वया बलप	ते ९–२३९
अय श्रीरायबङ्गो न	९–१ ९८	अस्मिन् लोके तमी व्या	ব १०-७४
अरुण पद्मिनीं तेजो	9-60	वहो कीतिरही सूक्ति	१०-१५७
अर्थे विवक्षित तस्मात्	१०-२४	वहो तन्वि विलोकस्व	१०-१९२
अर्थं व्यवहित विक्त	१०-२३	असो रमण पश्य त्व	e £ 9-0 9
अर्थं चारु: दगमक	4-6	अहो वचनमित्यादिर्	
		•	

बाकारेणेङ्गितेनापि	9-860	जा लम्बय श न्दमर्थस्य	८- ६
आकाशे प्रथन छेदो	१०-१७९	बालम्ब्य सब्दमर्थस्य	6-19
बाक्षेपातिशयौ सूक्ष्म	९–९	आलिङ्गन कुषद्वन्द्र	3-33
बागच्छन् त निजेशं रतिप	ति ४ १४६	बालिङ्गने चुम्बनादी	४-१५३
भागतं नायक कीपात्	8-98	आलिङ्गच कामुकः सौरू	यं १०-३६
बागत्य रायनृपती	४-१५६	आलिङ्गध चुम्बति नृपे	8-848
बागमादिमहाशास्त्र	१०–१२५	आलिङ्गधना रमणो	१०-१५३
आदिगद्देन चेष्टादि	२- ४१	बालीजनेन नृपकुञ्बर	8-845
बायल्लकाननो ग्दध्या	९- २१३	बाभीग्लकृत बस्तु	१−३३
बायल्लके नृपतिकुञ्जर	3-43	आमा स्त्रीणा सखी दास	गे ४-१११
आयात नायक श्रुत्वा	8-884	बा स्थानमण्डपगते	९–१९४
वायासे सति कामिन्या	8-834	बास्य नापि ददाति	8-63
अप्रक्तमालतीमाला	9-98	आस्याङ्कठोकन प्रीति	3-36
वारामकुञ्जगत	8-835	बास्येन्दुनिर्गतमनोहर	४–१ २२
आरामस्याम रुदे शे	\$0-X6	बाह्मादनाय देवाना	9-44
आरामे तरवा मान्ति	१० -१४२	आह्नादयन्ति रायव	9-248
वारामे रायबङ्गस्य	9-19	इक्षुवापसमाकार.	9-98
वारामे रायबङ्गस्य	8-808	इत. पर रसाना तु	₹ -१ १५
बारोपादन्यचमस्य	4-28	इतरस्माद्रसाज अन्म	३-१२७
क्षास्टरनविभावस्तु	÷-880	इतरेवा रसाना च	१०-१८६
बालम्बनविभावस्तू	3-66	इति सप्तविधा प्रोक्ता	7-6
बालम्बनविभावोऽन	३-२६	दृत्य नृपप्राधितन	१–१२
बारुम्बनविभावोऽत	३ –६५	इत्यादाना सतामे व	१०-१७६
आलम्बनविभाषोऽत्र	3-200	इन्दुना बीयते पुण्ड	9-38
आसम्बनविभावोऽस्य	3-68	इन्दुमन्बेति कीतिस्ते	9-30
बारुम्ब्य य रसोत्पत्तिः	₹-१५	इन्दोरिव नृसिहस्य	9-43

इन्दौ ज्योत्स्नेब दुउधामी	९-५१	उत्साहो दक्षता बुद्धिः	Y- ¥
इन्द्रगोपस्य पतन	३ –२९	उद्दापनास्तु स्याद्वाद	3-666
इमा मदनमञ्जूषा	339-09	उद्यानकैरवाम्भोज	१०-६२
इय रतिसमा नारी	१०-१८५	उद्याने प्रोतियुक्ता	४-१६०
इष्टाना यत्र वस्तूना	9-756	उद्देगो यदि वर्तेत	९–५९
इष्टानिष्टविनाशाप्ति	३-७५	उद्देगो विदुषा यत्र	९-५७
इष्टार्थादन्यदुष्टार्थ	80-30	उन्नतस्थानवृत्तोऽपि	९-१४१
ईक्षण हसन नारी	१०-९१	उ पमालकृतावेते	6-68
ईश मागत उदात्तमपदा	१०-६६	डपमालकृतौ पू र्व	9-300
ईषत्क ठिन व ।च्याना	<i>9-0</i>	उपवन जलबे ली	५–१७
र्वन्मृदु मदर्भा	७-१५	उपहर लुप्तविसगँ	१०-४१
उक्त रीतित्रययुता	६-१३	रु पहासयुता या च	8-66
उ क्तस्य पुनरुन्ति स्या त्	१-८७	उष्टसन्ती त्वदीयेय	4-88
उक्ताना यत्र बाच्याना	9-868	करमूलं सुवाकल्प	80-880
उन्तार्थयोईयोर्यत्र	१०-१२७	ऊर्जस्व्य प्रस्तुतस्तोत्रे	९-१०
उक्तार्थाना विरद्धत्व	9-203	एकवावयमनेकार्यं	6-540
उक्तेन येन बाह्यार्थी	१०-१२१	एकस्या नायिकार्या य	४-१८
उन्त्वा पदगतदोषान्	१०-३४	एकस्या रागशून्योऽपि	४–२०
उत्कर्षो यत्र गवस्य	९- २२ १	एकाङ्ग नालोल चि त्त	8-38
उत्कृष्टतान्तर यत्र	९–२८२	एकाथ कथ्यते द्विश्चेत्	१०-११७
उत्तम ध्वनिभिव्यक्त	१-३ ५	एतत्काव्यमुखे वण	१–३४
उत्तम मध्यम श्रोबत	१-३१	एतद्गुणविशिष्टोऽयं 🍐	૪५ે
उत्तमो मध्यमो लोके	₹ - ६९	एनद्वेदामद वेति	९–२९०
उत्तुङ्गोऽपि न मेरु	९–२०५	एतादृश्या सभामद्भि <i>र</i> ्	९–६१
उत्पन्नयौवनोद् मूत	४ –६३	एते दशगुणा प्रोक्ता	4-4
उत्साहस्यायिमावोऽत्र	३−८६	एतेषा नायकाना तु	४-२ ९

े यशिक्षिष्टम्ं-ऱ्र

एतेवा कक्षणं औरत	ৼ⊷७२	कादम्बक्षितिषस्य तीर्वममन	F09-91
एतै गुणै मीसुरकाब्य	9-38	काटम्बक्षितिपेन मौकर	300
एबमन्ये स्यामित्रावाः	3-9	कादम्बनार्थं रायेन्द्र	4-243
एक प्रगल्भा कथिता 🧓	8-67	कादम्बनाय करुणारस	9-968
एक रम्यकवादवर कृतिमु	खे १-६३	कादम्बनाच कीर्तिस्ते	९- २७
एव लक्षणयुक्तोऽय	₹-६	कादम्बनाथ तव पुग्यपाल	3-53
एवं शब्दगतार्थनिश्चययुत्ते	२-४२	कादम्बनाथ नृप	४- ५९
रबां चतुणी नेतृणा	४-१ ६	कादम्बनाथ परिपालित	४-१२
एवामाद्यास्त्रयो देह	8-880	कादम्बनाय मदन	3-86
ओज कान्तिगुणोपेता	६ 9	कादम्बसाधमदनेत	Y-14 K
बो चित्यव्यक्तिदोषाच्य	२−३१	कादम्बनाय रमणी	₹ ~ ४५
कखगवाइच लक्ष्मी ते	१-३९	कादम्बनाध लोकेऽत्र	९-७६
कटाक्षचिन्द्रकापीय	९ –८२	कादम्बनाथ बचन	४ –२१
कठिनाक्षरसदर्भ	0-0 y	कादम्बनाथ सा कीर्ति	9-28
कपिष्टव जादपेतोऽय	१०-१४७	कादम्बनाथ साम्राज्ये	९- २१९
कर्पूराणि वितीय	४-२५	कादम्बनाथस्य मदान्धशूर	4-90
कलहान्तरिता या वा	8-606	कादम्बनायको हार	009-9
कलाधरो न शोतांशु	९ –२०४	कादम्बरात कातिस्त	9-107
कलाप्रौढियुता धैय	8-40	कादम्बरायनाथस्य	999-2
कलौ काले प्रशासमें	९-१६८	कादम्बरायभूनाथ	9-110
क्ली काले महादुष्टान्	9-848	कादम्बरायभूपस्य	9-286
भ स्वान्तानिलवेगभूणित	६-१०	कादम्ब रायसदनाद्	9-409
कषाववर्णता याति	3-888	कादम्बरायो मारव्य	1-17
का ≯को नारीं नृपतितिलः	१ ४-८८	कादम्बवशे बिस्तीर्थे	9-764
कादम्बक्षितिनाथ	ミー との	कादम्बवाधि चन्द्रस्य	9-769
कादम्बांशतिवायकस्य	₹-41	कादम्बान्त्री चुंसारी	ペーやとし

कादम्बेशेन रायेण	9-106	कान्येषु ते विभावाद्याः	₹-₹ •
		-	
कादम्बेश्वर कीर्तिस्ते	4 -58	कासारे जललीलया	¥-८₹
कादम्बेग्बररायबङ्ग	٧-३	किं किं कराव्जनिपतन्	९~२९२
कादम्बेक्वररायांक्वतो	8-86	किमास्यं शारद प न्द्र	5-100
कान्ताकटाक्षवज्रःस्य	१०-१२४	किमिय चन्द्रिकाहोस्बित्	3-800
कान्ताकामुर योरत	まーまれ	कोदृश्यलकृती रीति.	१–२१
कान्ताकामकयो पृक्ति	₹-₹७	कोतिचन्द्रातये शैत्यं	9-148
कान्ताताटङ्काबक्र विरिध	त ९-६६	कीर्तिज्योत्स्नापि तापाय	9-834
कान्नानीरेजबाणेन	१०-१३६	कीर्तिप्रतापौ रायेण	९-१२८
कान्ता भगवती या	१०-१२०	कीर्तिस्तऽप्यतिलङ्घते	७ −१ २
कान्ताया कामुकस्यापि	३−४२	कोतिस्ते विमन्त्रा सदा	१०-१९७
कान्तास्य वरमीक्षते	९-११७	किसलययुतकर्णा	8-588
कान्तास्यबुम्बने सक्तो	9-939	कुतो ललाटे तिलक	९-१५२
कान्तेन नारीसमाना विक	ग्वा	कुप्यति रमणो नारी	१०-५४
	१०-४७	कुवलयकरसार	९-२९७
कामाग्निप्रशमार्थमालि	3-44	कुमुमाना मनोजस्य	90-968
कामिनीवदन पद्म	१०-१९	कृतापराघ सुरते	४-७३
कामिन्या पदवङ्कवेद	९-६८	कृताश्रूणा शङ्कादीना	४–१४७
कारकज्ञापकी हेतू	9-97	कृत्व। तृप्त जगत्सर्वं	9-218
कारण्योपेतवित्त	९-१६	कृत्वापि दान जगतो	९ - १७ १
कायकारणयोर्यत्र	9+783	केलीमदन याते नाये	१०-९०
कार्यमारभम णेन	9-286	को किलारणन कृत्वा	9-98
काने कली स्वहितमञ्जल	९-१९३	कोटीरराजितो हार	9-22
काब्पद्योभाकर काय्य	9-3	कोप निवारियतुमिष्ट	९-२४९
काब्यस्य रक्षण कि वा	१-२०	कोपान्नायिकया निजेश	8-66
काब्याङ्गभूती शब्दार्थी	9-3	कोमालि द्वितलोसकेव	8-194

की भूदं वर्षं यत्यत्र	7-14	मुणाना कर्मणा सत्र	५-२४ •
कोमुद वधयत्यत्र	3-76	गुण्यमावे गुणो नास्ति	¥ {
क्रमागतामिमा भूमि	1-16	गुरुणा स्रवृता ताम्या	१-५१
क्रमेण बाच्यो यावश्री	30-555	गुर्शस्त्रेकनपात्रवार्वमल	१०-६८
क्रियाविदीपै रधिकै	8-838	गौरवर्णेन वाभाति	3-121
क्राडयत्यङ्गनालोका	9-9.	ग्राम भवति चैत्रोऽभी	१०-६
क्रोधारूयस्थायिभावाऽय	३ -८ ०	घटते ढौकते प्पाति	***
क्षमालिङ्गनावद्नाय	9-848	घण्टाट ङ्कारभोक्तद्रण	9-88
क्षमासामध्यगाम्मोर्य	X-0	घोरश्रीयुद्धरङ्गे समर	₹ -८५
क्षस्तु सबसमृद्ध डघ	8-84	चकोरनिकरो दृष्ट्वा	8-3X
क्षीरवाराशिना तुख्या	6-86	चकोरी सदृशो दृष्टि	8-178
क्षीराब्धिना समानापि	९३९	चक्रवाकरतिक्रोडा	3-26
क्षीराब्धिरमृतस्यान	9-80	चक्षुविकासो देहस्य	₹ - ६७
क्षीराब्धिशरदिन्द्वादि	9-80	घटकारोहण स्त्रीणा	१०-१४९
श्रीराव्यिकारदाश्रादि	6-86	चतुर्मात्रागणा पञ्च	१ –५५
खण्डिताया नायिकाया	8-605	चतुविधानामर्थाना	८-4
गगने राजते राजा	3-80	चत्वारो नायका एते	8-84
गङ्गातुङ्गतरङ्ग	६-१४	चन्द्र दृष्ट्वा सरोज	८-९
गद्यकाव्य तुवाक्याना	9-₹0	चद्र राहुर्न बाधेत	१०-१६५
सम्भोरामलसूबितरत्न	९–६	चन्द्राकारसमा कीति	१०-७६
गर्वगौरवमालम्ब्य	४-१ ५५	चन्द्रातप पिर्वति चुम्बति	३-५९
गर्वहर्षमहाकोष	₹-9•	चन्द्रोऽय ज्योत्स्नया स्रोक	20-176
ग र्वारूढविपक्षद ञ	१०-१९६	चरन्ति मदनोद्याने	9-200
मबणफल प्रोक्त	१- ६२	चापल्यरहिता चित्त	8-130
गुणरोतिवृत्तिशस्या	4-8	वित्तवृत्तिविशेषोऽयं	४-११८
गुणवर्मादिकर्नाट	e-3	चित्तम् ज्ञारभूकोऽग	ः ४⊣१२१

वित्तस्य वृत्तिभेदो व	₹-\$	तस्य जिनमुनीसोऽय	१०-१५४
विन्तामणिः कामधेनु	९- २३६	तदभावेऽनिष्टफल	१-३५
चिन्तामणि किं न बहत्व	९- २९	सबुदाहुतिरम्बन	9-178
चुम्बति स्पृशति प्राण	९- २०	तन्व ङ्गीतनुमाळोक्य	90-09
बुम्बन्त परिरम्भण	४– ६४	तन्वो सरो मुख पद्म	\$ \$8
चैत्रेण सेवकेनासी	९-१०३	तरुभिवरणवात	९- २०२
छत्र सितं दण्डयुत	६ -८	तरुणीकायदेशे स्वीकृता	Y- \$¥\$
छन्द शास्त्रे यतिः प्रोक्तो	१ • ⁽⁴ •	तरुषा देहलावश्ये	९-२०९
जगत्तमो हृत सर्वं १	!०−१ {₹	तरुवा नदनावासी	₹•-₹८
जगत्तापहरश्चनद्र १	• - ११५	तरण्या स्वसीन्दर्यं	४–१ २६
जगत्य र्थान्तरन्यास	e f 9-2	तवकीर्तिमहास्ता	९-१७६
जगन्मोहन रूपेण	9=139	तबतेको गुणलब्धु	९-१ २६
जगानुराग प्रियबादि	¥-₹	तब पह्नबबज्रेण	9-90
बनैरविदितोयोऽधीं १	6-653	तस्य श्रापाण्डयवङ्गस्य	१-१६
जपाकुसु भद्र स्त	३−१२०	त्रव सम्बन्धिनिष्काम	9-308
वयति ससिद्धकाव्या	१-१	तस्यानुजो गुणाचीश	१−१३
जातिकियागुणद्रव <u>य</u>	९- ९८	तादृश मतिभतरिं	Y-9 ¥
जा तीकन्दुकताडन	3-36	तिलकािद्धतरायास्य	9-138
जिञ्जुभोमावितिभोक्ते	२-३४	तुङ्गत्वेन महाभेष	९-७ ८
जुगुप्सास्थायिमाबोऽय	३-९९	ते के नियामका बृहवं	२–२९
जा त्यक्वारूढरायं	४-१२ ०	तेजोभानुस्समो भानु	9-68
ज्ञातमावचतुष्केण	₹ - ६४	तेजो विलासो नाधुर्यं	४ –३५
श्रातमन्मविह्ने या	8-99	स्यज्यते गृत्यते शब्दी	₹-₹
ज्ञानस्वीकुरु बङ्गराज	9-286	त्यागवा. कुर्वते युद्धम्	१०−३ ९
तेतो विहसित मध्ये	5 - ⊌0	नेयस्त्रिशत्समास्याता	9-64
वत्कार्थं त्रिविषंत्रोक्तं	7-79	त्रिगुरुर्मगणः त्रोक्तः	१ —५२

त्रिंभेदसयुता मध्या	¥-68	देवो नमसि यातीति	१०-२५
त्रिवर्णनायकेनेय	8-80	देवोऽयमम्बरोद्भासी	९- २५ <i>१</i>
त्रैलीक्य वर्तते जीव	१०-३३	देशान्तर गते नाथे	४-९७
त्वत्कीतःविव घावल्य	9-32	देशीऽवं स्वर्गभूमि	9-224
त्वत्कीतिः त्यागसनाता	९–४४	द्विगुरुमगण प्रोक्ती	१-५६
षो युद्धदो दघी	१-४२	द्वित्वासरसमेतो वा	१-४९
दद्यात्यवर्णसप्रातिम्	१—३७	द्विचा प्रतीयते योऽवी	20-204
दयालुना पुण्यजनेन	९- २०६	द्विहस्त एककण्ठोऽय	१०-७८
दातेव नायस्तस्या	४-५८	द्वचर्यययैकाक्षर	१०-१४५
दानवीर दयावीर	३-८७	धरन्तीप महामाग्य	९–१ ४२
वानेन तपितारीष	१०-१३४	ध र्मार्थकाममोक्षारूय	१–२७
दास्यामि हार गन्तव्य	९–१६ २	धर्मार्थकामयुक्ताना	४–४ ६
दाहकत्व कटादास्य	१०-१७०	धवला श्रीमति सर्व	['] ९–३ <i>७</i>
दाह क्रमान्सकारो	१- ४३	घारा त्वघोरा लोके हि	¥-50
दोनानायजनान् विलोक्य	र ३ –९२	धीरोदात्तस्तथा घीर	४- ६
दोर्घदेहो रक्तवर्णी	40-68	धीरोदात्तादिनेतूणा	४–२७
दुःखेन जायते योऽर्ष	₹•9-09	धैयँ ली ला विरोसश्च	४–११५
दृश्यत्वाद्रसभावाना	३ —२३	न कुप्यति न बध्नाति	९२२९
दृष्यमाना नाटनेषु	3-88	न कोक्ज़िन वीणावा	9-774
दृष्टान्यकामिनी सङ्ग	४ –२२	न कौमुदीय की तिस्ते	9-84
दृष्टे निजेश कामिन्या	8-188	न मनवचनदम्भो	8-23
दृष्ट्वा शान्तिजिन नत्वा	९ –२१२	नयनप्रीति सम्तिः	3-83
देवतया पूज्योऽय	80-36	नर् कपिष्वज इति	२−३७,
देवताङ्ख्रिपसस्तुत्या	९- २६६	न रज्यति विमोहेन	\$0-29.8
देकताबाद्रिशन्दाना	१ –६१	नरेन्द्रकन्या परिपूर्णस्त्या	9-7100
देब्रसेवतकालेऽस्य	9-719	नहो बद्रो हितोऽच्यों वा	१०-४५.

नवके लिबिनोदेन	४१३ ६	निदोंषे सगुणे का ट्ये	१० - १९४
नवीनयौवना नारो	8-68	निर्लंजनपुरुषेणार्थी	१०-१०९
नवीनालोकना ज्ञात	४ १०५	निर्वेदोडे गकोपादि -	३-१०₹
न शीतोऽपि यशोराशिर	९-२२७	नीतियुक्तोऽपि रायस्य	9-83₹
न सन्मित्र न सत्सङ्को	9-738	नोरेज वरमल्लिका	४ –३६
नागते नायके गेह	४-९३	नीलकण्ठो नरीनर्ति	२–३८
नाथ मरति या नारी	8-808	नून प्रायो ध्रुव शक्कु	९-१ २ ०
नायस्य चित्रे वस्त्रे च	8-186	नृ रतितिलकरा ये	४ –१३ २
नाना भावमनोज्ञ भावविस	सत्	नृसिंहराय कीतिस्ते	9-848
	3-83+	नृसिहोऽप्यभय दत्ते	९-१३ २
नानारत्नविराजमानमुकुत	शे ६-१२	नद सरो वह्नि गुण्ड	१ ०-१६४
नानालङ्काररत्ने विशद	9-310	नेयार्थं क्लिप्टमदिग्धे	₹~0\$
नाय राय सुघासूति	9-68	पत्युर्व नायिकाया वा	3-4 3
नायकस्य प्रसङ्गे च	8-30	पददाष नि <i>रू</i> प्याह	१०-४०
नायकाना चित्तवृत्ते	४–३२	पदवाक्यार्थदोषास्ते	१०-१४३
नायकोश्तेषु कार्येषु	8-38	पदस्य कथन यत्र	१०-५७
नायिकालक्षण तासा	ጸ –८४	पदम्य यस्यानुचितौ	१ ०-२६
नारीजनो मुख दृष्ट्वा	९–७४	पदानामनुगुण्य वा	८- २
निजेश तर्जन कृत्वा	% –७७	प देन ये न यद्वाक्य	80-44
निन्दाध्याजेन यत्रार्थं	9-758	पदेन येनासम्यार्थी	१०-१७
नियमाकरणे काव्ये	२– २८	पद्माकरे सगैजाक्षी	१० −६०
निरवद्यवर्णगणयुत	₹-१	पद्ये समासबाहुल्यं	५२ इ
निरूप्यते जगत्स्यात	३-११६	पयोधरा नमीवृत्ता	१०-१०६
निर्गुणा रमणी लोके	4-2	पयोघरविस्रोहोऽय	९–२६०
निवातव्या घ्रसपीरि	3-94	पयोनिधिसमानस्य	8-303
निदौववर्म पुण्याय	१०− १	परकीयाप्यन्देश	४ –५२

5 6			
परकोया स्वकीया च	४ - ५३	प्रज्छन्नो वा प्रकाशो वा	3-36
परलोक गते ना थे	8-860	प्रजाना पालन कस्मात्	९ –३०२
परस्परप्रयुक्तानि	4-88	प्रतिकूलवर्णमपद	१०-४२
परेण परिणीता च	8-48	प्रतिभाशन्तिसम्पन्नो	7-8
परेण परिणीता तु	४-५५	प्रतिवस्तूपमा सार	९–१२
पश्वाद्गतेश बिम्ब	९–२१५	प्रतिषेत्रस्य कथन	९-१५ ०
पश्य पश्य न माधूर्त	१०-१५६	प्रयु वतस्य पदस्यार्थी	4-82
परय परयसि चेदन्यां	९–१६१	प्रयुक्तो स्रोकिकार्थोऽपि	4-64
पादपूरणमात्रार्थं	१०-८	प्रविशन्ति महादुर्गं	7-12
पा प।पकोर्तिनभसा	१०-१६८	प्रदनोत्तर सङ्करदन	9-13
पालयत्यमला वङ्ग	1-17	प्रश्नोत्तरद्वय यत्र	9-309
पीत वारिधिसप्तक	९-२२२	प्रसन्नोऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु	१०-१६२
पुण्डरीक गता चन्द्र	339-08	प्रसाद गुणसयुक्ता	६-१६
पुण्डरीक चन्द्रविम्ब	९-४२	प्रसादादिगुणोपेता	६−६
पुष्येन सार्घमाधत्ते	९- २४४	प्रसिद्धमिष यच्छास्त्रे	१०-१३
पुनरुजनीवनीपाय	९-१ ६५	प्रसिद्धसाधन। द्यत्र	९–२७६
पुरुषो राजते राज	80-50	प्रसिद्धिरहित यत्र	80-48
पुल र स्तम्भभावादि.	३-११२	प्रस्तुतस्य विरुद्धार्थ	१०-८५
पुष्पास्त्रबाणपतन	₹-६१	प्रस्तुतो कृत्य यत्किचित्	९-१२७
पूर्वपूर्वी विश्वष्टोऽर्थी	8-798	प्राणाभावेऽपि पुरुषो	४-३६
पूर्वीद्रि गतबालभानु	9-१८७	प्राधान्येन न वर्तेत	१०-२८
पूर्वानुरागी मानात्मा	9−80	प्रारब्धरूपभङ्गी यत्र	१०-८९
पूर्वोक्तनायिकाना तु	8-883	प्रियस्यागमन श्रुत्वा	8-68
पूर्वेक्ताना नायकाना	8-38	बलाकेव शरक्जन्द्रो	9-40
प्रकृत कारणं त्यवत्वा	9-१४७	बल्यरिः कल्यरि पातु	१०-१४८
प्रगलमा नायिका त्रेवा	8-65	बहुवाक्याना यत्र प्रविश्वनि	

शृङ्गाराणंवचन्द्रिका

मुद्धेर्महत्त्व भूतेवा	९-१ ९२	भो रायवङ्ग कोतिस्ते	4-88
भूमुक्षितोऽह त्व दाता	१०-१२२	भूलोचनकटाक्षान् वै	९-१९१
भगणो सुसकुत्साम्यो	१-५९	भूविक्षेप किसलयमृदु	8-146
भयास्यस्वायिमावोऽत्र	₹ - ९४	मक्षकाञालपूर्याई	9-288
भयानकरसोऽप्यत	३-१२२	मदनस्य पताकेय	१0-१५८
भरतस्सगरश्चकी	९–२३५	मनसिज तव कार्यं	8-600
भाति वै नगर चात्र	१०-९	मनसिजनृपरू प	४ –५६
भातीन्दीवरमित्युक्ते	२-३५	मनोरययुतस्वान्ते	₹-४८
भावका रसमुत्पन्न	₹-१६	मनोरागेण निबिहा	४-१ २७
भावानीचित्यमत्रोक्तो	४८१-०१	मनोवचनकायेम्य	¥-१३३
भावयन्ति विशेषेण	₹ - १४	मनोवद्वक् तुरिष्टस्य	९–१ ७५
भावहावी तथा हेला	४–१ १४	मनोवेगयुता सत्वा	९-१ १ ६
भावाश्चतुर्विधाः प्रोक्ता	३१३	मन्दानिला लुष्टयन्ति	९– २५८
भाविहावाद्यलङ्कार	8-888	मन्दानिलेन मकरन्दरसेन	३-५७
भावेश्चतुमि पूर्वोक्ते	३ -८	मन्ये शङ्के ध्रुवादीना	9-193
भुज्यमानाश्च भोनतृणाम्	3-85	मरण सुप्तिनिद्रावबोध	३-२१
भुवनव्यायिनी कीति	९–४३	मलयानिलसकाशो	१-६
भुवने रसिका लोका	३ –२४	महत्यपि च सक्षोभे	४−३८
भूपालोऽय मृगेन्द्रो	१०-९६	महाकवीनां विस्तीणं	९- १७९
भेद्यशैषकभावन	\$0-{0{	महाभागस्य रायस्य	९ –२६
भोगे कलाया लोलो य	४-९	मासमानो न यातीत	१०-३७
भो भो कल्पतरो त्वमत्र	९–१८३	माता मे पितर दृष्ट्वा	१०-१८३
भो मो निष्ठुरभाषिणि	8-97	माधुर्यादिगुणोपेत	₹-३
भो भो राय मनोजपातक	8-883	मानसोल्लासन दृष्टि	9-200
भो भो वीरनृसिंहराय	४- १६३	मायामात्सर्य नग्ड त्व	8-63

मार्गे याति नरः कविवत्	१०-२९	यत्र कोऽपि जनो विक्त	9-708
मित्रहामं जकारोऽय	\$-80	यत्र च्छन्दोभङ्गो	१०–४६
मुख विशासनेत्र ते	९-७२	यत्र नक्षमते स्त्रीवा	3-48
मुखे काव्यस्य वर्णानां	8-86	यत्र पत्यु स्त्रिया वा वा	3-48
मुखेन्दुना कपोलाक्षि	९–७५	यत्र पूर्व प्रकृष्ट स्यात्	१०-९५
मुखेन्दुस्ते जनानन्द	9-68	यत्र प्ररूपित वस्तु	९–१८२
मुस्यबाधे निमित्ते च	२–२२	यत्र प्ररूपमाणेन	९–२३८
मुख्यार्थादन्य एवार्थी	१०-११९	यत्र प्रियतरा वाणी	९–२०१
मुख्यार्थाल्लक्ष्यतो गौणाद्	२–२४	यत्र वाक्ये गुणीभूतम्	१०-९२
मुख्यार्थे बाधित मुख्य	२-१३	यत्र वाक्ये रसो नास्ति	ee-08
मुरुयोऽर्थो लक्ष्यनामावि	२-९	यत्रवाक्ये विरूपस्व	१०-६४
मुग्धा सलज्जा समया	१०-१८९	यत्र वाक्ये समासोऽय	₹ e′— o \$
मूत्रस्थान मगो गृह्य	१०-१५०	यत्र साम्य प्रतीयेत	९–२८४
मृगाङ्करा शीता	१०-४८	यत्र स्वार्थं परित्यज्य	२-१५
मृदुस्फुटभयाकार	५ –२९	यत्राधत्ते पुनर्दत्वा	९–२४५
म्रियते यत्र रमणी	३–६२	यत्रानेकपदार्थाना	९–२७१
यगणो जलह्रपोऽयं	8-42	य त्रा प्रस्तुत व स्तूना	९–२२३
यतस्ततो नायकस्य	४–२	यत्रार्थस्य स्वरूपेण	९–११९
यत्पद नोचित यत्र	१०–१५	यत्रासभाव्यसबन्धो	९–२८•
यत्त्रभाववशात् पुसि	8-80	यत्रास्थाने पद वृत्त	१०-७१
यत्प्राणानपि तद्वापि	8-81	यत्रोत्कृष्टेन कथन	१०-१४१
यत्र कान्तस्य कान्तायाः	३-५०	यत्रोपचर्यते भेद	९–६५
वत्र कामस्य सतापात्	३—६०	यत्सार निष्चित यत्र	९–२८६
यत्र किञ्चित् समीकर्तुं	9-733	यया दुष्यन्तनृपते	8-48
यत्र कैवल्यकथर्न	९-२२६	यथेववाद्यव्ययानि	9-67

ययोचितं नायकोक्न	४-१ ६२	रणे गृहीतो रायेण	९–१५८
यद्गान परमामृत श्रुति	8-638	रणे जयाङ्गना चैत्रो	१०-११
यद्दानाद् घनदा मवन्ति	३-९१	रतिक्रियाया कोपेन	१०-१५९
यं दृष्ट्वा प्रलयाग्तभैरव	₹-९३	रतिक्रियाधीं रमणी	१०-५६
यरतास्तु न सन्त्यत्र	१-५७	रतिहास्यशोककोपोत्साह	₹-४
यश प्रतापो भवतो	९–१४०	रती तरुण्या नाथस्य	80-30
यस्या सामोप्यमाश्रित्य	४८७	रतौ राय महीनाये	९–२१
यस्योत्तुङ्गविशालकीर्ति	4-१२	रत्नत्रयमहाघर्म	१ –१४
याचन चुम्बनादाने	९–३००	रत्नयोगनिवृत्त्यर्थं	१०-१७४
यामीति वचन नाथ	९-१ ६६	रमणीं रमणी यत्र	₹ − ४४
याहि याहि निजेश स्व	९–१६	रमण्या रमणस्यापि	३-४६
युद्ध रङ्गित्रिनेत्रोऽय	9-199	रशनाबन्धन वाम	₹−₹₹
युद्धे र।यनरेन्द्रहस्तकलितं	३-९८	र स दोषप्रपञ्चाना	१०-१९३
येन जिब्लुर्राप च्वस्यः	९-२८३	रसप्रकरणे प्रोक्त	४-१०३
येन रूपेण यद्वस्तु	९–१४	रसलक्षणमत्रोक्त	₹ - ११४
येनोपमीयते यत्र	९-२३	रसवत्त्व गिरा लोके	९–२२०
योगसोगतसाङ्ख्याना	१० –६३	रसानामिति सर्वेषा	३-२५
योज्या सञ्चारिभावाश्च	३−३५	रसानुकूलवर्णाति	१०-६९
यो वातदेही तेनेद	१०-११६	रसाभासोऽपि भावाना	१०१७७
रक्त कादम्बनाथेऽस्मिन्	9-808	रसिकाना मनोवृत्तिः	३–१७
रक्षमारक्षमाकान्ते	१०-१६०	रसे भावे प्रतीते च	१०-१८७
रगणो लघुमान् मध्ये	१-५३	रसो बीभत्सनामा च	३ -१२३
रङ्गतुङ्गतरङ्गधङ्ग	4-28	राजसर्वज्ञकल्पोऽय	8-6
रणभेरीरव श्रुत्वा	९- १७८	राजनीतिमहाशास्त्र	8-6
रणसमानि शत्रूणा	9-280	राजा कमलविरोधीत्युक्ते	7-33
रणादम्बरमालोक्य	१०-८६	रात्री गृहीत्वा कोदण्ड	१०-१२६
		-	

रायः कादम्बनायोऽय	९– १४५	रवन्ति कोकिलाः कीराः	9-66
रायक्षापतिना भयद्भरम	हा ३-७९	रूप वचोऽघररस	९–१९०
राय कल्पान्तक युद्धे	९-१ ५६	रूपसौन्द र्यस पन्नो	१०-१०२
रायनाथमनोज्ञाङ्गे	6-6	रूपा तिशयसंपन्ना	१०-१८२
रायनाथस्य रागे या	४-१३८	रूपातिशयसपन्नो	९–९५
राय प्रतापभानुस्तान्	९- १३५	रूपेणाङ्गजवत् कलायुतत	या ९-५६
रायप्रवापभानुस्ते	९-७७	रूपोपभोगतारुण्यै	४–१ २५
रायरूपपटी दृष्ट्वा	४-१५१	रोमाञ्चस्वेदभावादिः	₹−१०७
रायवञ्जक्षितोशस्य	९–२३७	रुक्षण नायकाना हि	ドソー と
रायवङ्गक्षितीशस्य	९–२७३	लक्ष्यवाचकशब्दस्य	₹−१४
रायबङ्ग मनोजात	९–१०५	लोलावलोकनात्तन्वि	१०-८२
रायवङ्गमहीनाथ	१०-१६३	लुब्धा घोरोद्धता ये च	¥-33
रायवङ्गः समुद्रश्च	९–२५९	लोकशास्त्रक्रमो नास्ति	१०-६१
राबङ्गस्य कीर्तिवी	९–१५५	वक्तव्यमेव न प्रोक्त	१०-८१
रायवङ्ग न दृश्यन्ते	९-२५५	वन्तु योग्यमपि स्वान्त	४-१५९
रायवङ्गेन सद्दान	१०-१६१	वक्तु योग्ये विशेषेऽस्मिन्	१०-१३३
रायस्य कीर्त्या घवल	९–२४१	वक्रवाच सोपहासा	8-68
रायस्य दोर्बल स्मृत्वा	९२१७	वक्षोरङ्गनिवासिनी	९–१२९
रायस्यायल्लकं ज्योतम्ना	९–१५७	वक्षोरङ्गे महाश्रीर्वरमुख	९–२६५
रायारामस्थितान् वृक्षान्	९–२१६	वञ्चित्वात्मीयलोक या	8-808
राथे दिग्विजयाय सैन्य	8-96	वने आस्ते वरा नारी	१०-६५
रायेश स्मरसिनम	४–१ ४२	वर्गद्वितीयबहुला	Ę- -9
रायो रणाङ्गणेऽरीणा	९-१५१	वर्णाना शुद्धिरित्युक्ता	1-86
रीतिनारेजवण्डेद्ध	६—१७	वसन्तोखानकासार	३–२७
रीतिशून्या यथा कन्या	Ę- १	वस्तुसाधारणं यत्र	९–२९८
रीक्षीना लक्षणं तस्माद्	६−२	वास्पदोषान् निरूप्याहं	e19-a9

श्रुङ्गाराणंवचन्द्रिका

ŧ	₹	Ę

वाच्यवाचकसबन्धो	२-६	विस्वरत्वाश्रुमोहादि.	లల− ६
काच्यस्य नियमस्यात्र	१०-१३१	बिस्बरत्वाश्चुवैवर्ण	3-46
वाच्या प्रतीयमानेति	9-178	विषादा द्भुतमुस्कोध	१०-१५५
वाच्योत्प्रेक्षा पुन प्रोक्त	8-823	विहाय शब्दालङ्कार	9-19
वामपादप्रहारेण -	१०-१९०	बोरो भयानको यहव	₹-७
विकसितगण्ड त्वीषत्	*3- ७ १	वृत्तिशून्यो न सूत्रार्थो	७-१
विचकिल <u>क</u> ुसुमाना	8-88	वृत्तीना लक्षण तस्या	७ –२
विदूषकस्य भाषा वा	३-६६	वैदर्भीगोडिकालाटो	4-8
वि ध्यनुवा दविवृत्त	80-800	व्यतिरेकाद्यलङ्कारे	९–२५३
विष्यनुव।दविवृत्ता	१०-१३८	व्याजस्तुतिविद्योषाणाः -	९ – २६ ७
विध्यनुवादो कथितो	७६१-०१	व्रजन्ति शिविका मार्गे	२–२∙
वितयादिगुणा प्रोक्ता	8-866	शठेन दृढमालिङ्गच	90-00
विनापि पदेन येनेद	१०-७५	शत्रुक्षयज्ञापकधूमवे तुः	९–२९१
विना सर्वं भया दृष्ट	१०-१४६	शब्दडम्बरमात्रार्थी	₹-४
विपक्षतमसा शत्री	९–१६९	शब्दस्य वा प्रतीतेर्वा	9-836
विबुषप्रबन्धसज्ञो ऽय	१ –२८	शब्दानामभिघेयाना	4-4
विभावैरनुभावैश्व	7-4	शब्दार्थद्वयचित्रार्थी	२-५
वियुक्तन.यकस्यासौ	8-608	शब्दार्थयोरलङ्कारौ	9-8
वियोगं प्राप्य रायेन्द्रो	९–२५६	शब्दालङ्कृतयः प्रोक्ता	9-4
विरक्तो याति पत्नीं यां	10-180	घ≉दाश्रितप्रसादादि	૬ ધ્
विरहोत्कण्ठिता काचित्	४ –८६	शब्दो जहाति मु रू यार्थं	२-१९
विवेकशी वसी मारय	8-88	शमास्यस्यायिभावोऽयं	3-805
विवेकीति कवि प्रोक्तो	7-6	शय्याविरेजसयु क्ते	6-10
विषतामेति कर्पूर	\$-80	शर च्य न्द्रनभोगङ्गा	9-84
विस्तार याति या कान्ति	· ४-१२ ९	शरदिन्दोरिवोत्प न्ना	9-40
विस्मयस्यायिभावस्तु	3-80 4	शरीरावयवन्यास	४-१५७

सस्यत्रयं व संज्ञा व	१०-१५२	कोमा या दक्षता शौर्य	¥-35
बश्यरसुरगङ्गा	9-874	श्चित्वा रायनृप माति	9-47
शस्तमोति सुख पस्तु	१- ४४	श्रिय विपक्षवर्गस्य	9-884
बान्तनामरसो लोके	3 -8 74	श्रीकामिराजवङ्गोऽभूत्	8-80
शारदाभ्रमिवापूर्वा	9-46	भ्रोकामिराजबङ्गोऽय	9-130
शारदी कौमुदी सप्त	9-33	श्रीमद्भरतराजेन्द्र	१-११
शास्त्र धर्मस्य सवृद्धधै	९–११४	श्रीमद्विजयकीर्तीन्दोः	8-8
शास्त्रोक्तलक्षण नास्ति	१०-१२	श्रोमद्विजयकीत्यस्यि	१५
शिविकादोलिकाछत्र-	२-२१	श्रोराय कीर्तिजाल ते	९–२८
शिरःशेखरकणवि-	१०-१७३	श्रीरायकोतिजालेन	4-26
बीलार्जबधैर्यशौर्य-	8-86	श्रीरायक्षितिनाच	३-११३
गुक्लकृ ष्णहरिद्रक्त	२–१२	श्रीरायक्षितिनाथकीर्तिवनि	ता९–८९
बुभदो मगणो भूमि	१-६०	श्रीरायक्षितिनाथ येन	9-700
श्वगालवत् पुरालोकी	९–६२	श्रीरायक्षितिनाथ विक्रमगुर्व	गे ९–२४२
म्युङ्गारः करुणः शान्ती	६–१ ५	श्रीरायक्षितिनायकस्य	३-७३
म्युङ्गारकरणी लोके	S-6	श्रोरायक्षितिपस्य	3-106
शुङ्गारगमको हावो	४-१२३	श्रोरायक्षितिपालको	9-794
श्रृङ्गाररसवारशी	१०-42	श्रीरायक्षितिपेन घोरसमरे	3-903
म्युङ्गारसारतहणी	9-80	श्रीरायक्ष्मापशक्ति	3-68
श्रुङ्गारस्य विरोधी हि	३-१२८	श्रीराय ते नमसि वससि	४ –६९
श्रुङ्गाराकृतिबेद्या तु	8-83	श्रीरायं निजगेहमागत	¥ − ७१
श्रुङ्गारास्यरहे नेतृ	8-26	श्रीराय भवतः कोति	९-३१
म्युङ्गाराज्जनम हास्यस्य	३-१२६	श्रोरायभूप कीतिस्ते	9-74
शृङ्गारादिरसाना सु	9-206	श्रीरायभूपदिग्याङ्गे	9-706
कोकास्य-स्थायिमानी यो		श्रोराय भो नमसि	¥-60
सोमाकरो डकारोऽयं	6-86	श्रीरायराज्ये काठिन्यं	4-240

मृङ्गारार्णवचन्द्रिका

श्रीरायबङ्गकान्ताया	५–३०	स ड्गामाङ्गणभूतले	49-8
श्रीरायबङ्गक्षितिनायवस्य	१ ५-७	सचक्रो हरिरित्यत्र	२−३२
श्रीरायबङ्गभूपतिनिजितेन	₹-१०४	सति चन्द्रे महाज्योतस्ने	१०-११८
श्रीरायबङ्गरमणो	8-60	सत्कीतिचन्द्रिकाहारं	8-63
श्रीरायबङ्गसहिता		सत्कीत्यी रायबङ्गस्य	9-808
श्रीरायस्य मुखेन्दुस्ते (?	श्च)	सत्यरूपमपह्नृत्य	९–१९ ५
	९–६९	सदैव बलसपन्नो	९ –२५२
श्रीरायस्य यशोऽभित कुस्	रुमित	सदृत्तिवालवित्रसद्	3-18
	4-22	सधैयं गमनं दृष्टिः	४–३७
श्वी रायागमनोत्सुका	४-९०	सनिमेष. सुराघीशो	9-१८५
श्रीराये गृहमागते	४-७६	सन्तापहारी चन्द्रोऽयं	9-१८४
श्रीराये निजनायके	४–९६	सदे(व) पुरसकाश	१-९
स्रोरायो जलवि सुघाशु	९–६७	सन्द्याराग वनाग्नि	९–२८९
श्रीबङ्गराजवदन	९ –३०६	सप्ताङ्गमासुरो राजे	२–३६
श्रीबङ्गेश्वर साधु साधु	९– २७५	सप्तामभोनिधिपानक	8-68
श्रीशान्तिनाथदेवोऽय	९–२७२	समन्तभद्र।दिमहाकवीश्व	रै १-३
श्रुतिचेतोद्वयानन्द	4-4	समस्तलोकसञ्याप्त	१०-१३२
र लाघ्यस्य वस्तुजातस्य	१०-११३	समाप्तपुनरात्त तद्	१०-७९
श्लिष्ट निदर्शन ग्याज	९–१ १	समुद्रनगरीशैल	१२४
दिल्ड्य न्त स्मररायनायक	४ –६६	सभागवित्रलम्भाम्या	१-२५
सयोगवित्रयोगौ	₹-÷•	सभोगविप्रलम्भी तौ	3-88
सकलङ्क सुधाशुः कि	९– ३५	सभ्रमत्रासमोहोरु	3-90
सकलङ्को निराघार	9-983	सरसत्वानमृदुत्वाच्च	१०-३५
सकोशमपि नीरेज	९- ३०७	सरसमघुरवाणी	8-98
सकिय निष्क्रिय वस्तु	9-84	सरसवचनलोला	५–२६
सयामनायकैश्वर्य	१–२६	सरससुरतयुद्धे	९–२३०

श्वरसार्थीं घसन्दर्भ	5− €	सुहृदसन्त कीरोऽक्वः १०-१७२
सरसो यत्र शब्दश्व	4-54	सेवार्थमागतमहा ९-१८८
स राजा काव्यगोष्ठीषु	१–१९	सोऽपि श्रीपाण्डयबङ्गोऽयं १-१५
सबद्ध काञ्चनमयं	१०-१५१	स्तवनं निन्दनं चापि ९-२३४
सशङ्कौ ग्लामिनिर्वेदौ	३२०	स्त्रीरूपं निरलकार ९-१
सस्यार्थी वा कामुको वा	009-09	स्यायिमावार्णवे मावा. ३-१९
साक्षात् सङ्केतविषयो	२ –१ ०	स्थितिर्वा ते गतिर्वा ते ९-१६०
सास्त्रिकः स्वेदरोमाञ्च	३ -८३	स्पृष्टं मया न ताम्बूल ९-१६७
सापराध निजेश या	४−७०	स्मरकेलिविनोदेन १०-५८
सापराबी नृशो राय	९ –१५३	स्मराग्निपीडिते तन्त्रि १०-८८
सामग्रीमवलम्ब्येमा	३−३६	स्मरेषुक्वन्द्रिका तस्या १०-८०
सामान्यनायकप्रोक्त	8-88	स्मितन्योत्स्नामुखेन्दी ते ९-७०
सामान्ये यत्र वक्तव्ये	१०-१३५	स्मित्वयोतस्नाविलास ते ९-७३
साम्बरराज विभाति	९- ३८	स्मृत्वा निजेश स्वाङ्गस्य ४-१५०
सिहासने महारत्ने	९-११२	स्यादिन्दीवरवर्णस्तु ३-११७
सिहो नृपतिरित्यत्र	२-२३	स्याद्वादघर्मपरमामृत १०-१९५
सुकुमारत्वमाघुर्य	६१8	स्वकोयशास्त्रसिद्धार्थ १०-३२
सुकुमारत्वभौदार्यं	4-8	स्वकीया नायिका मुग्धा ४-६०
सु जनसुरकुजोऽय	९-२ ६२	स्वकीया परकीयाप्य ४-४५
सुघाधवलवर्ण स्याद्	३-११८	स्वजनाक्रन्दन बन्धु ३-७६
सुभगेश निज नारी	80-40	स्वभावमधुरा रूम्या १०-१०८
सुरतरवे लोकोऽय	95-09	स्वभावोक्त्युपमे रूपका ९-८
सुरतसदननार्या	9-868	स्वरो लघुरपि प्रोक्तो १-५०
सुरराजिश्रयो रम्य	९-१ ४६	स्वसङ्केतितमर्थं यत् १०-२१
सुरहोके पुरी दत्वा	९- २४६	स्वाधीनपतिका नारी ४-८५
सुरेन्द्रपूज्य. परिपूर्णसौहय	९ –२६९	स्वाभिन्नेत न वबत्यर्थ १०-१०

१४० प्रङ्गाराणंवचन्द्रिका

स्वेदकम्पनरोगाञ्च	3-16	हसनस्यापि कीतेंवन	१०-१६७
हरिचन्दनकासार	१०-१६९	हारेण रायबङ्गस्य	9-107
हरिचन्द्दनहारेण	9-93	हास्य शान्तोऽद्भुतश्चेति	% -5
हरिततृणमक्षिणोऽमो	९– २२४	हास्यशान्ता द्भृतरसो	19 –Ę
ह रिनोलच्छविमासुरा	9-19	हिनोति कार्यं व्याप्नोति	9-98
हर्षमाळेतिसुरभि	१०-१७५	हेनोविना कार्यमुक्त	१०-११६
हरति वसति चास्ते	8- { 8 0	•	

Appendix-B

SC (1) and Bhāmaha (as quoted by -Nārāyaṇabhatṭa)

ददात्यवर्ण सप्नोतिमिवर्णो मुदमुद्वहेत् । कुर्योदुवर्णो द्रविरा ततः स्वरचतुष्ट्रयम् ॥ अपस्यातिफल दद्यादेच सुखफलावहा. । अत्रविन्दुविसर्गास्तु पदादौ सभवन्ति नो ॥

क्षकारस्तु प्रयोक्तव्य काव्यादौ सत्फलावह ॥

I 37-47

यगणो जलक्ष्पोऽय धनकृद्रगणोऽनलः।
भयदाहकरस्तस्तु गगन श्रीकरो मतः।
भगण मुखकृत् सौम्यो जो भानू रोगदायकः।
वायव्य सगस्रो दत्ते क्षयक्ष्प फल सदा।।
पुभदो मगणो भूमिनंगणो गौधंनप्रद ।

देवतावाविशन्दानां भद्राद्यर्थप्रकाशिनाम् । शन्दानां निरवद्यत्व काव्यादो गणवर्णतः ॥

SC I 58-61

तदुक्त भामहेन---

अवर्णात् सपत्तिभंवति मुदिवणद्धिनशता—
ग्युवर्णादस्यातिः सरभसमृवर्णाद्विरहितात् ।
तथा ह्येच सोस्य ङ्वणरहितादक्षरगणात्
पदादौ विन्यासात् भरबहलपूर्वैविरहितात् ॥
क सोगोषस्य लक्ष्मी वितरित न मशो ङस्तथा च.सुसं छ ॥

ः स समृद्धि करोति ॥ अन्यैस्तु देवताफलस्वरूपाण्येषामुक्तानि-मो भूमिस्त्रिगुरु श्रिय दिशति

ं मुस्यगुरु नोर्नाक खायुस्त्रिलः ॥ तदुक्त भामहेनैव

देवतावाचका शब्दा ये च भद्रादिवाचकाः। ते सर्वे नैव निन्दाः स्युलिपितो गणतोऽपि वा ॥

—Commentary of Nārāyana-bhatta on Vrttaratuā kara, pp 4-6

(Note As already observed Vijayavarnī and Amrtanandayogin are in close agreement in their treatment of Varna-gana-phala-śuddhi.)

\$C II and Kāvyamīmārhsā
त्यज्यते गृह्यते शब्दोऽर्घो वा तावत् पुनः पुनः ।
येन यावद् रुचि स्वस्य रौचिक स कविकंवेत् ॥
शब्दडम्बरमात्रार्थी वाचिक कविरुच्यते ।
अर्थ वैचित्र्यमात्रार्थी सोऽयमार्थं कविकंवेत् ॥
शब्दार्थद्वयचित्रार्थी शिल्पिक कविरुच्यते ।
शब्दार्थद्वयचित्रार्थी शिल्पिक कविरुच्यते ।
शब्दार्थमृदुताकारी मार्दवानुगनादभाक् ॥
वाच्यवाचकसविध गुणदोषविदा वर ।
महाकवीना मार्गजो नानाशास्त्रार्थकोविदः ॥
विवेकीति कवि प्रोक्तो दिव्यालङ्कारयोजने ।
तत्परो भूषणार्थीति नाम्ना कविरुदाहृतः ॥
इति सप्तविधाः प्रोक्ता कवयः कविपुङ्कवै ।

-- SC 11-3-8 (ab)

काव्यकिष पुनरष्ट्या । तद्यथा—
रचनाकिव शब्दकिव अर्थकिव
अलङ्कारकिव उक्तिकिव रसकिवः
मार्गकिव शास्त्रार्थकिविरिति । '
'''त्रिधा च शब्द किर्वामस्यातार्थं—
भेदेन । द्विधालङ्कारकिव शब्दाधभेदेन ।
Kāvyamīmāmsā pp 17 19

(Note Amrtanandayogin and Vijiyavarnī fully agree in their classification and definition of types of poets. One of them must have borrowed from the other who must have first formulated the seven-fold classification of poets taking probably hints from Rājisekhara's Kāvyamīmāmsa.)

\$XX	श्रुक्षा रार्णवचन्द्रिका	
ŠC IV		Daśarūpaka II
3-4	Hero's good qualities	1-2
6-15	Four types of hero	3-6 (ab)
16-26	Sixteen types of hero	6 (cd)-7
27 –28	Forty-eighttypes of hero	
33 34–42	kas. 1 Vidūsaka 2. Pīṭhamarda 3 Vita and 4. Nāgarika Pratināyakas Set of eight Special excellences spring from hero's character	10-14
43-59	Four types of heroine: 1. Svakīyā 2. Parakīyā	15 (ab) and 20 (cd)- 22 (ab) (Note. Three types of herome: 1. Svīyā (= Svastrī, Svakīyā)

	 Anū_dhā and Sādhāraņā 	2 Anyā (= Anyastrī, Parakīyā) and 3 Sādhā- raņa-strī (= Sadharaņā)
60-66	Three types of Svīyā	15 (cd)-16 (ab)
67-71	Three types of (Svakīyā) Madh- yā Nāyikā	16 (cd)-17
72-80	Three types of (Svakīyā)Praga- lbhā Nāyıkā	18-19
81-83	Each of these types of herome (Madhyā and Pragalbhā) may be the earlier or later of the Loves of the husband.	20 (ab)
t (The heromemay occupy eight different relations o her lover Svādhīnapatikā, Tāsakasajā, etc.)	23 (cd)-28
		Daśarūpaka IV. 50-51(ab) and 57-68

tion to types of herome

- 1. Pūrvānurāga 2. Māna
- 3 Pravasa and
- 4 Karunātmaka
- 111-112 Dūtīs (heroine's messengers)

113-160 Twenty excelle- 30-42 (ab) nces of a heroine, beginning with Bhava and ending with Vibria-the first three are physical, The next seven are inherent characteristics of the herome, then come ten graces

(Note: In Dhanaibjaya's view, if absence be 'due to death the love sentiment cannot be present } 29

ŧ

Appendix-C

SC V	Kāvyādarśa I
4-5 (ab) Enumeration of	41-42 (ab)
ten Gunas, the ten	(Note The ten Gunas,
Prānas (of Kāvya)	according to Dandi, are the Pranas of Van- darbha Marga)
6 Definition of Sauku- marya	69-71
8-9 Definitions (alterna- tive) of Audárya	76-79
11 & 13 Alternative defini- tions of Sless	43-44
15 Definition of Kanti	85-92
16 Alternative definition	Cf Vāmana's Kāvyālam-
of Kāntı	kára-sütravrtti (3 1,25)
18 Definition of Prasan- natā (= Prasāda)	45-46
20 Definition of Samādhi	93-100
21 Alternative definition of Samadhi	
23 Definition of Ojas	80-84
25 Definition of Madhurya	51-68
27 Definition of Artha- vyakti	73-75
29 Definition of Samata	47-50

Appendix-C

SC (VII) and PRY on Vrttis

Cf.

वत्यन्तकोमछावाना म्युङ्गारसयोगिनाम् ।
करुणास्यरसे वाचा सदर्भो वाथ कैशिकी ।।
वत्यन्तकर्कशार्थानां रौद्रवीभत्सयोगिनाम् ।
सदर्भेरूपारभटी वृत्तिरुक्ता कवीरवरे ।।
हास्यशान्ता-द्र्तरसोपेतार्थाना पृथक् पृथक् ।
ईषन्मृद्रना सदर्भो भारतीवृत्तिरुच्यते ।।
ईषत्कठिनवाच्याना सदर्भ सात्वतीष्यते ।
भयानकेन वीरेण रसेन सह योगिनाम् ॥
म्युङ्गारकरुणौ लोकेऽत्यन्तकोमलना गतौ ।
हास्यःशान्तोऽद्भुतरुचेति स्वत्मकोमलना गताः।
ईषत्काठिन्यसपृक्तौ मतौ वीरभयानकौ ॥

--VII 4-9

and,

अत्ययंसुकुमाराथंसदर्भा कैशिकी मता। अत्युद्धताथंसदर्भा वृत्तिरारभटी स्मृता॥ इंषन्मृद्धयंसदर्भाभारती वृत्तिरिष्यते। इंषत्भीढाथंसदर्भासात्वती वृत्तिरिष्यते॥ -PRY

p 158 (Kārikās.15-18)

And Cf

क्त्यन्तकोमलार्थायंऽल्पप्रौढसदर्भलक्षणा ।
मध्यमा कैशिको सर्वरससाधारणा मता ।।
ईषन्मृदुसदर्भाप्यतिष्रौढार्थगोचरा ।
मध्यमारभटो सर्वरससाधारणा स्मृता ॥

-VII 14-15

and

मध्यमारभटी त्वन्या तथा मध्यमकैशिकी । वृत्ती इमे उमे सर्वरसताधारणे मते ।। मृद्वर्थेऽप्यनतिप्रौढनन्धा मध्यमकैशिकी । मध्यमारभटी प्रौढेऽप्यर्थे नातिमृद्कमा ।।

PRY

p 61 (Kārikās 23-24)

And Cf

शन्दगतत्रसादमाधुर्यादिदशगुणाश्रितानामर्थेविशेषनिरपेक्षाणावैदभ्यां-विरीतीनामर्थविशेषापेक्षविशिष्टकैशिक्यादिवृत्तिभ्यो भेदो द्वष्टन्य ।

--- Vıjayavarnî

and

वैदभ्योदिरीतीना शब्दगुणाश्रितानामर्यविशेषनिरपेक्षतया केवलसदर्भ सीकुमायंत्रीढत्वमात्रविषयत्वात् कैशिक्यादिभ्यो भदः।

-Vidyānātha

And Cf

असयुक्तमृदुवर्ण् बन्धोऽतिमृदुसदर्भ । सयुक्तकोमलवर्णवन्य ईषन्मृदु-सदर्भ । अविकटपरुषवर्णवन्य ईषत्प्रीढसदर्भ ।

-Vijayavarni

and

सदभंस्यातिमृदुत्वमसयुक्तकोमलवर्णाबन्धत्वम् । अतिप्रोढन्व परुष-वर्णाविकटबन्धत्वम् । सयुक्तमृदुवर्णेष्वीयन्मृदुत्वम् । अविकटबन्ध-परुषवर्णोष्वीयत्योदत्वम ।

-- Vidyānātha

Appendix-C

ŚC IX

Kāvyādarśa I

On Arthālamkāras

3(ab) Definition of Kavya	1 (ab)
4(cd)-5(a)	Cf Rudrata II-13
8-13 Enumeration of Alamkāra	s 4-7 and Rudrata
	VII 11-12
14-15 F	Kāvyādarśa 8, 13
Cí हीनेषु त्रस्तेषु बालादिषु च विशेष	तो रम्या ज।ति ।
, ,	-17-18
and शिणुमुरधयुवनिकानरतिर्यक्सभ्रान्तह	हीनपात्रःणामः।
सा कालावस्थोचितचेष्टासु विशे	•
·	Rudrata VI'-31
23 64 Upamā and its varieties	Kāvyādarśa 14 65
65-86 Rūpaka and its varieties	66-96
87-90 Arthavrtti	116-119
91-97 Hetu	235-260 (ab)
98-118 Dîpaka	97-115
119-126 Utpreksā	221-234
127-137 Arthântaranyāsa	170 170
•	169 179
138-146 Vyatireka	180-198

१५२ श्रृङ्गारार्णवचन्द्रिका

150-174 Aksepa 120-168 175-179 Atisayoktı 214-220

180-181 Sūksma 260 (cd)-264 182-185 Samāsoktı 205 213

Cf अस्यालङ्कारस्य अन्यापदेश इति नामान्तर वक्तव्यम्। and अन्यापदेश इत्यस्या नामान्यच्योच्यते यथा।।

—Alamkārasamgraha V 29 (cd)

 186-188 Lava
 265-272

 189-191 Krama
 273-274

 192-194 Udātta
 300-303

Appendix-C

śc ix	Kävyädarśa I
195-200 Apahnava (= Apahnuti)	304-309
201-202 Preyah	275 (a)-279
203-207 Virodha	333-340 (ab)
208-220 Rasavad	275 (b), 280-292
221-222 Ūrjasvi	298-294
223-225 Aprastutapraśamsana	340 (cd)-342
226-232 Viseşoktı	323-329
233-237 Tulyayogitā	330-332
238-239 Paryāyokta	295-297
240-244 Sahoktı	351-355 (ab)
245-247 Parivrtti	355 (cd)-356
248-249 Samāhīta	298-299
250-260 Ślesa	310-322
261-263 Nidarsana	348-350
264-267 Vyājastuti	343-347
268-270 Āśih	357
C	f:
271-273 Samuccaya	Rudrata VII 19-29
274-275 Vakroktı	(Rudrata X-9 and)
	Alamkārasangraha V 49
276-279 Anumāna	Rudrata VII 56-63

शृङ्गारार्णवचन्द्रिका

8	٤	8
١,	١,	. •

280-281 Visama	Rudrata VII 47-55
282-283 Avasara	Rudrata VII 103
284-285 Prativastūpamā	Rudrata VII 85
-	(Ubhayanyāsa)
286-287 Sāra	Rudrata VII 96
288-289 Bhrantiman	Rudrata VIII 87
290-293 Samsaya	Rudrata VIII 59-65
294-295 Ekāvalī	Rudrata VII 109-111
296-297 Parikara	Rudrata VII 72-76
298-300 Parisamkhyā	Rudrata VII 79-81
301-304 Praśnottara	Rudrata VII 93-95
305-308 Samkara	Rudrata X 24-29

(Note As noted elsewhere, the examples in illustration of various Alamkāras are composed by Vijayavarnī himself Vijayavarnī's indebtedness to Dandī for the definitions of most of the Alamkāras is indisputable. He seems to have kept in view the definitions of Rudrata when defining a few-Alamkāras)

Appendix-C

SC X Kavyaprakasa VII

On Dosas

2-4 Enumeration of Padadosas Kārikās 50-51
40-43 Enumeration of Vākyadosas Kārikās 53-55 (ab)
97-100 Enumeration of Arthadosas Kārikās 55 (cd)-57
173-176 Sthita-Samarthana Kārikā 58
177-180 Enumeration of Rasadosas Kārikās 60-62

A study of the definitions of the various Dosas, classified into different sets, reveals that Vijayavarnī has closely followed Mammata

Appendix-D

Sc and	Alamkā rasangraha
Chapter I	Chapter I.
Varna-gana-suddhi	Varņa-gaņavicāra
34-48 (ab) Varna-suc 58-62 Gana-pha	ldhi lla } 23-36
Chapter II	Chapter II
Kāvyagatasabdārthan	iścaya Sabdārthanirņaya
3-7 (ab) Kavibhedāh	2-6 (ab)
8 (cd)-41 Caturvidhā	Vākyārthāḥ 10-35
Chapter III	Chapter III:
Rasabhāvanıścaya	Rasanırnaya

The treatment of Rasa, Bhāva, Rasa-Sāmagrī, Varieties of Rasa and Bhāva in both the works is after the treatment generally described in standard works on poetics with slight variations in a few details and more or less emphasis on a point or two. Thus we find in Sc* the description of S'ānta-rasa in accordance with the religion and philosophy of the Jainas, whereas in Alamkārasangraha§, it is in accordance with Vedānta, and

[★] Chapter III, 109-112

[§] Chapter III, 55-58 (ab)

particularly, with S'aiva faith. So treats of S'rhgara-rasa at great length in all its ramifications whereas Alamkara-sangraha treats of it briefly-leaving out some of its main divisions.

Chapter IV . Nāyakabhedaniścaya Chapter IV . Netrohedanırnaya

The treatment of this topic of the Heroes and the Heroines and their types in both the works is in agreement with Dasarūpaka

Chapter V Daśagunaniścaya Chapter V : Alamkāranirnaya |
4, 6, 9, 13, 15,
18, 21, 23, 25,27
2, 5, 6, 3(ab), 7(cd),
3 (cd), 8 (ab), 7(ab),
5 (ab), 6 (ab)

Although the treatment of these ten Guṇas in both the works is in agreement with the one found in Kāvyādarśa, the wording of definitions of a few Guṇas in both these works is very striking and leads one to the inference that S'C probably knew Alamkārasangraha:

```
140
```

श्रुङ्कारार्णवचन्द्रिका

(॥) पदेन वा प्रसन्नीऽयों यत्र सा वा प्रसन्नता। -18 (cd) पदै प्रसन्नैयंत्रार्थः प्रसादोऽसौ प्रतीयते । ---3 (cd) (111) पद्ये समासबाहुल्य गद्ये वा हृद्यमुच्यते । आजो गुण "" " -23वाक्ये समासवाहल्य हद्यमोजोऽभिषीयते । -7 (ab) (IV) सरसो यत्र शब्दश्च सरसोऽर्थोऽपि जायते । तन्माष्यंमिति प्रोक्त कर्णानन्दविद्यायसम् ॥ -25 सरसौ यत्र शब्दार्थी माध्यं श्रतिमोदकृत्। -5 (ab) (v) शब्दानामभिषेयाना गुराोत्कर्षो यदायवा । तदीदार्यं मतं 🕆 ___9 शब्दार्थयोर्गणोत्कर्षो यत्र सा स्याद्दारता । -6 (cd) Chapter VI Rīti niścaya Chapter V Alamakāranirņaya

 Chapter VI
 Rīti niścaya
 Chapter V
 Alamakāranirņaya

 4 (ab) Four-fold Rīti
 1

 6-7, 9, 11, 13
 9, 10, 11, 12

 15-16 Inherent relation
 13-14

between Gunas and Rasas

Chapter VII: Vrtti-niscaya Chapter VIII. Vrtti-nirūpaņa

The treatment of Vrttis in SC is in close agreement with that of PRY whereas that in Alankārasangraha is in very close agreement with the one in Nātyaśāstra.

Chapter IX:

Chapter V:
Alamkāranırnaya

Alamkāranırnaya

In the treatment of the Arthālamkāras Vijayavarņī and Amrtānandayogin are heavily indebted to Dandī's Kāvyādarśa Vijayavarnī deals with thirty-three Alamkāras as found in Dandī's work and in Alamkārasangraha, but, in addition, he treats of fourteen Alamkāras probably in accordance with Rudrata's Kāvyālamkāra.

Chapter X
Dosagunanirnaya

Chapter VI:
Doşagunanırnaya

The treatment of this topic of Dosas (and the peculiar circumstances in which they cease to be so) in both the works is after Mammata's Kāvyaprakāśa (Ullāsa VII).

Appendix-E

पारिभाषिकाणामन्येषां च विशिष्टांनां शब्दानी विशिष्टस्थल-सूचिका मातृकावणंक्रमेणानुक्रमणी

धाक्रमम् १० ६१ अजहल्लक्षणा २°१७ व्यतिश्रयाभिषा (= व्यतिशयोक्ति) ९ १७५ ९ १७६-१७७ कंतिसयोपमा ९'३१-३२ व्यतिहसितम् ३७० **अ**तीतसाध्यगोचरानुमानालकार **९** २७८–२७९ वैतीतासेपालंकार ९ १५१-१५२ अत्यपकृष्टसम्ब्यय ९.२७३–२७४ **अ**त्युत्कृष्टसम्**च्यालका**र 9.707-703 **बद्**भुतास्यरस**व**दलकार ९ २१६-२१७ बद्भुतातिशयोवित ९१७९-१८० बद्भुतोपमा ९३३-३४ अद्भुतो रस ३१०५

अधिकपदम् १० ७५

अनागताक्षेपालकार ९१५३-१५४

बनादराक्षेपालकार. ९ १६०-१६१

अनियम (अयै:) १०१३ है
अनुक्तवाच्यम् (= अनिमहितवाच्यम्) १०८१
अनुक्ल (नायकः) ४१८
अनुचितार्थम् १०२६
अनुजाक्षेपार्लकार ९ १५८—१५९
अनुभावं ३१६
अनुभावम् ९ २७६
अनुशायाक्षेपार्लकार ९ १६८—१६९
अनुशायाक्षेपार्लकार ९ १६८—१६९

९ १६७–१६८ कमूडा (नायिका) ४'५० अन्त्य (विति)क्रियादीपकम् ९ ११८–११९

बन्त्यविसज्ञापवदीपकालंकारः ९:११३–११४

बन्यशब्दसनिषि (=शब्दान्तर-संनिषि , नियामक) २ ३७ बन्यापदेश ९ १८५-१८६ बन्योन्योपमा ९ २७-२८ अपह्नव (= बपह्नृति) ९ १९५ अपृष्ठ (अर्थ) १० १०१ अपृर्वसमासोक्ति ९ १८५-१८६ अप्रयोतम् १० ३२ अप्रयोतम् १० १३ अप्रयोतम् १० १३

4.563-568

अप्रस्तुतार्थम् १०°८३ अप्रस्तुतप्रशसनम् (= अप्रस्तुत-प्रशसा) ९ २२३,९ २२४-२२५, ९ २२५-२२६ अस्थानस्थपदम् (= अपदस्थितम्) १० ७१

बस्थानस्यसमासम् १० ७३

धभवन्मतयोगम् १०'९३ धभावरूपनिर्वस्यंविषयहेत्वलकार ९९४-९५ धभिन्नपद्दिलष्टम् ९'२५१-२५२ धभिन्नारका ४ १०१ धभूतोपमा ९ ४७-४८ बमञ्ज्ञकम् (बश्लीलम्) १०१९ अयुक्तरूपकम् ९७४-७५ अयुक्तार्वान्तरम्यासः ९१३३-१३४ अर्थः (नियामकः) २३६ अर्थव्यक्तिः ५"२७ अर्थकृतविरोधालंकारः ९"२०७-

वर्षान्तरन्यासः ९ १२७ अर्थान्तराक्षेपालकार ९'१७१— १७२

बर्चान्तरेकवाचकम् १० ८७ अर्थालंकार ९'७ बर्धावृत्ति ९ ८७-८८ वलकार ९ ३ ब्रवयवरूपकम् ९ ७०-७१ बबयविरूपकम् ९ ७१-७२ व्यवहसितम् ३ ७० अविरुद्धक्रियावस्थेषः ९ २५५-२५६ व्यविरुद्धक्लेष ९ २५९-२६० **अवसर. ९°**२६२,९ २८३-२८४ अवाचकम् १० १० अविमृष्टविषयाशम् १० २८ अवलीलम् १० १७ अक्लोल (अर्थः) १० ११९ **असमर्थ**म् १०°५ असाधारणोपमा ९'४६-४७

असभावितोपमा ९'४८-४९ असमतपराथम् १०८५ अहेतुक (= निनिमित्तः, अर्थः) १०११५

वाक्षेप २'४ आक्षेपरूपकम् ९८१-८२ आविख्यासोपमा ९'४१-४२ आदिवर्तिक्रियापददोपकालकार ९१००-१०१

कादिवर्तिगुणपददीपकालकार ९ १०१–१०२

आदिवि-जिल्लिपददौर+।लकार ९ ९९−१००

आदिवतिद्रव्यपददीपक लकार ९°१०२−१०३

अःिवर्तिसज्ञापददीपक।ऌकार ९ १०३−१०४

बाधिक्योपेतभेदलसणक्यतिः
रेकालकार ९१४३-१४४
बारमटो ७५
बार्थ (किंव) २'४
बालम्बनो विभाव ३१५
ब वृत्तिः (अलकार) ९'८७
बाशोः (अलकारः) ९ २६८,
९'२६९-२७०,९'२७०-२७१
बाशीर्वकाक्षेपालंकारः

९१६१-१६२

इन्दोबरबर्णः ३'११७ उक्सविरुद्ध (अर्थ:) १०:१२७ उत्तम (हास्यरस) ३"६९ उत्प्रेका ९ ११९ उदात्तम् (अलंकारः) ९ १९२ उद्दोपनी विश्वात. ३.१५ उपनायकाः ४'२९ उपमा ९'२३ उपमापह्नब ९ २०० उपमारूपकम् ९७९---उपमारलेष ९२६०-२६१ उपहतलुप्तविसर्गम् १० ४४ चपह्रसितम् ३ ७० उपायाक्षेपालकारः ९ १६५-१६६ उमयव्यतिरेकालकारः ९ १४०-888

उभयावृत्तिः ९'८९--९० कर्जस्विनाम छ+ारः ९'२२१, ९ २२२--२२३ एकस्यितरेकालकारः ९ १३९-

१४० एकायदीपकम् ९ ११७-११८ एकावली ९:२९४,९:२९५-२९६ ऐक्वर्यमहत्त्वोदात्तालकार.

6.668-664

ब्रोज ५२३

बोबित्यम् (नियामकः) २.३८ बोदार्यम् ४.४१,५.८-९,५३१ बोदार्यम् (अस्तंकार) ४१३५ गम्तिम् १०५१ गाम्भीर्यम् ४.४० गुण २१२ गुणवैकत्यविशेषोक्तिः ९.२२७--

२२८

गुणमह**मास्क्य**नसहोक्तिः

6.586-585

२१४

करुणात्मक (विश्रलस्मश्युगारः) ४[.]१०७

कलहान्तरिता ४९१ कषायवर्ण ३११९ कष्ट (अर्थ) १०१०३ कष्टकल्पना (रसदोष')

80.886-888

कान्ति ४'१२७,५'१५,५ १६ कारणाक्षेपालकार ९१५६--१५७ कारणान्तरकल्पनाविभावना

6 88=-686

कार्यकारणसहजन्मकथनसहोक्तिः ९'२४४-२४५

कार्यक्षियालकार ९'१५७-१५८ कास (नियामक.) २३५ किलिकिञ्चतम् ४१४७ कुट्टमितम् ४'१५३ कैशिकी ७४ कम (अलंकार) ९१८९ ९१९०-१९१, ९१९१-१९२ किया २११ किया वैक्ट्यविशेषोक्ति

क्रियासहम।वक्ष्यनसहोक्ति.

९ २४२–२४३

क्रियैका समित्रश्लेष ९ २५४-२५५ क्लिप्टम् १०°२३

खण्डता ४'९९

च्क्षु प्रीति (= नयनप्रीति , अवस्था) ३°४४

चटूपमा ९ ४४-४५

चेष्टादि (नियामक) २४१ चेष्टाप्रकाशनकेश।लकार

9.866-868

च्युतसस्कृति १०'१२ जवन्य (हास्यरस) ३६९ जहत्यजहती स्रक्षणा २१९ जहत्स्यक्षणा २१५ जागग (सवस्था, ३५० जाति २११,९१५ जातिवैकस्यविशेषोक्ति

९-२२८—२२९

जुगुप्साकरम् (बदलीलम्) १० २० ज्ञापकहेत्बलकार ९.९७-९८ ज्येष्ठा (मघ्या) ४'८१ तनुता (बवस्या) ३'५२ तत्त्वाख्यानोपमा ९'४५-४६ तत्त्वापह्नुतिरूपकम् ९'८४-८५ तृत्ययोगः (= तृत्ययोगिता)

तेज ४'३६
त्यक्तपुन स्वीकृत १०१३९
त्रपानाशा (अवस्था) ३'५६
दक्षिणः (नायक) ४'२४
दयावीर ३'८७
दानवीर ३ ८७

दानवीरस्सा**स्यरसयदलका**रः ९ २१**१-**-२१२

वीपकम् ९ ९८ द्वीप्त ४ १२९ दुष्कम १०:१११ दूत्य ४ १११ देश. (नियामकः) २'४० द्रव्यम् (मुख्यार्थ) २'१२ द्रव्यकैक्यविशेषोक्तिः ९ २३०-२३१

द्राक्षापाक ८६ धर्मवीररसास्परसवदलंकार ९२१२-२१३

धर्माक्षेपालकार **९१५४–१५५,** ९१७३–१७४

वर्मोपमा ९ २४-२५
वर्माक्षेपालकार ९ १५५-१५६
वीरललित ४ ९
वीरावान्त. ४ ११
वीरावीराप्रगल्मा ४ ७९
वीरोदात्तः ४'७
वीरोद्धत ४'१३
व्यूम्बर्ण ३ १२२
वृष्ट (नायक) ४ २२
वैर्यम् ४ १३७
व्वति. २ २४

निन्दः ३ १२३
नागरिक ४ ३२
नायकः ४५
नायकः ४५
नायिका ४ ४४
नालिकेरपाक ८७
निदर्शनम् ९ २६१
निन्दापरतुल्ययोगिता९ २३७–२३६
निन्दास्तुति ९ १८६,९ १८७–

निन्दोपमा ९'३९-४० नियमनिषेवश्लेष ९ २५८-२५९ नियमोपमा ९ २९-३० नियामका २ २९ निरर्थकम् १० ८

९[,]२९३–२**९**४

निर्वर्त्यकारकविषयहेत्वलकार ९'९३-९४

निर्णयोपमा ९ ३६-३७,

निश्चय (नय) ३११०
निश्चयातिशयोनितः ९१७८-१७९
निश्चयान्त ९२९३-२९४
नोल्जोमूतसनिमः ३१९३
वेतृगुणाः ४४
नेयार्थम् १०२१

पञ्चपरमेष्ठिनः ३*११०
पत्तरप्रकर्षम् १०९५
पददोषा १०४
पदावृत्तिः ९८८-८९
परकीया (नायिकां) ४५२-४५४
परवह्म (अधिदेवता) ३१२५
परवह्मक्षेपालकार ९*१६४-१६५
परिसह्म ९२९८,९२९७-२९८
परिसहम ९२९८,९२९९-३००,

परिवृत्तिः ९ २४५
पर्यायोक्तम् ९ २३८ ९ २३९ - २४०
पाक ८५
पाञ्चाकी रीति ६ ११
पीठमर्दः ४ ३१
पुनरुकतः (अर्थ) १०:११७
पूर्वानुराग ४ १०५
प्रकरणम् (नियामकः) २:३६
प्रयस्भता ४ ६५ ४ १३३
प्रगस्मा अधीरा ४ ७७
प्रगस्मा घीरा ४ ७४
प्रतिकूलग्रहः (रसवीतः)

प्रतिकूलकर्णम् १० ६९ प्रतिनायका ४३३ प्रतिवस्तूपमा ९ ५४-५५, ९•२८४,९ २८५-२८६

प्रतिषेघोपमा ९'४३-४४
प्रतीयमानसादृश्यभेदमात्रव्यतिरेकालकार ९'१४२-१४३
प्रतीयमाना (उत्प्रेक्षा) ९ १२१
प्रमुखाक्षेपालकार ९ १५९-१६०
प्रवास ४ १०६
प्रशस्तिनदर्शनालकार ९'२६२२६३

प्रश्नसोपमा ९ ४०-४१
प्रक्रमोत्तरालकार ९:३०१
प्रसन्नता ५ १८
प्रसिद्धिविरुद्ध (अर्थ) १० १२३
प्रसिद्धितम् १० ५९
प्राप्यविषयकारक हेत्वलकार
९:९६-९७

प्रेयोऽलकार ९२०१, ९२०२–२०३

ब्रोषितभर्तृका ४९७ बहूपमा ९४९-५० बिब्बोक ४१५५ बीभत्सरस ३९९ बीभत्सास्यरसयदलकार

९ २१४-२१५

बुद्धिमहत्त्वोदात्तालकार.

9 893-888

भग्नप्रक्रमम् १०८९ भयानकरसः ३९४ भयानकाल्यरसबदर्लकार.

9.580-386

भारती ७°६ भावः ४°११८ भावा ३ १२ भावाभास १०°१८४ भाविसाध्यगोचरानुमानालकार ९°२७९-२८०

भ्रान्तिमदलकार ९[.]२८९-२९० भ्रान्तिमान् ९ २८८ भिन्नपदक्ष्लिष्टम् ९[.]२५२-२५३ भिन्नाभिन्नविशेषणसमासोक्तिः

9 828-864

भूषणार्थी २ ७
मध्यमः (हास्यरसः) ३.६९
मध्यमा कारभटी ७ १५
मध्यमा कैशिकी ७ १४
मध्या (नायिका) ४ ६३
मध्या बधीरा ४.७०
मध्या घीरा ४ ६८
मन सबित (बबस्था) ३.४६
मरणम् (बबस्था) ३.६२

महाकाष्टः ३'१२२ मध्यवर्तिक्रियापददीयकालकार ९ १०५-१०६

मध्यवतिगुणपददीपका सकार. ९.१०६–१०७

मध्यवतिजातिपददीपकालकार. ९:१०४-१०५

मध्यवतिद्रव्यपददीयकालंकारः ९°१०७–१०८

मन्यवितसज्ञापददोपकालंकार. ९°१०८–१०९

माघुर्यम् ४ ३८,४ १३१,५ २५
मानः ४ १०६
मार्ववानुगनादभाक् २ ५
मालादीपकम् ९ ११४-११५
मालोपमा ९ ५१-५२
मुक्योऽर्थं. २ १०
मुख्या (नायिका) ४ ६१
मूख्यां (अवस्था) ३ ६०
मोद्यायितम् ४ १४९,४ १५०
मोह (अवस्था) ३ ५८
मोहोपमा ९ ३४-३५,

९ २८९-२९० यस्त्राक्षेपालकारः ९.१६३-१६४ युक्तरूपकम् ९ ७३-७४ युक्तायुक्तार्थान्तरन्यासः

9 834-835

युक्तावन्तिरम्यासः ९:१३४-१३५ युद्धवीरः ३ ८७ युद्धवीररसास्यरसबदलंकार ९ २१०-२११

रक्तवर्ण ३°१२० रस. ३ ५ रसविच्युतम्(= रसच्युतम्)१० ७७ रसवान् (= रसवद्) अलकारः

9 206

रसाभास १०१८१ रीति ६३ रुद्र (अधिदेवता) ३१२० रूपकम् ९६५ रोषाक्षेपालकार ९१६६-१६७ रोजिक (किंज) २३ रोद्ररस ३८० रोद्राख्यरसबदलकार

९ २१८-२१९

लक्षणा २१३ लिलतम् ४४२,४१५७ लव ९१८६ लाटो वृत्ति (=रीतिः) ६'१३ लिज्जम् (नियामक) २३७ लीला ४'१३९ वक्षोब्तिः ९'२७४,९'२७५-२७६ बचोगोपनलेशालकार

९ १८७–१८८

वर्तमानसाध्यगोचरानुमाना-

लकार ९ २७७-२७८

वर्तमानाक्षेपालकार. ९ १५२-१५३

वस्तूपमा ९ २५-२६

बाक्यार्थोपमा (एकेवशब्दा)

९ ५२–५३

वावयार्थोपमा (अनकेवशब्दा) ९ ५३-५४

वाचिक (कवि) २४

बाच्योतप्रेक्षा ९ १२१,९ १२५-१२६,९ १२६-१२७

वासकसिजनका ४८९

वास्देव ३११७

विकार्यविषयकारकहेत्वलकार

९ ९५-९६

विक्रियोपमा ९५०-५१ विष्तराज ३११८

विच्छित्ति ४ १४३

बिट ४३२

विदूषक ४३०

विधाता (अधिदेवता) ३ १२४

विध्यबन्ध १२८

विष्यनुवाद विवृत्त (अथ) १० १३७

विद्याविक्द्ध (अर्थ) १०१२५

विप्रयोग (नियामक) २३२

विप्रलब्धा ४ ९३

वित्रलम्भशृङ्गार ४ १०४

विप्रलम्भग्रङ्गारस ३४०

विमाव ३ १४

विभावना ९ १४७

विभ्रम ४१४५

बिरहोत्कण्ठिता ४'९५

विरुद्धक्रियाइलेषः ९•२५६-२५७

विरुद्धमतिकृत् १०'३०

विरोधोपमा ९४२-४३

विलास ४ ३७,४ १४१

विपर्ययाधन्तिरन्यास ९ १३६-१३७

विषयीं भोषमा ९ २६ - २७

विरुद्धरूपकम् ९'७७-७८

विरुद्धार्थदीपकम ९ ११५-११६

विरोधक (= विरोध) ९'२०३

विरोधातिशयोक्ति ९:१७९-१८०

विरोधिता (= विरोध,

नियामक) २'३३

विवेकी (कवि) २७

विशेषपरिवृत्त (अर्थः) १०१३३

विशेषस्थार्थान्तरन्यास

9 930-938

विशेषोक्ति ९२२६

विश्वव्यापिनामार्थान्त रन्यासः

9 22-238

विषमं रूपकम् ९'७५-७६ विषमः ९ २८०

विषयापह्मवालकारः ९'१९९--२०० विषयद्वेषक (विषयद्वेष', अवस्था)

3.48

विसदृशोर्थपरिवृत्ति ९'२४७--२४८

बिसिघ १०'६४

विहसितम् ३'७० वीररसः ३'८६

विहृतम् ४ १५९

वृत्ति ७३

वैदर्भी रोति ६'७

व्यक्तगूढोत्तरप्रक्नोत्तरालकारः

९ ३०४-३०५

व्यक्तप्रश्नगूढोत्तरालकारः

9-303-308

व्यक्तप्रक्तोत्तगलकार ९ ३०२-३०३ व्यक्ति (नियामक) २३९

व्यतिरेकः ९१३८

व्यतिरेकरूपकम् ९ ८०-८१

व्यभिचारिमाव ३१९ व्यर्थोकृत १०११३

व्यवहार (नय) ३'११०

व्यस्तस्यकम् ९ ६७-६८

व्याहत (अर्थ) १० १०७

व्याजस्तुति. ९ २६४

न्याजस्तुत्यलंकारः ९ २०५–२६६ वोडाकरम् (अक्लीकम्) १०′१८ शक्तिः (≕सामर्थम्,

नियामक) २ ३

शठः (नायकः) ४ २०

शतमन्यु ३१२१

शब्दकृतविरोधः ९ २०४-२०५

शब्दालकुत्तयः ९ ५

शान्तरस ३.१०९

शान्तरसा**रु**यर**सबदलकार**

९ २१९–२२०

शान्तिजिन ९२१२

शिल्पिक (कविः) २५

शृङ्गाररस ३८

श्रृङ्गारास्थरसवदलकार.

9.204-280

श्रृङ्गारार्णवचन्द्रिका १२२ शोभा ४३९,४१२५

विल्हम् ९ २५०

श्राद्धदेव ३११९

श्रुतिकटु १० ७

विकष्टव्याजस्तुति. ९ २६६-२६७

विल्रष्टाक्षेपालकार[,] ९'१६९-१७०

विलब्टार्थदीपकम् ९ ११६-११७

क्लिष्टार्थान्तरस्यासः ९१३१-१३२

इलेक ५ ११,५ १३

क्लेषोपमा ९ ३७ – ३८ संयोग (नियामक) २३२ सन्नाय (अलकार.) ९ १९०, ९२९१ – २९२,९२९२ – २९३, ९ १९३ – २९४

सज्ञयाक्षेपालकार ९ १७०-१७१ सज्ञयातिज्ञयोक्ति ९ १७७-१७८ सज्ञयोपमा ९ ३५-३६,९ २९३-२९४

सकर ९ ३०५,९ ३०६-३०७, सकर ९ ३०५,९ ३०६-३०७, ९°३०७-३०८

सकीणम् १०५३ सकल्प (अवस्या) ३४८ सजातिव्यतिरेकालकार

९ १४६-१४७

सचारिभावा (त्रयस्त्रिशत्) ३ २२ सत्त्वम् ३ १७ संतानोपमा ९ ३८–३९ सदिग्वम् १० २४ सदिग्व (अर्थ) १० १०५ सदृशव्यतिरेकालकार ९ १४४– १४५,९ १४५–१४६

सदृशार्थपरिवृत्ति ९ २४६-२४७ सनियम (अर्थ) १० १२९ सनियमञ्लेष ९.२५७-२५८, ९.३००-३०९

समता (=साम्यकम्) ५ २९ समस्तक्षकम् ९-६६-६७ समस्तव्यस्तरूपकम् ९ ६८-६९ समाधानरूपकम् ९८२-८३ समाधि ५२०,५२१ समानविशेषणभिन्नविशेष्य-समासोक्ति ९१८३-१८४ समाप्तपुनरात्तम् १०'७९ समासोक्ति ९१८२ समाहितम् ९ २४८ समुच्यय ९२७१ समुच्चयोपमा ९ ३०-३१ सभोग (शृङ्गार) रस ३ ३७ सविशेषणरूपकम् ९ ७६-७७ सहचरमिन्न १०१४१ सहेतुब्यतिरेकालकार ९'१४२-१४३ सहोक्ति ९ २४०,९ २४३ साकाइझ (अर्थ) १०१२१ साक्षेपव्यतिरेकालंकारः ९ १४१-

साचिन्याक्षेपालकार ९:१६२-१६३

सात्वतो ७ ७ सात्विकाष्टकम् ३°१८

सात्विकोभाव. ३'१७ साघारणा (नायिका) ४ ५७ सामान्यव्यत्यय (= अविशेष-परिवृत्त) १० १३५ सारालंकृति (= सारालकार) ९ २८६,९ २८७-२८८ साहवर्यम् (नियामकः) २३४ सुघाषवलवर्ण ३:११८ सूक्म ९ १८०,९ १८१-१८२ सीकुमार्यम् ५ ६ स्तुतिपरतुर्ययोगिता ९ २३५-२३६ स्यायिभाव ३३ स्फटिकवर्णमाक् ३.१२५ स्मितम् ३ ६९ स्थिरत्वम् (=स्थैर्यम्) ४ ३९ स्याद्वाद ३ १११,१० ९५ स्वकीया (=स्वीया, नायिका) 8 86 स्वभावविभावना ९ १४९-१५०

स्वभावेक्ति. ९१४ स्वरादि (नियामक) २४० स्वस्थापद्धवालकार. ९'१९६-१९७ स्वश्व्यप्रहणम् (रसदोष) १०१८७ स्वावोनयतिका ४'८७ हतवृत्तम् १०४६ हसितम् ३'६९ हास्यरस ३६४ हास्यास्यरसवदलकार ९२१५~

हेतु ९९१,९९२
हेतुरूपकम् ९७८-७९
हेतुविशेषोक्ति ९२३१-२३२
हेतुपमा ९५६-५७
हेत्वाक्षेपालकार ९१७२-१७३
हेमवर्ण ३१२४

Appendix-F

REFERENCES

- 1 Alamkārasamgraha of Amrtānandayogin
 - The Adyar Library, Adyar, 1949
- 2. Alankārasangraha by Amrtānandayogin
 - Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati,
- 3 Candrāloka of Jayadeva
 - The Gujarati Printing Press, Bombay, 1923
- 4 Daśarūpaka of Dhanañjaya
 - Nirnaya-Sagar Edition, Bombay, 1941
- 5. Kāvyādarśa of Dandin
 - Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, 1938
- 6 Kavyamīmāmsā of Rajašekhara
 - Oriental Institute, Baroda, 1934
- 7. Kāvyaprakāšā of Mammta
 - Rajasthan Oriental Research Institute, Jodhpur, 1959.
- 8 Kāvyālankāra of Bhāmaha
 - Kashi Sanskrit Series, Benares, 1928

- 9. Kāvyālankāra of Rudrata
 - Kavyamālā 2, Nirnaya-Sagar edition, 1909
- 10 Kāvyālankārasūtravrtti of Vāmana
 - Published by Atmaram and Sons, Delhi, 1954
- 11. Natyasastra of Bharatamuni
 - Oriental Institute, Baroda, 1956.
- 12 Prataprudrayasobhūsana of Vidyanatha
 - Bombay Sanskrit and Prakrit Series, No. LXV
- 13 Sarasvatikanthabharana by Bhojadeva
 - Kāvyamālā 94, Nirnaya Sāgar edition, Bombay, 1934
- 14 Vrttaratnākara by Kedārabhatta,
 - Nirnaya Sagar edition, 1908.
- 15 A History of Sanskrit Literature-A B Keith, 1928
- 16. History of Classical Sanskrit Literature
 - M Krishnamachariar, Madras, 1937
- 17 The Sanskrit Drama-A B Keith, 1964
- The Number of Rasas—V Raghavan
 The Adyar Library, Adyar, 1940.
- Studies on Some Concepts of the Alankāraśāstra
 V Raghavan
 - The Adyar Library, Adyar, 1942

मृङ्गारार्णवचन्द्रिका

808

- 20. Jaina Siddhānta Bhāskara, Vol. XXIII, Part I
 December 1963 PP 18-29 Dr. Nemichandra
 Shastri's article Do Alamkāra Granthon ki
 Pāndulipiyān
- 21 Praśasti-Sangraha, (PP 73-78) edited by Pt K Bhujabali Sastri, Arrah, 1942

शुद्धिपत्रम्

पृ०	ФP	एव पठितव्यम्				
९	१६	साजहल्लक्षणेतरा				
१३	१६	सात्त्विक। ष्टकम्				
२२	4	विनिष्कासिता.				
२६	१८	श्रुङ्गाराह यरसे				
२८	१५	लुब्बा घीरोद्धता				
२१	४	11 36 11				
२९	4	शोभा या				
४३	१७	गुणोरक्तर्वा				
४९	9	बी मस्स				
५२	९	निष्पाकं				
६४	83	सुघासूतिनेंगं				
६८	२०	तन्त्रविदय				
८६	२१	तद्धि पर्यायोक्त				
<i>७०</i> ९	१६	अममतारार्थं				
७०१	18	इत्यमत्तपरार्थ-				
१०९	२	व्यर् षी क्रु तो				
१०९	२२	[टिप्पणी अत्र १०७ तमस्य रलोकस्य मातृ•				
		कायामेव त्रुटित द्वितीयार्थम्				
		''व्याहनोऽर्थ स उदत स्यात्तरवनिव्दयकोविदैः''				
		इति पूरणीयम् इत्यह मन्ये ।]				
११७	१२	र्नीरेजादिप्रवर्तनम्				

MANHACHANDRA D. J. GRANTHAMĀLĀ

- * The Serial Numbers marked with asterisk are out of print
- Laghlyastraya-adi-samgrahah: This vol. contains four small works 1) Laghtvastravam of Akalankadeva (c 7th century A. D.), a small Prakarana dealing with pramana, nava and pravacana Akalanka is an eminent logician who deserves to be remembered along with Dharmakirti and others. His works are very important for a student of Indian logic. Here the text is presented with the Sk. commentary of Abhavacandrasūri. 2) Svarūpasambodhana attributed to Akalanka, a short yet brilliant exposition of atman in 25 verses 3-4) Laghu Sarvajña-siddhh and Bihat-Sarvajñasiddhih of Anantakīrti. These two texts discuss the Iama doctrine of Sarvajnata Edited with some introductory notes in Sk on Akalanka, Abhayacandra and Anantakirti by PT. KALLAPPA BHARAMAPPA NITAVE, Bombay Samvata 1972, Crown pp 8-204, Price As 6/-.
- *2 Sagara-dharmamrtam of Asadhara · Asadhara is a voluminous writer of the 13th century A. D., with many Sanskrit works on different subjects to his credit. This is the first part of his Dharmamita with his own commentary in Sk. dealing with the duties of a layman Pt. Nathuram Premi, adds an introductory note on Asadhara and his works. Ed. by Pt. Manoharlal, Bombay Samvat 1972, Crown pp 8-246, Price As 8/-.

- *3 Vikrāntakauravam or Sulocanānātakam of Hastimalla (AD 13th century) A Sanskrit drama in six acts Ed with an introductory note on Hastimalla and his works by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1972, Crown pp 4-164, Price As 6/-
- *4 Pārśvanātha-caritam of Vādirājasūri Vādirāja was an emment poet and logician of the 10th century A D This is a biography of the 23rd Tīrthankara in Sanskrit extending over 12 cantos Edited with an introductory note on Vādirāja and his works by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1973, Crown pp 18-198, Price As 8/-
- *5 Maithilikalyāṇam or Sitānāṭakam of Hastimalla A Sk drama in 5 acts, see No 3 above Ed with an introductory note on Hastimalla and his works by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1973, Crown pp 4-96, Price As 4/-
- 6 Ārādhanāsāra of Devasena A Prākrit work cealing with religio-didactic topics Prākrit text with the Sk commentary of Ratnakīrtideva, edited by PT IANOHARLAL, Bombay Samvat 1973, Grown pp 128 Price As 4/6
- *7 Jinadattacaritam of Gunabhadra A Sk poem in 9 cantos dealing with the life of Jinadatta, edited oy Pr MANOHALAL, Bombay samvat 1973, Crown pp 96, Price As 5/-
- 8. Pradyumnacarita of Mahāsenācārya A Sk poem in 14 cantos dealing with the life of Pradyumna. It is composed in a dignified style Edited by

PTS MANOHARLAL and RAMPRASAD, Bombay Samvat 1973, Crown pp 230, Price As 8/-

- 9. Caritrasara of Camundaraya It deals with the rules of conduct for a house-holder and a monk Edited by PT INDRALAL and UDAYALAL, Bombay Samvat 1974, Crown pp. 103, Price As 6/-
- *10. Pramāņanirņaya of Vādirāja A manual of logic discussing specially the nature of Pramāņas. Edited by PTS INDRALAĻ and KHUBCHAND, Bombay Samvat 1974, Crown pp 80, Price As 5/-
- *11 Acarasara of Viranandi A Sk text dealing with Darsana, Jñana etc Edited by PTs INDRALAL and MANOHARLAL, Bombay Samvat 1974, Crown pp 2-98, Price \s 6/-
- *12 **Trilokasāra** of Nemichandra An important Prākrit text on Jaina cosmography published here with the Sk commentary of Mādhavacandra Pt. Premi has written a critical note on Nemicandra and Mādhavacandra in the Introduction Edited with an index of Gāthās by Pt Manoharlal, Bombay Samvat 1975, Crown pp 10-405-20, Price Rs 1/12/-
- *13. Tattvānuśāsana-ādi-samgrahah: This vol contains the following works. 1) Tattvānuśāsana of Nāgasena 2) Istopadeśa of Pūjyapāda with the Sk. commentary of Āśādhara 3) Nītisāra of Indranandi
- 4) Moksapañcāśikā. 5) Śrutāvatāra of Indranandi.
- 6) Adhyātmataranginī of Somadeva 7) Bihat-pañcanamaskāra or Pātrakesarī-stotra of Pātrakesarī with a Sk commentary 8) Adhyātmāṣṭaka of Vādirāja 9) Dvā-

- trimsika of Amitagati 10) Vairāgyamanimālā of Śrīcandra 11) Tattvasāra (in Prākrit) of Devasena 12) Śrutaskandha (in Prākrit) of Brahma Hemacandra 13) Dhādasī-gāthā in Prākrit with Sk chāyā 14) Jñānosāra of Padmasimha, Prākrit text and Sk chāyā PT PREMI has added short critical notes on these authors and their works Edited by PT MANOHARLAL, Bombay Samvat 1975, Crown pp 4-176, Price As 14/-
- *14 Anagāra-dharmāmṛta of Āsādhara Second part of the *Dharmāmṛta* dealing with the rules about the life of a monk Text and author's own commentary. Edited with verse and quotation Indices by Prs Bansi-DHAR and MANOHARLAL, Bombay Samvat 1976, Crown pp 692-35, Price Rs 3/8/-
- *15 Yuktyanuśāsana of Samantabhadra A logical Stotra which has weilded great influence on later authors like Siddhasena, Hemacandra etc Text published with an equally important commentary of Vidyānanda There is an introductory note on Vidyānanda by Pr Premi Ed by Pis Indralal and Shrilal, Bombay Samvat 1977, Crown pp 6-182, Price As 13/
- *16 Nayacakra-ādi-samgraha This vol contains the following texts 1) Laghu-Navacakra of Devasena, Prākrit text with Sk chāyā 2) Nayacakra of Devasena, Prākrit text and Sk chāyā 3) Ālāpapaddhati of Devasena There is an introductory note in Hindī on Devasena and his Nayacakra by PT PRĒMI Edited by PT BANSIDHARA with Indices, Bombay Samvat 1977, Crown pp 42-148, Price As 15/-

- *17 Satprābhṛtādi-saingraha: This vol contains the following Prākrit works of Kundakunda of venerable authority and antiquity 1) Daršana-prābhṛta, 2) Cāritra-prābhṛta, 3) Sūtra-prābhṛta, 4) Bodha-prābhṛta, 5) Bhāva-prābhṛta, 6) Mokṣa-prābhṛta, 7) Linga-prābhṛta, 8) Śila-prābhṛta, 9) Rayanasāra and 10) Dvādasānu-prekṣā The first six are published with the Sk commentary of Śrutasāgara and the last four with the Sk chāyā only There is an introduction in Hindī by Pſ PREMI who adds some critical information about Kundakunda, Śrutasāgara and their works Edited with an Index of verses etc by Pſ PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1977, Crown pp 12-442-32, Price Rs 3/
- *18 Prāyaścittādi-samgraha. The following texts are included in this volume 1) Chedapinda of Indranandi Yogīndra, Prākrit text and Sk chāyā 2) Chedasāstra or Chedanavati, Prākrit text and Sk chāyā and notes 3) Prāyaścitta-cūlikā of Gurudāsa, Sk text with the commentary of Nandiguru. 4) Prāyaścittagrantha in Sk verses by Bhaṭṭākalanka There is a critical introductory note in Hindī by PT PREMI. Edited by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1978, Crown pp 16-172-12, Price Rs 1/2/-
- *19 Mūlācāra of Vaṭṭakera, part I An ancient Prākrit text in Jaina Śaurasenī, Published with Sk chāyā and Vasunandi's Sk commentary A highly valuable text for students of Prākrit and ancient Indian monastic life Edited by PTS PANNALAL, GAJADHARALAL and SHRILAL, Bombay Samvat 1977, Crown pp 516, Price Rs. 2/4/-

- 20 Bhāvasamgraha-ādih: This vol contains the following works 1) Bhāvasamgraha of Devasena, Prākrit text and Sk chāyā 2) Bhāvasamgraha in Sk verse of Vāmadeva Paṇḍita 3) Bhāva-tribhangī or Bhāvasamgraha of Śrutamuni, Prākrit text and Sk chāyā 4) Āsravatribhngī of Śrutamuni, Prākrit text and Sk chāyā There is a Hindī Introduction with critical remarks on these texts by PT PREMI Edited with an Index of verses by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1978, Crown pp 8-284-28, Price Rs. 2/4/-
- Siddhāntasāra-ādı-Samgraha . This vol contains some twentyfive texts 1) Siddhantasara of Jinacandra, Prākrit text, Sk chāyā and the commentary of Jñānabhūsaņa. 2) Yogasāra of Yogicandra, Apabhramsa text with Sk. chava 3) Kallanaloyana of Autabrahma, Prākrit text with Sk. chāyā. 4, Amītāśīti of Yogindradeva, a didactic work in Sanskrit 5) Ratnamālā of Sivakoti 6) Šāstrasārasamuciava of Māghanandı, a Sütra work divided in four lessons Arhatpravacanam of Prabhacandra, a Sūtra work in five 8) Aptasvarūpam, a discourse on the nature of divinity 9) Jaanalocanastotra of Vadiraja (Pomarājasuta) 10) Samavasaranastotra of Vispusena Sarvajñastavana of Jayanandasūri 12) Pārśvanāthasamasyā-stotra 13) Gitrabandhastotra of Gunabhadra 14) Maharşı-stotra (of Asadhara) 15) Pars vanathastotra or Laksmistotra with Sk commentary 16) Neminatha stotra in which are used only two letters viz n & 17) Śańkhadevästaka of Bhanukirti (81 māṣtaka of Yogīndradeva in Prākrit 19) Tatīvabhāvana

or Samayıka-patha of Amitagati 20) Dharmarasayana of Padmanandı Prakrıt text and Sk chaya 21) Sărasamuccaya of Kulabhadra. 22) Amgapannatti of Subhacandra Prākrit text and Sk chāyā 23) Śrutāvatāra of Vibudha Śrīdhara 24) Salakanıksebananışkasana-vıvaranam 25) Kalyanamala of Āśādhara. Pr Premi has added critical notes in the Introduction on some of these authors Edited by PT PANNALAL SOMI Bombay Samvat 1979 Crown pp 32-324, Price Rs 1/8'-

- *22 Nitivākyāmṛtam of Somadeva An important text on Indian Polity, next only to Kautilya-Arthaśāstra. The Sūtras are published here along with a Sanskrit commentary. There is a critical Introduction by PREMI comparing this work with Arthaśāstra. Edited by PT PANNALAL SONI, Bombay Samvat 1979, Crown pp 34-426, Price Rs 1/12/-
- *23 Mulacara of Vattakera, part II Prakrit text, Sk chaya and the commentary of Vasunandi, see No 19 above Bombay Samvat 1980, Crown pp. 332, Price Rs 1/8/-
- 24 Ratnakarandaka-śrāvakācāra of Samantabhadra With the Sanskrit commentary of Prabhācandra There is an exhaustive Hindi Introduction by PT. JUGAL KISHORE MUKTHAR, extending over more than pp. 300, dealing with the various topics about Samantabhadra and his works Bombay Samvat 1982, Crown pp. 2-84-252-114, Price Rs 2/-

- 25. Pañcasamgrahah of Amitagati A good compendium in Sanskrit of the contents of Gāmmatasāra Edited with a note on the author and his works by PT DARBARILAL Bombay 1927, Crown pp. 8-240, Price As. 13/-
- 26 Lāṭisamhitā of Rājamalla It deals with the duties of a layman and its author was a contemporary of Akbar to whom references are found in his compositions. There is an exhaustive Introduction in Hindi by PT JUGALKISHORE Edited by PT, DARBARILAL, Bombay Samvat 1948, Crown pp 24-136, Price As 8/-
- 27 Purudevacampū of Arhaddāsa A Campū work in Sanskrit written in a high-flown style Edited with notes by Pr Jinadasa, Bombay Samvat 1985, Crown pp 4-206, Price As 12/-
- 28 Jama-Śilālekha-samgraha: It is a handy volume living the Devanāgarī version of Epigraphia Garnatica II (Revised ed) with Introduction, Indices etc by PROF HIRALAL JAIN, Bombay 1928, Crown pp 16-164-428-40, Price Rs 2/8-
- 29-30-31 Padmacarita of Ravisena This is the Jama recension of Rāma's story and as such indispensable to the students of Indian epic literature. It was finished in A. D. 676, and it has close similarities with Paumeariu of Vimala (beginning of the Christian era). Edited by PT. DARBARILAL, Bombay Samvat 1985, vol. 1, pp. 8-512. vol. 11, pp. 8-436, vol. 111, pp. 8-446, Thus pp. about 1400 in all, Price Rs. 4/8/-

- 32-33 Harivamsa-purana of Jinasena I. This is the Jaina recension of the Kṛṣṇa legend. These two volumes are very useful to those interested in Indian epics. It was composed in A. D. 783 by Jinasena of the Punnaṭa-saṃgha. There is a Hindī Introduction by PT PREMIJI. Edited by Pr DARBARILAL, Bombay 1930, vol 1 and 11, pp. 48 12-806, Price Rs. 3/8/-
- 34 Nitivākyāmrtam, a supplement to No 22 above This gives the missing portion of the Sanskrit commentary, Bombay Samvat 1989, Crown pp. 4-76, Price As 41-
- 35 Jambūsvāmi-caritam and Adhyātma-kama-lamārtaņda of Rājamalla See No 26 above. Edited with an Introduction in Hindī by Pr JAGADISHCHANDRA, M A, Bombay Samvat 1993, Crown pp 18-264-4, Price Rs 1/8/
- 36 Trisașți-smrti-săstra of Asadhara Sanskrit text and Marathi rendering Edited by PT MOTILAL HIRACHANDA, Bombay 1937, Crown pp 2-8-166, Price As 8/-
- 37 Mahāpurāņa of Puspadanta, Vol I Ādipurāņa (Samdhis 1-37) A Jaina Epic in Apabhramsa of the 10th century A D. Apabhramsa Text, Variants, explanatory Notes of Prabhācandra A model edition of an Apabhramsa text, Critically edited with an Introduction and Notes in English by DR P L. VAIDYA, M A, D Litt, Bombay 1937, Royal 8vo pp. 42-672, Price Rs. 10/-.

- 37 (a). Rāmāyaņa portion separately issued, Price Rs. 2.50.
- 38 Nyāyakumudacandra of Prabhācandra Vol. I This is an important Nyāya work, being an exhaustive commentary on Akalanka's Laghīyastrajam with Viviti (see No 1 above) The text of the commentary is very ably edited with critical and comparative foot-notes by Pt Mahendrahumara There is a learned Hindī Introduction exhaustively dealing with Akalanka, Prabhācandra, their dates and works etc written by Pt Kallaschandra A model edition of a Nyāya text. Bombay 1938, Roval 8 vo pp 20-126-38-402-6, Price Rs 8/
- 39 Nyāyakumudacandra of Prabhācandra, Yol II See No 38 above Edited by PT MAHENDRAKUMAR SHASTRI who has added an Introduction Hindi dealing with the contents of the work and giving some details about the author There is a Table of contents and twelve Appendices giving useful Indices Bombay 1941. Royal 8vo pp 20+94+403-930, Price Rs. 8/8/-
- 40 Varāngacaritam of Jaṭā-Simhanandi A rare Sanskrit Kāvya brought to light and edited with an exhaustive critical Introduction and Notes in English by PROF A N UPADHYE, M A., Bombay 1938, Crown pp 16+56+392, Price Rs. 3/-.
- 41 Mahāpurāņa of Puspadanta, Vol. II (Samdhis 38-80) See No 37 above The Apabhramsa Text critically edited to the variant Readings and Glosses, along with an Introduction and five Appendices by

- DR P.L VAIDYA, M A., D.Litt, Bombay 1940 Royal 8vo pp 24+570 Price Rs 10/-
- 42 Mahāpurāņa of Puṣpadanta, Vol III (Samdhis 81-102) See No 37 and 40 above. The Apabhramśas Text critically edited with variant Readings and Glosses by DR. P L VAIDYA, MA, D Litt The Introduction covers a biography of Puṣpadanta, discussing all about his date, works, patrons and metropolis (Mānyakheṭa) PT PREMI'S essay 'Mahākavi Puṣpadanta' in Hindī is included here Bombay 1941. Royal 8vo pp 32+28+314 Price Rs 6/-
- 42(a) Harivamsa portion is separately issued Price Rs 2 50
- 43 Ajanāpavanamjaya-nāṭakam and Subhadrā-nāṭikā of Hastimalla Two Sanskrit Dramas of Hastimalla (see also No 3 above) Critically edited by PROF M V PATWARDHAN The Introduction in English is a well documented essay on Hastimalla and his four plays which are fully studied There is an Index of stanzas from all the four plays. Bombay 1950. Crown pp. 8+68+120+128 Price Rs 3/-
- 44 Syādvādasiddhi of Vādībhasımha Edited by PT DARBARILAL with Introductions etc in Hindī shedding good deal of light on the author and contents of the work Bombay 1950 Crown pp. 26+32+34+80 Price Rs 1-50
- 45 Jaina Śilālekha-samgraha. Part II (see No 28 above) The texts of 302 Inscriptions (following A. Guerinot's order) are given in Devanāgarī with summary

in Hindi There is an Index of Proper Names at the end Compiled by Pt. VIJAYAMURTI, M A Bombay 1952 Crown pp 4+520 Price Rs 8/-

- 46 Jaina Śilālekha-samgraha, Part III (see Nos 28 & 45 above) The texts of 303-846 inscriptions (following Guérinot's list) is given in Devanāgarī with summary in Hindī compiled by Pt. VIJAYAMURTI, M.A. There is an Index of Proper Names at the end. The Introduction by SHRI G. C. CHAUDHARI is an exhaustive study of inscriptions. Bombay 1957. Crown pp. 8+178+592+42. Price Rs. 10/-
- 47 Pramāṇaprameyakalikā of Narendrasena (A.D 18th century) A Nyāya text dealing with Pramāṇa and Prameya The Sanskrit text critically edited by Pt DARBARILAL The Hindī Introduction deals with the author and a number of topics connected with the contents of this work Bhāratiya Jñānapīṭha Kashi, Varanasi 1961 Price Rs 150
- 48 Jaina Śilālekha-samgraha, Part IV (see Nos 28, 45 & 46 above) Γhis vol contains some 654 inscriptions along with 324 Pratimā-lekhas of Nagpur in Appendix Compiled by DR VIDYADHAR JOHARA-PURKAR with an exhaustive study of the inscriptions in the Introduction and Indexes in the end Varanasi Vīra Nirvāņa Samvat-2491, Crown pp 10+34+506 Price Rs 7/-
- 49 Ārādhanāsamuccayo-Yogasāra Samgrahasca This vol. contains two small sanskrit texts— 1) Ārādhana samuccaya of Sri Ravicandra Munīndra

- and 2) Yogasārasamuccaya of Sri Gurudas Edited with indexes of verses and introductions by Dr A. N. UPADHYE, Varanasi 1967, crown pp 8+58 Price Re 1/.
- 50 Srgārārnavacandrikā of Vijayavarņī A hitherto unpublished work on Sanskrit poetics Critically edited by Dr V M Kulkarni with Introduction, detailed table of contents and six valuable Appen dexes. Varanasi 1969, crown pp 12+66+176 Price Rs. 3/-

For copies please write to-

BHĀRATĪYA JÑĀNAPĪTHA 3620/21 Netaji Subhash Marg, Delhi—6 (India)